

Formy mocarstwowości we współczesnym świecie

– studium przypadków

pod redakcją
Magdaleny Marczuk-Karbownik
Karola Żakowskiego

Formy mocarstwowości we współczesnym świecie

– studium przypadków

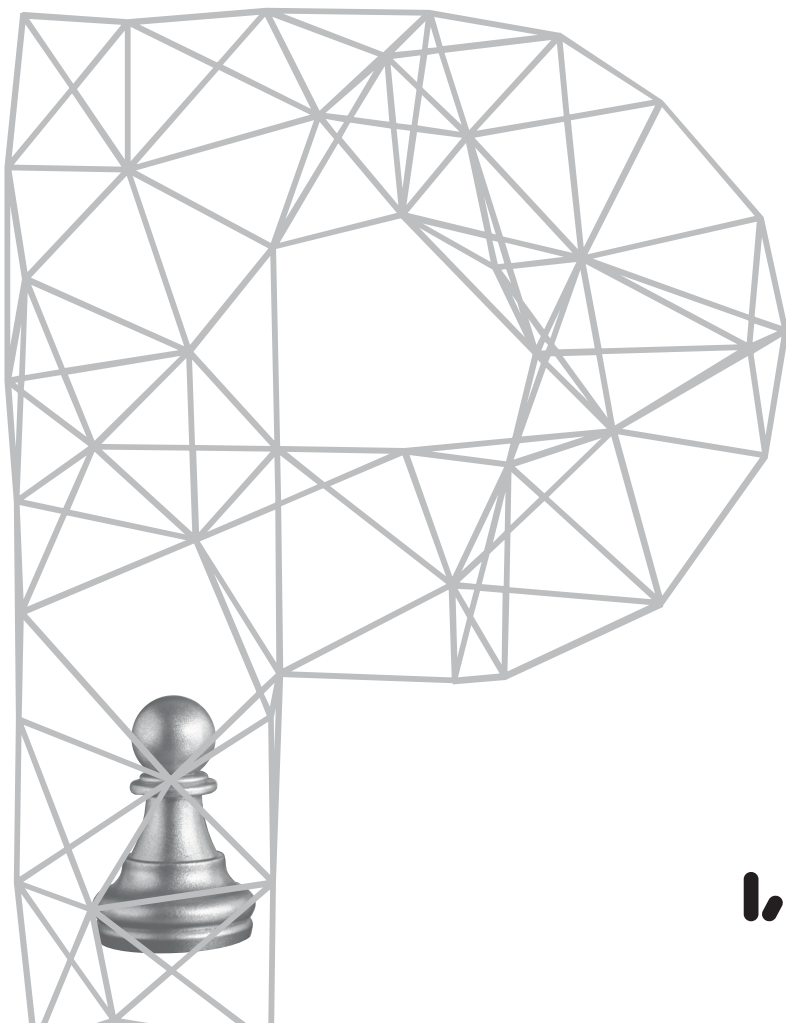

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Formy mocarstwowości we współczesnym świecie

– studium przypadków

pod redakcją
Magdaleny Marczuk-Karbownik
Karola Żakowskiego

Magdalena Marczuk-Karbownik (ORCID: 0000-0002-5452-7217) – Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Katedra Amerykanistyki i Mass Mediów
90-127 Łódź, ul. Skłodowa 43

Karol Żakowski (ORCID: 0000-0003-2715-570X) – Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Katedra Studiów Azjatyckich
90-131 Łódź, ul. Narutowicza 59a

RECENZENCI

Andrzej Mania, Łukasz Wordliczek

REDAKTOR INICJUJĄCY

Natasza Koźbiał

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Tomasz Kochelski

Publikacja bez opracowania redakcyjnego w Wydawnictwie UŁ

© Copyright by Authors, Łódź 2023

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2023

<https://doi.org/10.18778/8331-302-3>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11088.23.0.K

Ark. wyd. 10,0; ark. druk. 10,375

e-ISBN 978-83-8331-302-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

SPIS TREŚCI

Magdalena Marczuk-Karbownik, Karol Żakowski Wstęp	7
Przemysław Łukasik Unia Europejska – na drodze do mocarstwowości	11
Marcin Gabrys Kanada jako mocarstwo selektywne w okresie rządów Justina Trudeau (2015–2022)	33
Karol Żakowski Japonia jako <i>middle power</i>	57
Joanna Beczkowska „Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” – Korea Południowa wobec rywalizacji amerykańsko-chińskiej	73
Robert Jakimowicz Stosunki amerykańsko-indyjskie w XXI wieku. Implikacje geopolityczne	91
Grzegorz Nycz Skuteczność polityk odstraszenia w teatrze europejskim w świetle doświadczeń sojuszników USA doby wojny o Ukrainę i II zimnej wojny	111
Przemysław Piotr Damski Ewolucja koncepcji „szczegółności Arktyki” w kontekście wpływu wojny rosyjsko-ukraińskiej na sytuację międzynarodową na Dalekiej Północy (luty–grudzień 2022)	135
Magdalena Marczuk-Karbownik, Karol Żakowski Podsumowanie i wnioski	165

Magdalena Marczuk-Karbownik

 0000-0002-5452-7217

Karol Żakowski

 0000-0003-2715-570X

Wstęp

Równowaga sił we współczesnym świecie podlega dynamicznym zmianom. Relatywnemu osłabieniu dominacji Stanów Zjednoczonych w globalnym systemie politycznym i gospodarczym towarzyszy wzrost potęgi Chin oraz silna pozycja regionalna lub sektorowa takich państw, jak Rosja, Indie, Brazylia czy Japonia. Niniejsza monografia zawiera studia przypadków poświęcone różnym wymiarom mocarstwowości wybranych krajów – militarnej, gospodarczej oraz politycznej. Skupia się na analizie polityki zarówno najpotężniejszych aktorów stosunków międzynarodowych, takich jak Stany Zjednoczone czy Unia Europejska, jak i średnich potęg, które odgrywają ważną rolę w różnych dziedzinach aktywności na poziomie globalnym.

Jak podkreśla Agnieszka Bógdał-Brzezińska, kryteria potęgi państwa można podzielić na materialne i niematerialne. Do pierwszych zalicza się położenie geograficzne, potencjał demograficzny, dostęp do surowców strategicznych, poziom rozwoju gospodarczego oraz potencjał wojskowo-technologiczny, zaś do drugich jakość przywództwa politycznego, efektywność instytucji państwowych, kulturę, ideologię, morale armii czy prestiż międzynarodowy¹. Pod względem rangi można wyróżnić zwłaszcza dwa rodzaje mocarstw: wielkie (*great powers*) i średnie (*middle powers*). O ile nie ma pełnej zgody co do definicji tych pojęć, do pierwszej grupy zalicza się państwa, które postrzegają swoje interesy w skali globalnej, mają strategiczną samowystarczalność i mogą przez długi czas powstrzymać koalicję przeciwników. Średnie mocarstwa, z kolei,

¹ Agnieszka Bógdał-Brzezińska, *Mocarstwowość w teorii stosunków międzynarodowych*, [w:] Janusz Symonides, Mirosław Sulek (red.), *Państwo w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, https://www.researchgate.net/publication/333759869_Mocarstwowosc_w_teorii_stosunkow_miedzynarodowych (dostęp 20.06.2023), s. 10.

to państwa, które nie są w stanie samodzielnie oddziaływać na otoczenie międzynarodowe, ale liczą się w podtrzymywaniu globalnej równowagi sił². Jak zauważa Martin Wight, średnie mocarstwa posiadają wystarczający potencjał, by uczynić atak ze strony wielkich mocarstw nieopłacalnym lub skłonić je do zabiegania o swoje poparcie³.

Niniejszy tom zawiera studia przypadków poświęcone zwłaszcza tym aktorom stosunków międzynarodowych, którzy albo aspirują do roli wielkich mocarstw, albo pogodziły się ze swoją rangą „średniej potęgi”. Potencjał Unii Europejskiej czy Indii predestynuje je do zabiegania o miejsce pośród najbardziej znaczących aktorów na arenie międzynarodowej. Z kolei Japonia, Kanada czy Korea Południowa, zdając sobie sprawę z ograniczeń swojej potęgi, skupiają się raczej na wzmacnianiu istniejącego ładu międzynarodowego bądź balansowaniu między wielkimi mocarstwami.

Pierwsze trzy rozdziały poświęcone zostały zbadaniu mocarstwowości wybranych podmiotów stosunków międzynarodowych. Przemysław Łukasik analizuje atrybuty potęgi Unii Europejskiej. Dochodzi do wniosku, że pomimo wysokiego potencjału gospodarczego czy militarnego, który teoretycznie predestynuje Unię do zajęcia pozycji trzeciego mocarstwa na świecie, obok Stanów Zjednoczonych i Chin, problemem pozostaje „zróżnicowana integracja” ograniczająca rolę Brukseli w polityce globalnej. Wobec sił odśrodkowych, które osłabiają jedność Unii, trudno sobie wyobrazić stworzenie przez nią federacji charakteryzującej się autonomią strategiczną. Marcin Gabryś, z kolei, interpretuje pozycję międzynarodową Kanady jako mocarstwa selektywnego. Jak zauważa, Ottawa dysponuje wystarczającym potencjałem, by działać globalnie w ograniczonej liczbie obszarów, dobierając inicjatywy zależnie od priorytetów politycznych poszczególnych rządów. Innym krajem, który odgrywa ważną rolę w polityce światowej, choć nie ma statusu wielkiego mocarstwa, jest Japonia. Karol Żakowski dochodzi do wniosku, że o ile w ujęciu materialnym Japonię można uznać za prawdziwą potęgę jako trzecią gospodarkę świata i piątą potęgę militarną, o tyle jej zachowanie na arenie międzynarodowej i świadomość decydentów wskazują raczej na przywiązanie rządu w Tokio do idei *middle power*.

Kolejne cztery rozdziały przedstawiają wybrane aspekty relacji pomiędzy mocarstwami oraz między wielkimi a średnimi mocarstwami. Joanna Beczkowska analizuje południowokoreańską strategię balansowania w trójkącie ze Stanami Zjednoczonymi i Chinami. Dochodzi do wniosku, że wzmacniając sojusz z Waszyngtonem, Seul jednocześnie stara się czerpać jak największe

² *Ibidem*, s. 12-13.

³ Martin Wight, *Power Politics*, Penguin Books, Harmondsworth 1978, s. 65.

korzyści z relacji gospodarczych z Pekinem. Robert Jakimowicz, z kolei, bada czynniki, które wpływają na stosunki między USA a Indiami. Jak zauważa, przejęcie władzy w Indiach przez ugrupowania prawicowe, podobieństwa w systemach politycznych obu krajów, rywalizacja z Chinami oraz zwalczanie terroryzmu muzułmańskiego sprzyjają zbliżeniu na linii Waszyngton–New Delhi w okresie pozimnowojennym. Ostatnie dwa artykuły dużo uwagi poświęcają wpływowi wojny rosyjsko-ukraińskiej na układ sił na świecie. Według Grzegorza Nycza, aby powstrzymać dalszą ekspansję Rosji w Europie konieczne jest sformułowanie nowej doktryny odstraszenia i znaczne zwiększenie wydatków na zbrojenia. Natomiast Przemysław Piotr Damski zauważa, że wojna na Ukrainie przyczyniła się do sekurytyzacji Arktyki, związanej z militaryzacją regionu i dyplomatyczną izolacją Rosji na Dalekiej Północy.

Mamy nadzieję, że zaproponowany zbiór analiz, będący efektem V Konferencji Naukowej Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych, przyczyni się do lepszego zrozumienia zarówno pojęcia mocarstwowości, jak i skomplikowanych procesów, które zachodzą na polu rywalizacji między głównymi potęgami we współczesnym świecie.

Bibliografia

Bógdał-Brzezińska, Agnieszka, *Mocarstwowość w teorii stosunków międzynarodowych*, [w:] Janusz Symonides, Mirosław Sułek (red.), *Państwo w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, https://www.researchgate.net/publication/333759869_Mocarstwowosc_w_teorii_stosunkow_miedzynarodowych (dostęp 20.06.2023).

Wight, Martin, *Power Politics*, Penguin Books, Harmondsworth 1978.

Przemysław Łukasik

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

 0000-0003-2358-9770

Unia Europejska – na drodze do mocarstwowości

Europa jest i prawdopodobnie pozostanie jedynym poza Stanami Zjednoczonymi supermocarstwem w dwubiegunowym świecie – a jej względna siła rośnie¹.

Abstrakt

Unia Europejska staje przed dylematem odgrywania roli poważnego światowego lidera lub popadnięcia w marginalizację, która zaowocuje światem bipolarnym (USA, CHRL). Unijne *soft power*, czyli pokój oraz rozwój mają w zamysle europejskich decydentów być poszerzone o *hard power*, czyli tworzenie wspólnoty obronnej. Zadaniem tekstu jest przyjrzenie się perspektywie i uwarunkowaniom kształtowania się UE jako światowego lidera w XXI wieku.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, mocarstwo, potęga, ewolucja ładu międzynarodowego

Założenia metodologiczne

Status Unii Europejskiej nastrocza poważne problemy w odniesieniu do kwestii osiągnięcia pozycji światowego lidera. UE nie jest bowiem państwem, ale podmiotem stosunków międzynarodowych jako dobrowolne zrzeszenie wolnych i demokratycznych państw (teoria realistyczna). W teorii neofunkcjonalnej jest przedstawiana jako samonapędzający się mechanizm, w którym każdy etap rozwoju pociąga za sobą konieczność dalszych kroków, czyli zwiększenia jej kompetencji. Prowadzi to do stałych napięć wywołanych zakresem i tempem zmian, definiowaniem narodowych interesów oraz pojmowaniem

¹ Andrew Moravcsik, *Europe: The quiet superpower*, „French Politics” 2009, Vol. 7, No. 3/4, s. 403–422.

demokracji i suwerenności. Z perspektywy teorii gier UE jest siłą wewnętrźnie skonfliktowaną, gdyż rządy narodowe są uzależnione od narodowych aktorów i w związku z tym mają odmienne postulaty odnośnie do jej polityki zagranicznej i wewnętrznej. Jest to powodem kryzysów, które paraliżują działalność UE i hamują integrację. Stąd według badaczy, megakryzysy UE: kryzys finansowo-gospodarczy, kryzys aksjologii, kryzys „deficytu demokratycznego”, kryzys integracji Europy, kryzys imigracyjny, kryzys przywództwa, kryzys spowodowany Brexitem².

Głównym problemem badawczym niniejszego tekstu jest problem uwarunkowań mocarstwowości Unii Europejskiej. Hipotezą badawczą jaką stawiam jest dynamiczny i polemiczny charakter czynników oraz dyskursu dotyczącego możliwości osiągnięcia przez związek państw zwany Unią Europejską statusu mocarstwa światowego. Analizując kwestie mocarstwowości UE musimy uwzględnić poza charakterem podmiotu, który aspiruje do tego miana, ewolucję części składowych jego potęgi, środowisko międzynarodowe oraz jego przemiany³. Podejmując się tej analizy odwołam się do obecnych w teorii stosunków międzynarodowych definicji mocarstwa i jego atrybutów oraz dyskursu politycznego i eksperckiego uwzględniającego uwarunkowania obiektywne (gospodarka, demografia), jak i subiektywne (opinie, percepcja).

Wstęp

W połowie września 2022 roku Ursula von der Leyen wygłosiła przed Parlamentem Europejskim Orędzie o stanie Unii Europejskiej⁴. Zadeklarowała mocno, że Unia Europejska wspiera i nadal będzie wspierała Ukrainę zaatakowaną przez Rosję, a sam konflikt określiła jako starcie wolności z autokracją. Państwa Unii, jak zapewniała przewodnicząca Komisji Europejskiej, mają nie tylko zapewnić gościnę i ochronę uchodźcom wojennym, ale udzielić wsparcia walczącej Ukrainie w wymiarze militarnym, medycznym oraz pomoc w odbudowie kraju. Ursula von der Leyen wskazała również w orędziu na poważne wyzwania, jakie obok konfliktu rosyjsko-ukraińskiego stają przed Europą.

² Zob. Roman Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Scholar, Warszawa 2006; Józef Fiszer (red.), *Unia Europejska–Chiny w XXI wieku*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2018.

³ Iwona Wyciechowska, *Ewolucja mocarstwowości w stosunkach międzynarodowych*, [w:] Bogusław Mrozek, Stanisław Bieliń (red.), *Nowe role mocarstw*, Wydawnictwo Książkowe „Linia”, Warszawa 1996, s. 9–17.

⁴ European Commission, *State of the Union Address by President von der Leyen*, 14.09.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493 (dostęp 4.11.2022).

Lista tych wyzwań obejmuje: dywersyfikację źródeł surowców energetycznych, intensyfikację prac nad odnawialnymi źródłami energii (farmy wiatrowe, słoneczne, produkcja odnawialnego wodoru), zwalczanie konsekwencji ocieplania klimatu, problem zadłużenia państw członkowskich, brak siły roboczej oraz uzależnienie od chińskich surowców (takich jak np. lit). Wymienione problemy stanowią wyzwanie nie tylko dla pokoju, rozwoju i dobrobytu Unii Europejskiej. Skuteczność zaś radzenia sobie z nimi stanowi również asumpt do pytań o mocarstwowość UE⁵.

Ewolucja mocarstwowości

Znaczenie pojęcie mocarstwa oraz mocarstwowości ulega ciągłym zmianom. Mocarstwowość jest również odmiennie definiowana przez zwolenników realistycznego oraz neoliberalnego patrzenia na stosunki międzynarodowe. Realisci odwołują się do 2 kluczowych pojęć, czyli bezpieczeństwa oraz potęgi. W anarchicznej rzeczywistości międzynarodowej to zdolność przetrwania państwa (obrony swych granic) i pomnażania jego potęgi (prowadzenie niezależnej polityki) są najważniejszymi wartościami. Szkoła realistyczna przedstawia stosunki międzynarodowe jako ciągłą walkę o ograniczone zasoby, w której jedna ze stron zawsze zyskuje, a druga traci⁶.

Zasobami niezbędnymi do osiągnięcia mocarstwowej pozycji są według realistów: uwarunkowania geograficzne, terytorium, charakter granic, zasoby naturalne, gospodarka, charakter narodu, jakość dyplomacji, duch bojowy narodu, populacja i siła militarna. Neoliberalowie dostrzegają niedoskonałości relacji między państwami (kierowanie się egoistycznym interesem przez państwa), ale wierzą, że oparcie ich na prawie międzynarodowym i wartościach, takich jak demokracja czy prawa człowieka, pozwoli na budowę pokojowych stosunków międzynarodowych. Liberalny porządek międzynarodowy to taki, który kładzie nacisk na rozwój, wymianę oraz współpracę międzynarodową, która ma owocować korzyściami dla obu stron⁷. Współzależność między państwami i instytucjonalizacja współpracy bazująca na zaufaniu, prawie i procedurach mają porządkować relacje pomiędzy podmiotami politycznymi

⁵ Tim Marshall, *Prisoners of Geography. Ten Maps that tell you everything you need to know about Global Politics*, Elliott and Thompson Limited, Chicago 2016, s. 133–147.

⁶ Roman Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Scholar, Warszawa 2012; Joseph S. Nye, Jr., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

⁷ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, Jr., *Power and Interdependence*, Little Brown, Boston 1977.

i zakłócać rywalizację. Podobnie do neoliberalistów na stosunki międzynarodowe patrzą konstruktywiści, którzy uważają, że normy i idee mają moc zmiany relacji między państwami. Konstruktywiści eksponują performatywną rolę dyskursu dotyczącego polityki międzynarodowej (relacje konfliktowe lub oparte na współpracy)⁸.

W literaturze socjologicznej siła jest rozumiana jako władza lub wpływ, a w stosunkach międzynarodowych zestawiana jest z potęgą, mocarstwowością czy imperium. Potęga lub siła (ang. *power*) w teorii stosunków międzynarodowych była zwykle kojarzona z narzucaniem swojej woli. Definiowano ją jako kontrolowanie przez jeden podmiot polityczny drugiego podmiotu politycznego, nawet wbrew jego woli⁹. Określano ją też jako zdolność skłaniania innych do robienia czegoś, czego w innym przypadku by nie uczynili¹⁰. Możemy wyróżnić trzy sposoby ujmowania pojęcia *power*: ujęcie tradycyjne, czyli siła państwa, która uzależniona jest od zasobów państwa, neorealistyczne ujęcie, czyli zdolność do ustalenia reguł gry i określenia ostatecznego wyniku negocjacji oraz strukturalne, czyli możliwość kształtowania struktur gospodarki światowej, narzucania dominujących wartości i zasad działania, które muszą przestrzegać inne państwa, ich instytucje polityczne i elity¹¹. Na tym tle ciekawą okazała się koncepcja niemieckiego socjologa Maxa Webera, który próbował przekonywać, że siła to droga do osiągnięcia przewagi, ale bez odwoływania się do przemocy fizycznej. Siła czy też potęga jako pojęcie neutralne bez potrzeby dominacji promował na początku XXI wieku amerykański politolog Joseph Nye wprowadzając pojęcie miękkiej siły. *Soft power*, według Nye'a, to atrakcyjna siła przyciągania i perswazji, która bazuje na takich zasobach, jak kultura, wartości czy polityka zagraniczna¹².

Termin siła czy potęga (*power*) jest zatem kluczową kategorią dla stosunków międzynarodowych, ale jednocześnie wielowymiarową i różnie definiowaną.

⁸ Alexander Wendt, *Anarchy is what States Make of It: the Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, Vol. 46, No. 2, s. 391-425.

⁹ Michael Barnett, Raymond Duvall, *Power in International Politics*, „International Organization” 2005, Vol. 59, No. 1, s. 39.

¹⁰ Robert A. Dahl, *The concept of Power*, „Behavioral Science” 1957, No. 2, Vol. 3, s. 203.

¹¹ Marie-Claude Smouts, *International Organizations and Inequality among States*, „International Social Science Journal” 1995, No. 144, s. 234.

¹² Mark Haugaard, Howard H. Lentner (red.), *Hegemony and Power. Consensus and Coercion in Contemporary Politics*, Lexington Books, Lanham 2006, s. 10; Podobne rozumienie pojęcia siły zaprezentowała Hannah Arendt. Zob: Hannah Arendt, *On Violence*, Harvest, Harcourt Brace & Company, New York 1970; Joseph S. Nye, Jr., *The Benefits of Soft Power*, „Harvard Business School Working Knowledge for Business Leaders”, 8.02.2004.

Potęga jest środkiem do uzyskania roli światowego lidera czy też mocarstwa. Mocarstwem możemy nazwać państwo lub podmiot pozapaństwowy dysponujący odpowiednią siłą, czyli potęgą, którą przewyższa inne państwa, a przez to zapewnia mu ważną rolę w świecie¹³. W literaturze możemy się również spotkać z traktowaniem przywództwa (*leadership*) jako odrębnego rodzaju mocarstwowości. Chodzi o takie przejawy i działania, które polegają na zaangażowaniu części swych zasobów na rzecz organizacji współpracy państw dla osiągnięcia wspólnego celu¹⁴. Kluczowym staje się zatem rozpatrzenie pozycji UE z perspektywy pojęcia mocarstwowości oraz jego dynamiki.

Współczesna analiza polityczna odwołuje się naprzemiennie do bardziej realistycznego lub bardziej neoliberalnego postrzegania stosunków międzynarodowych. Wybór jednego z dwóch podejść podyktowany jest zwykle skalą wyzwań, jakie stają przed podmiotem aspirującym do miana mocarstwa. W przypadku dyskusji o ewentualnej mocarstwowości UE opowiedzenie się za lub przeciw niej jest wyrazem poparcia dla jednego z paradygmatów. Choć nie zawsze. Odmawianie roli światowego lidera UE może wynikać również z przekonania, że pojęcie mocarstwa jest zarezerwowane tylko dla państw¹⁵. UE nie miała również przez długi czas ambicji globalnego oddziaływania (Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa, nie licząc stosunków z USA i CHRL, była przede wszystkim nastawiona na stabilizację i współpracę z państwami i regionami sąsiednimi). Głównymi jednak argumentami w duchu realistycznym, które odmawiają Europie mocarstwowości są: ekonomiczne spowolnienie, demograficzny kryzys oraz militarna słabość. Europejska mocarstwowość widziana jest przede wszystkim w duchu neoliberalnego przerzucania mostów i łączenia światów. Historia UE to potwierdzenie w praktyce formuły mówiącej, że współzależność ekonomiczna prowadzi do trwałej współpracy, a ta z kolei umacnia pokój. W efekcie UE jest: największą koalicją lub polityczną unią,

¹³ Według Stevena Spiegela potęgę w stosunkach międzynarodowych wyznacza 5 składników: materialne składniki siły: terytorium, ludność, produkcja i konsumpcja energii, ustrój polityczny i pozycja rządu, siła militarna, siła napędowa państwa, rozmiary siły napędowej i osiągnięcia państwa. Joseph Frankel z kolei wymienia czynniki: demograficzne, geograficzne, ekonomiczne, organizacyjne, psychologiczno-społeczne oraz strategiczną międzynarodową pozycję państwa. Zob: Steven L. Spiegel, *Dominance and Diversity. The International Hierarchy*, Little Brown, Boston 1972, s. 43; Joseph Frankel, *International Relations*, Oxford University Press, London 1969, s. 82-51.

¹⁴ Anna Wojciuk, *Dylematy potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 117.

¹⁵ Carnegie Endowment For International Peace, *Will The EU Ever Become a Superpower?*, 17.07.2008, <https://carnegieendowment.org/files/0717carnegie-stubb.pdf/> (dostęp 24.07.2022).

największym rynkiem oraz największym dawcą pomocy na świecie. W świetle teorii neoliberalnej UE jest jedynym supermocarstwem obok Stanów Zjednoczonych na świecie, a jej relatywna siła ciągle rośnie¹⁶. Trwałymi podstawami dla stałego wzrostu UE mają być: wysoki dochód per capita, długoterminowe korzyści instytucjonalne i zbieżność podstawowych interesów narodowych między krajami europejskimi a innymi wielkimi mocarstwami.

Mocarstwowość UE stała się przedmiotem szerszej analizy w pierwszej dekadzie XXI wieku za sprawą dwóch czynników¹⁷. Pierwszym było poszerzenie struktur unijnych o 12 państw Europy Środkowo-Wschodniej i Bałkanów. Dobrowolna wspólnota demokratycznych państw o rozwiniętej gospodarce rynkowej została poszerzona o państwa dawnego bloku komunistycznego. W efekcie powstała struktura 27 państw (w 2013 roku dołączyła jeszcze Chorwacja, a w 2020 struktury unijne opuściła Wielka Brytania) obejmująca obszar ponad 4 milionów km² z populacją liczącą 445 milionów. Drugim czynnikiem była erozja popularności Stanów Zjednoczonych, które pod wodzą Geорга Busha juniora wszczęły interwencje zbrojne w Afganistanie i Iraku w ramach globalnej walki z terroryzmem. Krytyka unilateralizmu i militarizmu amerykańskiego w Europie i samej Ameryce przebrała kształt antyamerykanizmu. Krytyka militarizmu amerykańskiego była początkiem narodzin dystynkcji *hard power* oraz *soft power* w debacie na temat przesłanek militarizmu. Wprowadzona przez Josepha Nye'a dystynkcja stała się bardzo nośna i znalazła w UE dogodną egzemplifikację. Wspólnota unijna miała postrzegać podmioty wokół jako potencjalnych przyjaciół, w odróżnieniu od Ameryki, która w każdym niezależnym podmiocie widziała potencjalnego wroga. Szersza i głębsza siła UE polega na pokojowym i dobrowolnym poszerzaniu wspólnoty i trwałej przemianie ich członków. Bezapelacyjnie UE była i jest *transformative power*, która zapewnia

¹⁶ Andrew Moravcsik, *Europe: The quiet superpower*, „French Politics” 2009, Vol. 7, No. 3/4, s. 403–422.

¹⁷ Andrew Reding, *EU in position to be world's next superpower*, „Chicago Tribune”, 6.01.2002, <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-2002-01-06-0201060227-story.html> (dostęp 25.07.2022); Jeremy Rifkin, *The European dream: how Europe's vision of the future is quietly eclipsing the American dream*, Jeremy P. Tarcher/Penguin, New York 2004; Jonathan Rauch, *Europe Is the Next Rival Superpower. But Then, So Was Japan*, „The Atlantic.com”, 01.02.2005, https://web.archive.org/web/20080828194231/http://www.theatlantic.com/doc/200502u/nj_rauch_2005-02-01 (dostęp 27.07.2022); Mark Leonard, *Why Europe Will Run the 21st Century*, Public Affairs, New York 2005; John McCormick, *The European superpower*, Palgrave Macmillan, New York 2007; Robert Kagan, *Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Vintage Books, New York 2004; Parag Khanna, *The Empire Strikes Back*, „The Economist”, 27.05.2008, <https://www.economist.com/books-and-arts/2008/03/27/the-empires-strike-back> (dostęp 28.07.2022).

dynamizm liberalizmu w powiązaniu ze stabilnością oraz dobrobytem społecznej demokracji. Europa dysponująca komunitarnym modelem społeczeństwa, biznesu oraz obywatelstwa, który jest bardziej nastawiony na współpracę niż rywalizację, może być lepiej przygotowana do wyzwań XXI wieku niż Stany Zjednoczone. UE jako podmiot stosunków międzynarodowych dobrze obrazuje nadawanie nowego znaczenia pojęciu mocarstwowości poprzez odgrywanie roli „miękkiej, łagodnej potęgi”¹⁸. Popularność i sukces UE polega nie na dominacji, ale na dyscyplinowaniu. Przesłanki europeizacji czyli europejskie dotacje czy nieograniczona mobilność w granicach Unii są tak atrakcyjne, że trudno by je odrzucić.

Ewolucja ładu międzynarodowego

Robert Kagan, czołowy amerykański analityk polityczny, w swej książce *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World* przestrzegał, że międzynarodowy liberalny porządek światowy symbolizowany przez „ogród” (gdzie uskuteczniata jest współpraca zamiast rywalizacji, geopolitykę zastąpiła geoeconomia, a kosmopolityzm góruje nad trybalizmem) jest zagrożony przez ciągle „odrastającą dżunglę”, czyli autorytaryzm, ambicje geopolityczne, postawy agresywne oraz mocarstwowe sfery interesów. Słabnięcie potęgi USA lub wycofanie się przez nie z roli gwaranta tego liberalnego porządku może wpełchnąć świat w niestabilność i chaos – przewidywał¹⁹. Rzeczywiście, współczesne stosunki międzynarodowe charakteryzują się rosnącą dynamiką. Rosnąca wielobiegunowość

¹⁸ Sven Biscop, *Geopolitics with European Characteristics An Essay on Pragmatic Idealism*, „Equality and Strategy”, 15.03.2016, <https://eu.boell.org/en/2016/03/15/geopolitics-european-characteristics> (dostęp 30.07.2022); Sieglinde Gstöhl, Erwan Lannon (red.), *The Neighbours of the European Union's Neighbours Diplomatic and Geopolitical Dimensions beyond the European Neighbourhood Policy*, Routledge, London 2014; André Gerrits (red.), *Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion*, Netherlands Institute of International Relations, Clingendael, December 2009, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20091200_cesp_paper_gerrits.pdf (dostęp 30.07.2022); Jean-Yves Haine, *The EU's Soft Power: Not Hard Enough?*, „Georgetown Journal of International Affairs” 2004, Vol. 5, No. 1, s. 69–77; Stephen Keukeleire, *The European Union as a diplomatic actor: internal, traditional, and structural diplomacy*, „Diplomacy & Statecraft” 2003, Vol. 14, No. 3, s. 31–56; Asle Toje, *The European Union as a Small Power. After the Post-Cold War*, Palgrave Macmillan, London 2010; Thomas Diez, *Normative power as hegemony*, „Cooperation and Conflict” 2013, Vol. 48, No. 2, s. 194–210; Nicholas Henry, *Politics beyond the state: Europe as civilization and as empire*, „Comparative European Politics” 2010, Vol. 8, No. 2, s. 262–280.

¹⁹ Robert Kagan, *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World*, Alfred A. Knopf Publishing, New York 2018.

i współzależności są trwałymi trendami w wymiarze globalnym. Sama jednak globalizacja, zwłaszcza w wymiarze ekonomicznym, to proces o janusowej twarzy. W globalnej grze ekonomicznej wyznacza ona krajom rolę zwycięzców lub przegranych. Z jednej strony zmniejsza asymetrię pomiędzy największymi mocarstwami, takimi jak USA i Chiny, i daje impuls do rozwoju wschodzącym potęgom. Z drugiej, pogłębia kontrasty między najbogatszymi a najbiedniejszymi, co może powodować niestabilność, generować napięcia i osłabiać często kruche fundamenty niektórych krajów. Postępująca niestabilność czy słabość państwa obrazuje ewolucja pojęcia państwa upadłe (*failed states*) i poszerzenie jego znaczenia o szerszą kategorię podmiotów nazywanych kruchymi państwami (*fragile states*). Tworzone dziś wskaźniki niestabilności państwa pokazują uniwersalność i wielowymiarowość ich poszczególnych aspektów. Słabość państw Afryki Północnej czy Bliskiego Wschodu jest pośrednim zagrożeniem dla Europy (czego dowodem są np. migracje do Europy jako skutek m.in. Arabskiej Wiosny). Ewolucja konfliktu na Ukrainie od hybrydowej „nowej wojny” (od 2014 roku) do konfliktu na pełną skalę (od 2022 roku) pokazuje możliwość destabilizacji bezpośredniego sąsiedztwa państw UE i NATO. Jak dowodzi doświadczenie ostatnich operacji NATO w Libii lub Afganistanie, interwencje humanitarne w najlepszym razie tylko chwilowo przynoszą stabilizację.

Współczesne relacje międzynarodowe opisywane są jako przechodzące od hegemonii amerykańskiej w kierunku systemu wielobiegunowego. „Wzrost Wschodu” czyli Chin, Japonii czy Indii jest wyzwaniem dla amerykańskiej supremacji²⁰. Wielobiegunowy świat to również pojawienie się nowych mocarstw regionalnych, takich jak Brazylia czy RPA²¹. Stany Zjednoczone, które odnotowują kryzys ekonomiczny i rosnące zadłużenie, na co wpływ miało między innymi zaangażowanie wojskowe w Iraku i Afganistanie, starają się dążyć do równoważenia rozwoju innych poprzez poszukiwanie sojuszników, którzy podzielają wspólne wartości. Amerykanie definiują międzynarodowe zmiany jako powrót do rywalizacji wielkich mocarstw. Amerykańska strategia bezpieczeństwa z 2018 roku wiąże powolne osłabienie ładu międzynarodowego z aktywnością Chin i Rosji. Strategia określa oba państwa mianem „mocarstw rewizjonistycznych”, które „chcą kształtować świat zgodny z ich autorytarnym modelem”²². Wzrost znaczenia Chin czy Rosji nie jest jednak dziś powszechnie postrzegany jako czynnik,

²⁰ Fareed Zakaria, *The Post-American World*, W.W. Norton and Company, New York 2008.

²¹ Ministry of Defence of the United Kingdom, *Global Strategic Trends. The Future Starts Today*, 2.10.2018, London 2018, s. 212–218, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/771309/Global_Strategic_Trends_-_The_Future_Starts_Today.pdf (dostęp 14.11.2022).

²² Department of Defense of the United States, *Summary of the National Defense Strategy of The United States of America, Sharpening the American Military's Competitive Edge*,

który w sposób nieunikniony prowadzi do konfrontacji²³. Nie zmienia to faktu, że istnieje zauważalna rywalizacja między Chinami a USA o wpływy, m.in. w Europie²⁴. Dlatego reakcja amerykańska jest bardziej wyważona i odrzuca unilateralizm oraz tworzenie nowych sojuszy. Odpowiedzią na wyzwania jest budowa przez Waszyngton ścisłej współpracy z sojusznikami i stopniowa ewolucja w ramach istniejącej amerykańskiej architektury bezpieczeństwa. Amerykanie chcą zwiększenia obecności i umocnienia istniejących sojuszy w Azji Południowo-Wschodniej oraz wzmocnienia Sojuszu Północnoatlantyckiego. Partnersstwo Atlantycko-Pacyficzne ma umożliwić współpracę w ramach sieci regionalnej koordynowanej przez NATO²⁵. Efektem integracji ma być stworzenie międzynarodowej sieci konsultacyjnej, która oprócz członków Paktu obejmie takie kraje, jak Australia, Japonia, Korea Południowa i Nowa Zelandia (ponad 30 krajów).

Europa (państwa członkowskie NATO i UE) dostrzega współcześnie liczne zagrożenia dla bezpieczeństwa, takie jak: terroryzm, naruszenia zasad ładu międzynarodowego przez państwa i podmioty niepaństwowe, cyberterroryzm czy zagrażające stabilności granic migracje. Mieszkańcy starego kontynentu uznają jednocześnie agresywne działania Rosji za stanowiące największe wyzwanie dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego. Dla Europejczyków rosnąca potęga i pozycja międzynarodowa Chin jest zarówno szansą, jak i wyzwaniem, ale jest również źródłem zmian w porządku międzynarodowym. Zmiany te mogą wywindować Europę do roli trzeciego filara wśród światowych potęg obok USA i Chin, lub też przyspieszą jej marginalizację oraz zależność.

Poważne przemiany demograficzne w Europie mogą być bowiem zwiastunem zmierzchu całego Zachodu. Długofalowe czynniki determinujące przyszłość Europy to: starzenie się mieszkańców kontynentu oraz niksująca populacja w porównaniu z resztą świata (w 1900 roku populacja Europy odpowiadała

Washington 2018, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> (dostęp 27.07.2022).

²³ North Atlantic Treaty Organization, *London Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the Atlantic Council in London* 3-4.12.2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm?selectedLocale=en/ (dostęp 12.11.2021).

²⁴ European Commission, *EU-China—A strategic outlook*, 2019, <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf> (dostęp 12.07.2022).

²⁵ W czasach zimnej wojny społeczeństwa USA i Europy Zachodniej, nie licząc drobnych sporów w łonie wspólnoty atlantyckiej, nie miały wątpliwości, że głównym zagrożeniem jest ZSRR. Współcześnie nie ma tak jednoznacznego stanowiska co do zagrożenia ze strony Chin. Zob.: Thomas G. Mahneken, *Forging the tools of 21st century great power competition*, The Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2020, https://csbaonline.org/uploads/documents/GPC_Final_Report_Web.pdf (dostęp 22.07.2022).

około 25% światowej populacji, a w 2060 roku mieszkańcy starego kontynentu będą stanowili zaledwie 5% populacji globu). Niższa populacja przełożyła się również na mniejszą produktywność (w 2017 roku Europa odpowiadała za 22% światowego PKB, a w 2030 roku będzie to tylko 20%)²⁶. Europejczycy jednak na pierwszym planie dostrzegają przede wszystkim zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Konflikt rosyjsko-ukraiński, który w lutym 2022 roku przybrał formę pełnoskalowej wojny, utwierdził państwa UE o potrzebie rozwoju *hard power* i budowie wspólnoty obronnej²⁷. Konflikt rosyjsko-ukraiński obnażył również negatywne aspekty międzynarodowych zależności gospodarczych. Traktowanie przez Federację Rosyjską polityki energetycznej jako broni jest tego dobrym przykładem²⁸.

²⁶ John W. Blocher, *Unexpected Competition: A US Strategy to Keep its Central and Eastern European Allies as Allies in an Era of Great-Power Competition*, Atlantic Council, 22.11.2020, <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/unexpected-competition/> (dostęp 22.11.2020).

²⁷ Po okresie prezydentury Donalda Trumpa, który kładł nacisk bardziej na działania unilateralne niż multilateralne, amerykańskie środowiska analityczne i polityczne są przekonane o konieczności zwrócenia się administracji waszyngtońskiej Joe Bidena ku wielostronnemu podejściu. W stosunkach z Rosją sugerowana jest wspólna odpowiedź Sojuszu, która zniechęci Kreml do podejmowania agresywnych działań przeciwko sojusznikom. Jednocześnie dla uspokojenia sojuszników w Europie, Amerykanie zapowiadają pracę nad nową wersją traktatu o uzbrojeniu raketowym, które miałyby być zaproponowane Rosji. Era szoku, zapowiadana przez globalną pandemię i postępujące zmiany klimatyczne skłania do działania i szukania nowych rozwiązań. Dlatego w dyskusji pojawia się również pomysł powołania Banku NATO, który mógłby finansować modernizację uzbrojenia, czy finansować strategiczne inwestycje infrastrukturalne, m.in. rozwój technologii 5G. Miałyby on również działać jako rezerwa kryzysowa. Zob.: Department of Defense of the United States, *Summary of the National Defense Strategy of The United States of America, Sharpening the American Military's Competitive Edge*, Washington 2018, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> (dostęp 24.07.2022); Michael Green, John Alterman, Franklin Miler (red.), *Ironclad: Forging a New Future for America's Alliances*, „Center for Strategic and International Studies”, 19.10.2019, <https://www.csis.org/analysis/ironclad-forging-new-future-americas-alliances> (dostęp 25.07.2022); Christopher Skaluba, Conor Rodihan, Gabriela Doyle (red.), *NATO 20/2020. Twenty bold ideas to reimagine the Alliance after the 2020 US election*, Atlantic Council, Washington 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/10/NATO-20-2020-Twenty-bold-ideas-to-reimagine-the-alliance-after-the-2020-US-election.pdf> (dostęp 27.07.2022); Ronald O'Rourke, *U.S. Role in the World: Background and Issues for Congress Updated*, Congressional Research Service, 5.08.2020, <https://www.hsdl.org/?view&did=842596> (dostęp 27.07.2022).

²⁸ European Commission, *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*, June 2016, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (dostęp 28.07.2022).

Ewolucja UE

UE wpływa na otoczenie zewnętrzne głównie za pomocą środków pokojowych, promowania wartości demokratycznych, wsparcia transformacji, pomocy rozwojowej i humanitarnej czy współpracy multilateralnej. UE preferuje zatem miękkie środki, nie tylko z powodu argumentów siłowych, ale również z praktyki politycznej oraz w systemie norm politycznych UE, znanych jako „wartości europejskie”. Do katalogu najważniejszych ze względu na stosunki międzynarodowe można zaliczyć: promowanie wartości demokratycznych, w tym przestrzeganie praw człowieka, pokojowe rozstrzyganie sporów, respektowanie prawa międzynarodowego²⁹. Ewolucja podmiotu mocarstwowości, jakim jest UE, jest głównym celem dyskursu, który toczy się między państwami członkowskimi a jej instytucjami. W 2017 roku Komisja Europejska przedstawiła dokument *The White Paper on the future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*, w którym stwierdzano, że pomimo niezaprzeczalnych sukcesów europejskiego projektu, UE jest dalej obiektem krytyki, w której przedstawiana jest jako instytucja robiąca zbyt mało lub, wprost przeciwnie, nazbyt ingerująca w sprawy Europejczyków³⁰. Ówczesny przewodniczący Rady Europejskiej Donald Tusk w otwartym liście do przywódców państw członkowskich przyczynę krytyki projektu europejskiego widział w „upadku ducha proeuropejskich elit” oraz „wiary w liberalną demokrację”, jak też w powstaniu w samej wspólnocie „antyunijnego i nacjonalistycznego ruchu (...) kierowanego narodowym egoizmem”³¹. Przestrzegał również, że ewentualna dezintegracja UE doprowadzi do zależności Europy od trzech mocarstw: USA, Rosji i ChRL³². Pojawiająca się krytyka dotyczyła i dotyczy wewnętrznych problemów unijnych oraz ograniczonych możliwości reagowania na wyzwania na zewnątrz UE. Od ogólnoświatowego kryzysu na rynkach

²⁹ Beata Piskorska, *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, KUL, Lublin 2017.

³⁰ European Commission, *The White Paper on the future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*, Brussels, 1.03.2017, COM (2017)2025, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (dostęp 15.07.2022).

³¹ European Council, *Letter by President Donald Tusk to the 27 EU leaders on the future of the EU – „United we stand, divided we fall”*, 31.01.2017, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/01/31/tusk-letter-future-europe/> (dostęp 15.07.2022).

³² Podobną argumentację przedstawił w swej książce były prezydent Francji Valéry Giscard d'Estaing *L'Europa, la dernière chance de l'Europe*, XO éditions, Paris 2014 (*Europa. Ostatnia szansa dla Unii Europejskiej*). Przekonywał, że UE musi się zjednoczyć wzorem Ameryki, aby obronić wkład cywilizacji europejskiej do dziedzictwa ludzkości oraz uniknąć klęski w rywalizacji gospodarczej z ChRL i USA.

finansowych i bankowych, którego szczyt przypadł na lata 2008-2009, poprzez problemy strefy euro, kryzys uchodźczy, Brexit, po eskalacji konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, który w 2022 roku przerodził się w otwartą wojnę, UE boryka się z różnymi, w opinii krytyków i sceptyków, mega kryzysami. Głównym problemem jest jednak przede wszystkim kryzys tożsamościowy, który wiąże się z różnymi aspektami unijnej mocarstwowości. Cechą projektu unijnego jest postępująca integracja.

Współczesna Unia, która posiada cechy zarówno organizacji międzynarodowej, jak i konfederacji oraz federacji, przeszła długą drogę w swoim rozwoju. Od Wspólnoty Węgla i Stali, poprzez wspólnotę ekonomiczną i prawną, do posiadającej wspólne: parlament, prawa człowieka oraz europejską politykę sąsiedztwa. Cały jednak czas trwa spór między federalistami, którzy są zwolennikami postrzegania UE jako konfederacji lub federacji oraz zwolennikami koncepcji Europy Ojczyzn, czyli postrzegania UE jako organizacji stanowiącej instrument współpracy między państwami. Zwolennicy federalizacji widzą w powołaniu Stanów Zjednoczonych Europy nie tylko szansę na pogłębienie integracji, ale przede wszystkim na nabycie wszystkich atrybutów mocarstwa przez UE. Wobec oporu części państw członkowskich Komisja Europejska niejako zatwierdziła ideę „różnicowanej integracji”³³. Pośród pięciu scenariuszy przyszłego rozwoju UE („Carrying on” – zachowanie

³³ Od wprowadzenia w 2002 roku wspólnej waluty unijnej pojawiło się określenie „Europy wielu prędkości”, które wyrażało podział państw UE w zależności od stopnia integracji. Obecnie euro używane jest przez 19 państw, a 8 jest poza strefą. Tomasz Grzegorz Grosse, *Polityki europejskie w dobie kryzysu*, Scholar, Warszawa 2016; Bruno de Witte, Andrea Ott, Ellen Vos, *Between Flexibility and Disintegration. The Trajectory of Differentiation in EU Law*, Northampton: Edward Elgar, Cheltenham 2017; Asya Zhelyazkova, *From selective integration into selective implementation: The link between differentiated integration and conformity with EU laws*, „European Journal of Political Research” 2014, Vol. 53, No. 4; Frank Schimmelfennig, *Good governance and differentiated integration: Graded membership in the European Union*, „European Journal of Political Research” 2016, Vol. 55, No. 4; Jerald Khoo, *Towards a Two-Speed Europe: National Sovereignty and the Absence of Political Integration in the Eurozone*, „Columbia Journal of European Law” 2015-2016, Vol. 22, No. 1, s. 165-192; Danuta Kabat-Rudnicka, *Zróżnicowana integracja europejska jako odpowiedź na zmieniający się porządek międzynarodowy*, [w:] Andrzej Mania, Piotr Bajor, Tomasz Pugaciewicz, Anna Wyrwisz (red.), *Stany Zjednoczone oraz państwa europejskie między globalizacją a regionalizacją*, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Rambler Press, Warszawa 2018, s. 123-146; Maia de La Baume, *Juncker chides 'ignorant' EU leaders for criticizing his speech. The Dutch and Danish leaders described the Commission president's proposals last week as unnecessary*, „Politico” 21.09.2017, <https://www.politico.eu/article/jean-claude-juncker-chides-ignorant-eu-leaders-for-criticizing-his-state-of-union-speech/> (dostęp 20.07.2022).

istniejącego stopnia integracji UE; „Nothing but the single market” – koncentracja przede wszystkim na rozwoju wspólnego rynku unijnego; „Those who want more do more” – pełniejsza integracja zainteresowanych krajów członkowskich w wybranych sferach, „Doing less more efficiently” – pogłębiona integracja, ale w ograniczonej liczbie sfer; „Doing much more together” – pogłębienie ilościowe i jakościowe integracji w ramach UE) pojawiła się idea tworzenia koalicji chętnych państw, które chciałyby wzmocnić swoją współpracę w określonych obszarach lub skupienia się na pogłębieniu współpracy przez UE, ale w mniejszej liczbie obszarów³⁴. Przykładami takiej zacieśnionej współpracy zainteresowanych państw jest powołanie Prokuratury Europejskiej czy współpracy strukturalnej w zakresie bezpieczeństwa³⁵. Zróżnicowana integracja stwarza szansę na elastyczne pogłębienie integracji w duchu koncyliacyjnym oraz otwiera szansę na różne warianty rozwojowe. Jednocześnie podważa zasadę jednolitego stosowania prawa unijnego oraz zachowania interesów narodowych. Europa „wielu prędkości” i brak jednolitości może utrudniać skuteczne działanie UE na zewnątrz.

Wyłaniający się obecnie nowy model integracji, ze względu na rosnącą różnicę sił i wpływu na decyzje UE pomiędzy dużymi państwami (Niemcami i Francją) a mniejszymi, bywa również nazywany „asymetryczną konfederacją”³⁶. Kluczowe decyzje dotyczące sposobów walki z kryzysem w sferze euro, kryzysu migracyjnego czy kryzysu rosyjsko-ukraińskiego (2014–2022) zapadały w Berlinie i Paryżu. Dowodem na powstawanie unijnego dyrektoriatu Francji i Niemiec jest chociażby fakt, że to nie przedstawiciele UE, ale szefowie rządów obu krajów brali udział w rozmowach tzw. formatu normandzkiego w Mińsku. Oba państwa próbują w ramach UE realizować swoje własne cele (np. umocnienie konkurencyjności niemieckiej gospodarki za sprawą polityki Energiewende lub realizacja postkolonialnej polityki Francji wobec Afryki), niż realizować wspólne wizje państw członkowskich. Słabnięcie integracji

³⁴ European Commission, *The White Paper on the future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*, Brussels, 1.03.2017, COM (2017)2025, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (dostęp 15.07.2022).

³⁵ *Council Decision Establishing Permanent Structured Cooperation (PESCO) and determining the list of participating Member States*, 14866/17, Brussels, 8.12.2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D2315&from=EN> (dostęp 28.07.2022); *Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office ('the EPPO')*, Brussels, 12.11.2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1939&qid=1659704641124> (dostęp 30.07.2022).

³⁶ Tomasz Grzegorz Grosse (red.), *European Union Policies at a time of the Crisis*, Scholar Publishing House, Warsaw 2017, s. 281–306.

widoczne jest chociażby w polityce spójności, gdzie środki przekierowano z krajów mniej rozwiniętych do bogatszych. Dopłaty dla rolników z krajów starszej UE są nadal wyższe niż dla tych z krajów, które weszły do UE po 2004 roku.

Potrzebę ewolucji UE jako podmiotu mocarstwowości uzasadnia się hasłem szukania „autonomii strategicznej”. Potrzeba wytworzenia wspólnej europejskiej kultury strategicznej oraz oddziaływanie w środowisku bezpieczeństwa. Wspólna polityka obronna zakończyłaby dychotomię rozwojową UE, która jest gospodarczą potęgą i politycznym karłem. Europa posiadając nie tylko *soft power*, ale również *hard power* będzie mogła skutecznie strzec liberalnego porządku światowego nie oglądając się na wielkie mocarstwa („soft power to delikatna rękawiczka na żelaznej dłoni”)³⁷. Dzięki temu w sytuacji kryzysu Unia „nie będzie hamletyzować, lecz stanowczo reagować”³⁸. Wreszcie nie musiała będzie wówczas dokonywać wyboru w wielkiej rywalizacji mocarstw pomiędzy USA a ChRL³⁹. Obecna koncepcja strategiczna UE kładzie nacisk na: reagowanie na zewnętrzne konflikty i kryzysy, budowanie zdolności partnerów (głównym pozostawało NATO), ochrona UE i jej obywateli. Elementem wiarygodności ma być również wzrost wydatków na zbrojenia (w tym 20% z budżetu obronnego na zakup i wyposażenia), interoperacyjność oddziałów oraz badania i rozwój technologii (PESCO oraz Europejski Funduszu Obrony)⁴⁰. W następstwie wybuchu otwartego konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w lutym

³⁷ Niall Ferguson, *Colossus: The Price of America's Empire*, Penguin Press, New York 2004, s. 24.

³⁸ Roman Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Scholar, Warszawa 2006, s. 237.

³⁹ Nicola Casarini, *A European strategic “third way?”*. *The European Union between the traditional transatlantic alliance and the pull of the Chinese market*, „China International Strategy Review” 2022, The Institute of International and Strategic Studies, Peking; Jean-Marc Ayrault and Frank-Walter Steinmeier, *A strong Europe in a world of uncertainties*, 26.06.2016, <https://static.presspublica.pl/red/rp/pdf/DokumentUE.pdf> (dostęp: 29.07.2022); Pepijn Bergsen, *The EU's unsustainable China strategy*, „The Chatham House Research Paper”, 9.07.2021, <https://www.chathamhouse.org/2021/07/eus-unsustainable-china-strategy> (dostęp 30.07.2022).

⁴⁰ European Commission, *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*, June 2016, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (dostęp 30.07.2022); „The 2022 Ukraine war saw the belated birth of a geopolitical EU” – Joseph Borell Fontelles. Josep Borrell Fontelles, *Europe in the Interregnum: our geopolitical awakening after Ukraine*, „Groupe d'études géopolitiques”, 24.03.2022, <https://geopolitique.eu/en/2022/03/24/europe-in-the-interregnum-our-geopolitical-awakening-after-ukraine/> (dostęp 30.07.2022); The Diplomatic Service of the European Union, *A Strategic Compass for the EU*, 28.10.2021, https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (dostęp 30.07.2022).

2022 nastąpiły „opóźnione narodziny geopolityczne UE”. Państwa unijne mają stworzyć EU Rapid Deployment Capacity, które będą liczyć do 5 tysięcy żołnierzy i będą wykorzystywane w różnych kryzysach. Dalszemu pogłębianiu współpracy z NATO ma towarzyszyć wypracowanie zasad szybkiego podejmowania decyzji, rozbudowanie struktur dowódczych oraz systemu regularnych ćwiczeń wojskowych.

Wnioski

Robert Schuman, francuski minister spraw zagranicznych nazywany również „Ojcem Europy” zapowiadał, że celem integracji europejskiej ma być uniemożliwienie kolejnych wojen oraz rozpoczęcie stopniowej budowy federacji europejskiej⁴¹. Unia Europejska, jak uważał Schuman i jak pokazuje ten tekst, to projekt mający charakter rozwojowy. Rozwojowy i dynamiczny charakter mają również pojęcia mocarstwa oraz ładu międzynarodowego.

We współczesnej analizie politycznej przekonanie o mocarstwowym statusie UE jest bliższe neoliberalnemu niż realistycznemu postrzeganiu stosunków międzynarodowych. Odmawianie roli światowego lidera UE przez realistów może wynikać nie tyle z braku atrybutów mocarstwa, ale z przekonania, że pojęcie mocarstwa jest zarezerwowane tylko dla państw. Dla zwolenników liberalnej wizji stosunków międzynarodowych stabilność oraz dobrobyt społecznej demokracji w UE pozwala ją już teraz nazwać potęgą transformującą oraz normatywną.

W myśl koncepcji neofunkcjonalnej dalsze pogłębienie integracji na poziomie politycznym pozwoli stworzyć jednolite federalistyczne państwo europejskie, a przez to nabyć atrybuty pełnego mocarstwa w rozumieniu nie tylko neoliberalistów, ale także realistów. Wśród badaczy są pojedynczy (np. Andrew Moravcsik)⁴², którzy już obecnie widzą UE jako pełne mocarstwo (biorąc przy tym potencjał militarny poszczególnych państw UE jako części Paktu Północnoatlantyckiego).

Zmieniający się w kierunku niestabilnego i wielobiegunowego ładu międzynarodowy jest jako czynnik unijnych aspiracji mocarstwowych zarówno szansą, jak i zagrożeniem. Osiągnięcie miana „pokojowego i rozwiniętego” trzeciego mocarstwa, obok ChRL oraz USA, wydaje się scenariuszem optymistycznym. Wynika to z kosztów utrzymania bieżącego *status quo* Europy w wyniku m.in.

⁴¹ Zob. *Integracja europejska w dokumentach*, red. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2008.

⁴² Andrew Moravcsik, *Europe: The quiet superpower*, „French Politics” 2009, Vol. 7, No. 3/4.

destabilizacji europejskiego sąsiedztwa poprzez wojnę rosyjsko-ukraińską czy nielegalny napór imigrantów.

Również spowolnienie gospodarcze oraz problemy demograficzne rozmywają pojęcie europejskiego rozwoju i postępu. Osiągnięcie autonomii strategicznej przez UE zdaje się być niemożliwym, jeśli nie rozwiąże się uprzednio problemu „zróznicowanej integracji” oraz „asymetrycznej konfederacji”. Paradoksalnie skala wyzwań na zewnątrz, jak i wewnątrz krajów unijnych wymusza stawienie im czoła i redefinicję całego projektu. Przykładem tego jest zagrożenie militarne, które może być czynnikiem skutecznej presji dopingującej Unię do rozwoju wspólnoty obronnej w sojuszu z NATO, ale również pogłębienia integracji jako takiej.

Bibliografia

Dokumenty państw i organizacji międzynarodowych

- Ayrault, Jean-Marc; Steinmeier, Frank-Walter, *A strong Europe in a world of uncertainties*, 26.06.2016, <https://static.presspublica.pl/red/rp/pdf/DokumentUE.pdf> (dostęp 29.07.2022).
- Carnegie Endowment For International Peace, *Will The EU Ever Become a Superpower?*, 17.07.2008, <https://carnegieendowment.org/files/0717carnegie-stubb.pdf/> (dostęp 24.07.2022).
- Casarini, Nicola, *A European strategic “third way?” The European Union between the traditional transatlantic alliance and the pull of the Chinese market*, „China International Strategy Review” 2022, The Institute of International and Strategic Studies, Peking.
- Council Decision Establishing Permanent Structured Cooperation (PESCO) and determining the list of participating Member States*, 14866/17, Brussels, 8.12.2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D2315&from=EN> (dostęp 28.07.2022).
- Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor’s Office (‘the EPPO’)*, Brussels, 12.11.2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1939&qid=1659704641124> (dostęp 30.07.2022).
- Department of Defense of the United States, *Summary of the National Defense Strategy of The United States of America, Sharpening the American Military’s Competitive Edge*, Washington 2018, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> (dostęp 27.07.2022).

- The Diplomatic Service of the European Union, *A Strategic Compass for the EU*, 28.10.2021, https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (dostęp 30.07.2022).
- European Commission, *EU-China – A strategic outlook*, 2019, <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf> (dostęp 12.07.2022).
- European Commission, *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*, June 2016, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (dostęp 30.07.2022).
- European Commission, *State of the Union Address by President von der Leyen*, 14.09.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493 (dostęp 4.11.2022).
- European Commission, *The White Paper on the future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*, Brussels, 1.03.2017, COM (2017)2025, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (dostęp 15.07.2022).
- European Council, *Letter by President Donald Tusk to the 27 EU leaders on the future of the EU – „United we stand, divided we fall”*, 31.01.2017, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/01/31/tusk-letter-future-europe/> (dostęp 15.07.2022).
- Ministry of Defence of the United Kingdom, *Global Strategic Trends. The Future Starts Today*, 2.10. 2018, London 2018, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/771309/Global_Strategic_Trends_-_The_Future_Starts_Today.pdf (dostęp 14.11.2022).
- North Atlantic Treaty Organization, *London Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the Atlantic Council in London*, 3-4.12.2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm?selectedLocale=en/ (dostęp 12.11.2021).

Monografie naukowe

- Arendt, Hannah, *On Violence*, Harvest, Harcourt Brace & Company, New York 1970.
- Ferguson, Niall, *Colossus: The Price of America's Empire*, Penguin Press, New York 2004.
- Frankel, Joseph, *International Relations*, Oxford University Press, London 1969.
- Giscard d'Estaing, Valéry, *L'Europa, la dernière chance de l'Europe*, XO éditions, Paris 2014.

- Grosse, Tomasz Grzegorz, *Polityki europejskie w dobie kryzysu*, Scholar, Warszawa 2016.
- Kagan, Robert, *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World*, Alfred A. Knopf Publishing, New York 2018.
- Kagan, Robert, *Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Vintage Books, New York 2004.
- Keohane, Robert O.; Nye, Joseph Jr. S., *Power and Interdependence*, Little Brown, Boston 1977.
- Kuźniar, Roman, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Scholar, Warszawa 2006.
- Leonard, Mark, *Why Europe Will Run the 21st Century*, Public Affairs, New York 2005.
- Marshall, Tim, *Prisoners of Geography. Ten Maps that tell you everything you need to know about Global Politics*, Elliott and Thompson Limited, Chicago 2016.
- McCormick, John, *The European superpower*, Palgrave Macmillan, New York 2007.
- Nye, Joseph Jr. S., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Piskorska, Beata, *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, KUL, Lublin 2017.
- Rifkin, Jeremy, *The European dream: how Europe's vision of the future is quietly eclipsing the American dream*, Jeremy P. Tarcher/Penguin, New York 2004.
- Spiegel, Steven L., *Dominance and Diversity. The International Hierarchy*, Little Brown, Boston 1972.
- Zakaria, Fareed, *The Post-American World*, W.W. Norton and Company, New York 2008.
- Toje, Asle, *The European Union as a Small Power. After the Post-Cold War*, Palgrave Macmillan, London 2010.
- Wojciuk, Anna, *Dylematy potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Vitte, Bruno de, Ott; Andrea, Vos Ellen, *Between Flexibility and Disintegration. The Trajectory of Differentiation in EU Law*, Northampton: Edward Elgar, Cheltenham 2017.

Opracownia zbiorowe, rozdziały w opracowaniach zbiorowych

- Fiszer, Józef (red.), *Unia Europejska–Chiny w XXI wieku*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2018.
- Grosse, Tomasz Grzegorz (red.), *European Union Policies at a time of the Crisis*, Scholar Publishing House, Warsaw 2017.

- Gstöhl, Sieglinde; Lannon, Erwan (red.), *The Neighbours of the European Union's Neighbours Diplomatic and Geopolitical Dimensions beyond the European Neighbourhood Policy*, Routledge, London 2014.
- Haugaard, Mark; Lentner, Howard H. (red.), *Hegemony and Power. Consensus and Coercion in Contemporary Politics*, Lexington Books, Lanham 2006.
- Kabat-Rudnicka, Danuta, *Zróznicowana integracja europejska jako odpowiedź na zmieniający się porządek międzynarodowy*, [w:] Andrzej Mania, Piotr Bajor, Tomasz Pugacewicz, Anna Wyrwisz (red.), *Stany Zjednoczone oraz państwa europejskie między globalizacją a regionalizacją*, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Rambler Press, Warszawa 2018.
- Kuźniar, Roman (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Scholar, Warszawa 2012.
- Wyciechowska, Iwona, *Ewolucja mocarstwowości w stosunkach międzynarodowych*, [w:] Bogusław Mrozek, Stanisław Bieleń (red.), *Nowe role mocarstw*, Wydawnictwo Książkowe „Linia”, Warszawa 1996.

Analizy

- Bergsen, Pepijn, *The EU's unsustainable China strategy*, „The Chatham House Research Paper”, 9.07.2021, <https://www.chathamhouse.org/2021/07/eus-unsustainable-china-strategy> (dostęp 30.07.2022).
- Blocher, John W., *Unexpected Competition: A US Strategy to Keep its Central and Eastern European Allies as Allies in an Era of Great-Power Competition*, „Atlantic Council”, 22.11.2020, <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/unexpected-competition/> (dostęp 22.11.2020).
- Gerrits, André (red.), *Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion*, Netherlands Institute of International Relations, Clingendael, December 2009, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20091200_cesp_papergerri.pdf (dostęp 30.07.2022).
- Green, Michael; Alterman, John; Miler, Franklin (red.), *Ironclad: Forging a New Future for America's Alliances*, Center for Strategic and International Studies, 19.10.2019, <https://www.csis.org/analysis/ironclad-forging-new-future-americas-alliances> (dostęp 25.07.2022).
- Mahneken, Thomas G., *Forging the tools of 21st century great power competition*, The Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2020, https://csbaonline.org/uploads/documents/GPC_Final_Report_Web.pdf (dostęp 22.07.2022).
- O'Rourke, Ronald, *U.S. Role in the World: Background and Issues for Congress Updated*, Congressional Research Service, 5.08.2020, <https://www.hsdl.org/?view&did=842596> (dostęp 27.07.2022).

Skaluba, Christopher; Rodihan, Conor; Doyle, Gabriela (red.), *NATO 20/2020. Twenty bold ideas to reimagine the Alliance after the 2020 US election*, Atlantic Council, Washington 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/10/NATO-20-2020-Twenty-bold-ideas-to-reimagine-the-alliance-after-the-2020-US-election.pdf> (dostęp 27.07.2022).

Artykuły naukowe

- Barnett, Michael; Duvall, Raymond, *Power in International Politics*, „International Organization” 2005, Vol. 59, No. 1.
- Biscop, Sven, *Geopolitics with European Characteristics An Essay on Pragmatic Idealism*, „Equality and Strategy”, 15.03.2016, <https://eu.boell.org/en/2016/03/15/geopolitics-european-characteristics> (dostęp 30.07.2022).
- Borrell Fontelles Josep, *Europe in the Interregnum: our geopolitical awakening after Ukraine*, „Groupe d'études géopolitiques”, 24.03.2022, <https://geopolitique.eu/en/2022/03/24/europe-in-the-interregnum-our-geopolitical-awakening-after-ukraine/> (dostęp 30.07.2022).
- Dahl, Robert A., *The Concept of Power*, „Behavioral Science” 1957, No. 2, Vol. 3.
- Diez, Thomas, *Normative Power as Hegemony*, „Cooperation and Conflict” 2013, Vol. 48, No. 2.
- Haine, Jean-Yves, *The EU's Soft Power: Not Hard Enough?*, „Georgetown Journal of International Affairs” 2004, Vol. 5, No. 1.
- Henry, Nicholas, *Politics beyond the state: Europe as civilization and as empire*, „Comparative European Politics” 2010, Vol. 8, No. 2, s. 262–280.
- Keukeleire, Stephen, *The European Union as a diplomatic actor: internal, traditional, and structural diplomacy*, „Diplomacy & Statecraft” 2003, Vol. 14, No. 3.
- Khoo, Jerald, *Towards a Two-Speed Europe: National Sovereignty and the Absence of Political Integration in the Eurozone*, „Columbia Journal of European Law” 2015–2016, Vol. 22, No. 1.
- La Baume de, Maia, *Juncker chides 'ignorant' EU leaders for criticizing his speech. The Dutch and Danish leaders described the Commission president's proposals last week as unnecessary*, „Politico” 21.09.2017, <https://www.politico.eu/article/jean-claude-juncker-chides-ignorant-eu-leaders-for-criticizing-his-state-of-union-speech/> (dostęp 20.07.2022).
- Moravcsik, Andrew, *Europe: The quiet superpower*, „French Politics” 2009, Vol. 7, No. 3/4.
- Nye, Joseph Jr. S., *The Benefits of Soft Power*, „Harvard Business School Working Knowledge for Business Leaders”, 8.02.2004.
- Rauch, Jonathan, *Europe Is the Next Rival Superpower. But Then, So Was Japan*, „The Atlantic.com”, 01.02.2005, <https://web.archive.org/>

web/20080828194231/http://www.theatlantic.com/doc/200502u/nj_rauch_2005-02-01 (dostęp 27.07.2022).

Schimmelfennig, Frank, *Good governance and differentiated integration: Graded membership in the European Union*, „European Journal of Political Research” 2016, Vol. 55, No. 4.

Smouts, Marie-Cloude, *International Organizations and Inequality among States*, „International Social Science Journal” 1995, No. 144.

Wendt, Alexander, *Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, Vol. 46, No. 2.

Zhelyazkova, Asya, *From selective integration into selective implementation: The link between differentiated integration and conformity with EU laws*, „European Journal of Political Research” 2014, Vol. 53, No. 4.

Artykuły prasowe

Khanna, Parag, *The Empire Strikes Back*, „The Economist”, 27.05.2008, <https://www.economist.com/books-and-arts/2008/03/27/the-empires-strike-back> (dostęp 28.07.2022).

Reding, Andrew, *EU in position to be world's next superpower*, „Chicago Tribune”, 6.01.2002, <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-2002-01-06-0201060227-story.html> (dostęp 25.07.2022).

Marcin Gabryś

Uniwersytet Jagielloński

 0000-0001-7950-2385

Kanada jako mocarstwo selektywne w okresie rządów Justina Trudeau (2015–2022)

Abstrakt

Punktem wyjścia artykułu jest założenie, że po zakończeniu zimnej wojny główne teorie opisujące międzynarodową pozycję Kanady przestały właściwie opisywać rolę i znaczenie międzynarodowe tego kraju. Konieczne stało się więc wprowadzenie nowego podejścia – mocarstwowości selektywnej (*selective power*). Artykuł opisuje jej główne założenia, przede wszystkim wysoką selektywność i hierarchizację pól aktywności międzynarodowej Kanady oraz fakt, że polityka zagraniczna tego kraju jest w coraz większym stopniu zorientowana do wewnątrz, oparta na twardych interesach, racjonalna i pragmatyczna, w której liczy się kalkulacja zysków i strat. Takie cechy są względnie stałe i oderwane od linii politycznej aktualnie sprawującej władzę partii. W kolejnej części artykułu teoria mocarstwowości selektywnej została wykorzystana do zbadania międzynarodowej aktywności Kanady pod rządami Justina Trudeau na wybranych przykładach, w tym w ramach polityki klimatycznej i energetycznej.

Słowa kluczowe: Kanada, polityka zagraniczna, Justin Trudeau, mocarstwowość, mocarstwo selektywne

Wstęp

W XXI wieku pozycja międzynarodowa Kanady i jej działania na arenie międzynarodowej nadal pozostają tematem niszowym¹. W dalszym ciągu dominuje też ujęcie, w którym Kanada traktowana jest jako średnie mocarstwo (*middle*

¹ Zainteresowani tą tematyką są przede wszystkim naukowcy kanadyjscy (okresowo również amerykańscy i brytyjscy), choć od kilku lat prowadzone są również badania na gruncie polskim. Więcej w: Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Tomasz

power)². Zgodnie z tym podejściem kraj ten ze względu na ograniczony potencjał i lokalizację w specyficznym środowisku zewnętrznym, definiowanym przede wszystkim przez sąsiedztwo z supermocarstwem (Stany Zjednoczone), odgrywa relatywnie niewielką rolę w stosunkach międzynarodowych, która koncentruje się na byciu stabilizatorem porządku światowego, wspieraniu instytucji multilateralnych oraz działań rozjemczych (m.in. *peacekeeping*)³. Takie spojrzenie wydaje się jednak mieć coraz bardziej ograniczoną zdolność eksplanacyjną. Wynika to zarówno z przemian środowiska międzynarodowego po zakończeniu zimnej wojny (Kanada nie jest już „w środku” zantagonizowanych mocarstw), jak i zmian w praktyce zachowania na arenie międzynarodowej (Kanada nie zachowuje się jak średnie mocarstwo, co jest widoczne m.in. w braku aktywności w misjach pokojowych, o czym piszę w dalszej części artykułu)⁴. Ponowne, wnikliwe i systematyczne analizy pozycji i roli międzynarodowej Kanady, dokonywane już nie w kontekście historycznym, ale współczesnym i uwzględniające zarówno działania skoncentrowane na sposobie wspierania przez Kanadę określonych wartości społecznych czy przeciwdziałaniu kryzysom humanitarnym, jak również na aktywność w zakresie handlu czy bezpieczeństwa międzynarodowego muszą rozpoznawać nowe postawy, sposoby i miejsca działania, jakie kolejne rządy kanadyjskie wybierały w celu realizacji swoich interesów. Prowadzone w ten sposób badania pozwalają wyciągać szereg wniosków podważających funkcjonujące stereotypy oraz tradycyjne spojrzenia na miejsce Kanady na arenie międzynarodowej. Jedną z takich relatywnie nowych koncepcji jest teoria mocarstwowości selektywnej, która pozwala na świeże spojrzenie na działania Kanady w XXI wieku⁵. Jej podstawowe założenia przedstawione zostały poniżej.

Soroka, *Międzynarodowa pozycja Kanady 2006–2018*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018, s. 7–8.

² Dzieje się tak pomimo wprowadzania różnorodnych perspektyw. Więcej na temat głównych teorii dotyczących pozycji Kanady w stosunkach międzynarodowych w: Marcin Gabryś, Tomasz Soroka, *Canada as a Selective Power. Canada's Role and International Position after 1989*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017, s. 19–58.

³ Por. Nik Hynek, David Bosold (red.), *Canada's Foreign and Security Policy: Soft and Hard Strategies of a Middle Power*, OUP Canada, Toronto 2010.

⁴ Por. Jozef Batora, *The Diplomacy of a Middle Power: Innovation and Its Limits*, [w:] Nik Hynek, David Bosold (red.), *Canada's Foreign and Security Policy: Soft and Hard Strategies of a Middle Power*, OUP Canada, Toronto 2010; Jennifer M. Welsh, *Canada and the World: Beyond Middle Power*, [w:] John C. Courtney, David E. Smith (red.), *The Oxford Handbook of Canadian Politics*, Oxford University Press, New York 2010.

⁵ Teoria została szczegółowo opisana w książce Marcin Gabryś, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 59–76.

Mocarstwo selektywne – ramy teoretyczne

Po pierwsze mocarstwo selektywne to państwo zdolne do działań globalnych w ograniczonej liczbie obszarów w relacjach zewnętrznych. Mniejszy potencjał, w porównaniu do uniwersalnych mocarstw, wymusza wybór i koncentrację na niewielkiej liczbie sfer aktywności. Obszary działalności są więc wybierane w sposób świadomy, a wybór jest uwarunkowany konkretną sytuacją geopolityczną i może się zmieniać na przestrzeni lat. Za każdym razem są to jednak dziedziny, w których pozycja mocarstwa selektywnego jest uznawana i rozpoznawana przez innych aktorów. Co więcej, pozostałe polityki zewnętrzne i wewnętrzne uruchamiane przez takie państwo są uzależnione od wybranych obszarów priorytetowych.

Takie postępowanie związane jest kolejnym założeniem teorii mocarstwo-wości selektywnej, czyli ogólnym dążeniem do oszczędzania dostępnych zasobów. Wybory sfer aktywności dokonywane są w pierwszej kolejności w oparciu o obliczenia potencjalnych zysków i strat, przede wszystkim w ramach rachunku ekonomicznego. Te zbyt kosztowne mogą zostać porzucone, nawet jeśli społeczność międzynarodowa nie będzie sympatyzować z takimi posunięciami. Dzieje się tak dlatego, że interes ekonomiczny wygrywa nawet w sytuacji, gdy jego realizacja stoi w sprzeczności z dotychczas uznawanymi za preferowane sposobami postępowania. Mocarstwo selektywne jest bowiem gotowe do poświęcenia swojej dotychczasowej reputacji międzynarodowej. Aby jednak ograniczyć uszczerbek na prestiżu i inne straty związane z takim wyborem, mocarstwo selektywne wykorzystuje cały arsenał możliwości budowania pozytywnego wizerunku państwa w otoczeniu międzynarodowym. Decyzje opakowywane są również starannie przygotowaną retoryką, która nierzadko ma na celu ukrycie prawdziwych przesłanek stojących za dokonaniem wyborem.

Po trzecie, polityka zagraniczna mocarstwa selektywnego jest silnie zorientowana na osiągnięcie wyników. Stąd poza ograniczeniem liczby priorytetów, przy ich wyborze preferowane są te pozwalające na realizację zarówno zasad oszczędności, jak i wydajności i skuteczności. Ograniczany jest idealizm i „misyjność” w działaniu – cechy charakterystyczne dla średnich mocarstw – na rzecz racjonalności kosztowej i pragmatyzmu. W istocie sam proces selekcji prowadzi do bardziej egoistycznych wyborów, bo mocarstwo selektywne niechętnie angażuje się w problemy, które pociągają za sobą połączenie wysokiego ryzyka, wysokich kosztów i niskiego prawdopodobieństwa szybkiego osiągnięcia sukcesu. Nie oznacza to, że mocarstwo selektywne nie broni uniwersalnych i uznawanych za kluczowe wartości – a jedynie, że przywództwo mocarstwa selektywnego i związane z nim działania uruchamiane są jedynie wtedy, gdy analiza wykaże, że nie dojdzie do nadużywania własnych zasobów. Mocarstwo

selektywne może świadomie zawężać swoje aktywne zaangażowanie do niewielkiej liczby sfer i elastycznie dostosowywać swój stopień zaangażowania w pozostałe projekty.

Kanada jako mocarstwo selektywne w czasie rządów Justina Trudeau

Przeprowadzone do tej pory badania roli i pozycji międzynarodowej Kanady przy wykorzystaniu teorii mocarstwowości selektywnej wyraźnie wskazują, że od czasu zakończenia zimnej wojny Ottawa bardzo świadomie wybierała obszary aktywności i zakres zaangażowania międzynarodowego, zrywając z mitem państwa, które nie kieruje się interesami i swoją rolę w świecie ogranicza do promocji „wartości kanadyjskich”⁶. Co więcej, wyraźnie też zarysowywane są obszary specjalizacji Kanady, którymi pozostają kwestie związane ze wspieraniem stabilności systemu międzynarodowego i jego kluczowych elementów gospodarczych, przede wszystkim opartej na zasadach wolnego handlu wymiany międzynarodowej (zarówno ze Stanami Zjednoczonymi, jak i innymi partnerami), przy jednoczesnym dążeniu do maksymalizacji możliwości związanych z „monetyzacją” posiadanych zasobów⁷. Niezależnie od cech indywidualnych poszczególnych premierów kluczowe elementy ekonomiczne pozostają względnie stałe i są odezwane od linii politycznej aktualnie sprawującej władzę partii. Ta niezmienność jest również widoczna, wbrew pewnym różnicom – szczególnie tym o charakterze retorycznym – w okresie rządów premiera Justina Trudeau. Poniżej znajduje się przegląd kluczowych elementów polityki zagranicznej Kanady w latach 2015–2022 przez pryzmat teorii mocarstwa selektywnego.

Pierwsza kampania wyborcza toczona przez Partię Liberalną pod wodzą Justina Trudeau latem i jesienią 2015 roku skupiona była na obietnicach odejścia od polityki uprawianej przez poprzednika – konserwatysty Stephena Harpera sprawującego funkcję premiera od 2006 roku. Zapowiadana w haśle wyborczym „prawdziwa zmiana” (*Real Change Now*)⁸ odwoływała się między innymi

⁶ Paul Chapin, George Petrolekas, *The Strategic Outlook for Canada*, Conference of Defence Associations Institute 2012, s. 11, <http://cdainstitute.ca/images/vimypaper2012.pdf> (dostęp 9.03.2023). Na temat źródła i znaczenia terminu „wartości kanadyjskie” (*Canadian values*) zob.: Steve Lee, *Canadian values in Canadian foreign policy*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2002, Vol. 10, No. 1, s. 1–9.

⁷ Marcin Gabryś, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 275–279; Marcin Gabryś, Magdalena Marczyk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 108–110.

⁸ Liberal Party of Canada, *A New Plan for a Strong Middle Class*, 2015, https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_2015_LIB_en.pdf (dostęp 9.03.2023).

do powrotu do zaangażowania w wydarzenia międzynarodowe zgodnie z zakorzenioną od okresu po II wojnie światowej ideą liberalnego internacjonalizmu⁹. Liberalowie aktywnie promowali więc w przestrzeni publicznej, w tym wśród potencjalnych wyborców, szereg wartości, m.in. otwartość, tolerancję, prawa człowieka, zwłaszcza równość płci i prawa mniejszości, a także multilateralizm. W tej ostatniej kwestii obiecywali znaczące zwiększenie udziału w organizacjach globalnych, zwłaszcza ONZ, co miało symbolizować powrót do konstruktywnego i efektywnego zaangażowania w społeczność międzynarodową. Politycy Partii Liberalnej kreowali obraz Kanady jako kraju zaangażowanego, który pomaga rozwiązywać palące problemy globalne i przyczynia się do budowy bardziej pokojowego i dostatniego świata. Kanada miała stać się światowym liderem w walce z kryzysem klimatycznym i kryzysami uchodźczymi, a także wyznaczać standardy w pomocy zagranicznej¹⁰.

Po wygranych wyborach, symbolami pierwszych miesięcy rządów Trudeau stało się przyjęcie ponad 25 tysięcy uchodźców z ogarniętej wojną Syrii¹¹, jak również włączenie w obrady 21 Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (United Nations Climate Change Conference), które zaowocowały wypracowaniem nowego globalnego układu klimatycznego, czyli Porozumienia paryskiego¹². W 2016 roku minister spraw zagranicznych Stéphane Dion ogłosił „doktrynę odpowiedzialnych przekonań”, czyli próbę łączenia idealizmu z realizmem i pragmatyzmem w polityce zagranicznej¹³. Takie działania wzmocniły pozytywny obraz Kanady za granicą, określanej nawet „ulubionym krajem świata”¹⁴. Wizerunek ten był oparty na wyjątkowo dużej popularności Justina Trudeau i wspierany przez niewykorzystywaną wcześniej w Kanadzie strategię komunikacyjną, m.in. poprzez media społecznościowe. Choć po ponad siedmiu latach zainteresowanie Kanadą na świecie zmniejszyło się, a wizerunek premiera nadszarpnęły liczne skandale, to znacznie

⁹ Szerzej na temat założeń liberalnego internacjonalizmu w: David Carment, Richard Nimijean, *Assessing Canada's Liberal Internationalism: Where is Canada Headed on the Global Stage?*, [w:] Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Magdalena Paluszkiwicz-Misiaczek (red.), *Canadian Political, Social and Historical (Re)visions in the 20th and 21st Centuries*, Peter Lang, Berlin 2020, s. 13–44; Roland Paris, *Are Canadians still liberal internationalists? Foreign policy and public opinion in the Harper era*, „International Journal” 2014, Vol. 69, No. 3, s. 274–307.

¹⁰ Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 66.

¹¹ *Ibidem*, s. 89.

¹² Marcin Gabryś, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 244–245.

¹³ Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 67–69.

¹⁴ Określenie odwołuje się do tytułu reporterskiej książki Katarzyny Wężyk, *Kanada. Ulu-biony kraj świata*, Agora, Warszawa 2017.

łagodniejszy i bardziej koncyliacyjny ton nadal stanowi fundament międzynarodowej marki Kanady (*brand Canada*)¹⁵.

Niemniej jednak nakreślony niezwykle szeroko plan zmian nigdy nie został w pełni wprowadzony w życie. Obserwatorzy w kolejnych latach odnotowywali szereg niezrealizowanych obietnic i działań sprzecznych z deklaracjami¹⁶. Tak było m.in. z reaktywacją udziału Kanady w misjach pokojowych¹⁷ czy wzrostem nakładów na pomoc rozwojową¹⁸. Również skala zaangażowania w ogłoszoną w 2017 roku feministyczną politykę zagraniczną pozostawała ograniczona¹⁹. Ottawa nie zdecydowała się również na zerwanie kontraktu na sprzedaż lekkich transporterów opancerzonych do Arabii Saudyjskiej i nadal prowadziła handel bronią z krajami o złej lub bardzo złej reputacji w zakresie poszanowania praw człowieka²⁰. Szereg wątpliwości budziła również polityka wobec Chin, w związku z łamaniem praw człowieka w tym kraju²¹. Coraz wyraźniejsza

¹⁵ Szerzej zob. Richard Nimijean, *The Politics of Branding Canada: The International-domestic Nexus and the Rethinking of Canada's Place in the World*, „Mexican Journal of Canadian Studies” 2006, Vol. 11, s. 67–85; Alex Marland, Richard Nimijean, *Rebranding Brand Trudeau*, [w:] David Carment, Richard Nimijean (red.), *Political Turmoil in a Tumultuous World: Canada Among Nations 2020*, Springer International Publishing, Cham 2021, s. 55–76.

¹⁶ W internecie znajduje się strona śledząca stopień realizacji obietnic premiera Trudeau: *Polimeter Justin Trudeau*, 2022, <https://www.polimeter.org/en/www.polimeter.org> (dostęp 15.01.2023).

¹⁷ W okresie rządów Trudeau poziom zaangażowania Kanady w misje pokojowe ONZ sięgnął najniższego poziomu w historii. 31 października 2022 roku na misjach ONZ było tylko 59 peacekeeperów z Kanady. United Nations Peacekeeping, *Troop and Police Contributors*, 2023, <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors> (dostęp 31.01.2023); Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 81.

¹⁸ Według rankingu OECD w 2021 roku wydatki Kanady na pomoc rozwojową osiągnęły poziom z 2011 roku, co dało Kanadzie 13. miejsce wśród członków tej organizacji. Hunter McGill, *Canadian Foreign aid Has Gone Up, but Still Falls Short*, 2.06.2022, <https://www.mcleodgroup.ca/2022/06/canadian-foreign-aid-has-gone-up-but-still-falls-short/> (dostęp 15.01.2023); OECD-DAC, *ODA Levels in 2021 – Preliminary data*, 2022, <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/ODA-2021-summary.pdf> (dostęp 15.01.2023).

¹⁹ Tomasz Soroka, *Feminism and Gender Equality in Justin Trudeau's Foreign Policy*, [w:] Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Magdalena Paluszkiwicz-Misiaczek (red.), *Canadian Political, Social and Historical (Re)visions in the 20th and 21st Centuries*, Peter Lang, Berlin 2020, s. 57–58.

²⁰ Srdjan Vucetic, *A Nation of Feminist Arms Dealers? Canada and Military Exports*, „International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis” 2017, Vol. 72, No. 4, s. 503–519.

²¹ Duane Bratt, *Stuck in the Middle with You: Canada-China Relations in the Era of U.S.-China Clashes*, [w:] David Carment, Richard Nimijean (red.), *Political Turmoil in*

rozbieżność między retoryką a faktycznymi działaniami nadszarpnęła także zaufanie do Ottawy w środowisku międzynarodowym²². Z pewnością nie wzmocniło to pozycji Kanady w wyborach na niestałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ w 2020 roku. Kanada poniosła w nich drugą z rzędu porażkę, a Justin Trudeau, podobnie jak dekadę wcześniej Stephen Harper, znalazł się w ogniu krytyki²³.

Wskazane powyżej działania (lub ich brak) stanowią podstawę konsensusu wśród badaczy wskazujących na kontynuację przez kolejne rządy Trudeau kluczowych elementów polityki zagranicznej swojego poprzednika²⁴. Wśród analityków nie ma jednak zgody, jeśli chodzi o przyczynę takiego stanu rzeczy. Teoria mocarstwowości selektywnej znacząco pomaga zrozumieć mechanizmy, które leżą u fundamentów tych podobieństw. Przede wszystkim jednym z jej podstawowych założeń jest zwrócenie uwagi na pierwszoplanowe znaczenie elementów o charakterze gospodarczym w formułowaniu polityki zagranicznej, w tym ograniczeniu aktywności do kluczowych obszarów i ograniczenia innych wydatków²⁵.

Podstawa, na której oparty jest kanadyjski dobrobyt, co jest powtarzane przez wszystkich premierów po 1989 roku, to założenie, że Kanada to „państwo handlujące” (*trading nation*). Pod tym pojęciem kryje się promowanie (neo)liberalnego podejścia do handlu międzynarodowego, zarówno na poziomie bilateralnym, jak i multilateralnym. Nic więc dziwnego, że gdy w listopadzie 2016 roku Amerykanie wybrali na prezydenta Donalda Trumpa, który kwestionował podstawy dotychczasowego porządku międzynarodowego, Trudeau zdecydował o maksymalnej koncentracji sił i środków na kwestiach dwustronnych, w tym utrzymaniu dostępu do amerykańskiego rynku²⁶. Zmiana sytuacji międzynarodowej zakończyła również krótką karierę ministra

a Tumultuous World, Springer International Publishing, Cham 2021, Canada and International Affairs, s. 273–294; Preston Lim, *Sino-Canadian Relations in the age of Justin Trudeau*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2020, Vol. 26, No. 1, s. 25–40.

²² Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 81.

²³ Ostatecznie Kanada przegrała z Norwegią i Irlandią. Leyland Cecco, *Canada's Failed UN Security Council Bid Exposes Trudeau's „Dilettante” Foreign Policy*, „The Guardian”, 18.06.2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/jun/18/canada-loses-bid-un-security-council-seat-justin-trudeau> (dostęp 15.01.2023).

²⁴ David Carment, Richard Nimijean, *op. cit.*, s. 32–33, 37–38; Alex Marland, Richard Nimijean, *op. cit.*

²⁵ Zorientowany ekonomicznie kierunek polityki zagranicznej Kanady jest stale obecny od zakończenia II wojny światowej, a jeszcze wyraźniej widoczny od 1989 roku. Zob. Marcin Gabryś, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 78–88.

²⁶ Tomasz Soroka, *Relacje gospodarcze Kanady z USA w obliczu prezydentury Donalda Trumpa*, [w:] Jan Misiuna, Małgorzata Molęda-Zdziech, Sabina Łubiarz (red.),

Diona, a jego obowiązki przejęła Chrystia Freeland, która miała doświadczenie w negocjacjach handlowych i szereg kontaktów na szczeblach politycznych w USA²⁷. Ottawa postawiła się w roli kluczowego obrońcy porządku międzynarodowego, a Freeland akcentowała konieczność obrony instytucji i norm międzynarodowych, przeciwstawiania współpracy międzynarodowej izolacjonizmowi i rosnącemu w krajach zachodnich populizmowi, który uwidacznia się w umniejszeniu znaczenia demokracji czy rządów prawa²⁸.

W praktyce, broniony porządek służył realizacji kanadyjskich interesów i warunkował dobrobyt i wzrost gospodarczy. W podstawowym interesie Kanady leżało i nadal pozostaje bowiem utrzymanie otwartości granicy, ograniczenie dążeń protekcyjnych, nastrojów nacjonalistycznych czy izolacjonistycznych w USA. Dlatego negocjacje w sprawie zastępującego krytykowany przez prezydenta Trumpa układ NAFTA porozumienia handlowego z USA i Meksykiem (Canada-United States-Mexico Agreement, CUSMA) zdominowały politykę zagraniczną Kanady na długie miesiące aż do jego wejścia w życie w 2020 roku. Rozmowy okazały się niezwykle trudne, a w ich czasie ujawniło się szereg napięć, zarówno o podłożu ekonomicznym, jak i ideologicznym, a niekiedy również związanych z osobistą niechęcią między przywódcą Kanady i Stanów Zjednoczonych²⁹. Zależność gospodarki Kanady od USA, sięgająca 85%, przy relatywnie dużo mniej znaczącym udziale Kanady w amerykańskim PKB, powodowała, że strategia negocjacyjna Ottawy była od początku nastawiona na konieczność dokonania szeregu koncesji na rzecz swojego sąsiada. W czasie rozmów Kanada pragmatycznie zrezygnowała więc z poruszania tak antagonizujących kwestii, jak uchodźcy, imigracja, zmiana klimatu czy ochrona środowiska, skupiając się na kwestiach czysto handlowych³⁰. Ponieważ zagrożony był interes i dobrobyt Kanadyjczyków, to dyplomacja oparta na wartościach musiała ustępować, w szczególności, gdy jej

Amerykańskie wybory prezydenckie w erze postprawdy: aktorzy, strategie, konteksty, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2017, s. 49–69.

²⁷ Chrystia Freeland: *A Timeline of a Life Full of Accomplishments*, „Toronto Star”, 18.08.2020, <https://www.thestar.com/politics/federal/2020/08/18/chrystia-freeland-a-timeline-of-a-life-full-of-accomplishments.html> (dostęp 15.01.2023).

²⁸ Chrystia Freeland, *Address by Minister Freeland when Receiving Foreign Policy's Diplomat of the Year Award*, 14.06.2018, <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/06/address-by-minister-freeland-when-receiving-foreign-policys-diplomat-of-the-year-award.html> (dostęp 31.01.2023).

²⁹ Tomasz Soroka, *Verbal Aggression Between Allies: Canada in Donald Trump's Trade War Rhetoric*, „Politeja” 2021, Vol. 18, nr 6(75), s. 95–118.

³⁰ Nie powodowało to, jednakże, zawsze biernej postawy Kanady – rząd Trudeau wprowadzał m.in. karne cła w reakcji na posunięcia administracji prezydenta Trumpa. Ian Austen, *Trade War and Canadian Pride Mix in Retaliatory Tariffs Against U.S.*, „The

kontynuowanie wiązałyby się ze znaczącymi kosztami³¹. Zarysowany powyżej sposób działania dyplomacji kanadyjskiej w erze Donalda Trumpa nie zmienił się znacząco po wyborze Joe Bidena i zmianie administracji. Widać to m.in. w czasie wprowadzania ustawy o odbudowie gospodarki USA z 2022 roku, w której zapisach promujących firmy amerykańskie Ottawa próbowała wprowadzić wyjątek dla przedsiębiorstw z Kanady³².

Przywódcy Kanady wiedząc, że nie mogą pozwolić sobie na alienację USA, starają się ograniczyć ryzyko i wzmocnić stabilność gospodarki poprzez działania zwiększające dostęp do innych rynków na świecie³³. W tym zakresie Trudeau kontynuował działania swojego poprzednika, a minister Freeland osobiście doprowadziła do sfinalizowania rozpoczętych przez Harpera negocjacji porozumienia handlowego z Unią Europejską (Comprehensive Economy and Trade Agreement, CETA). W 2018 roku Ottawa przystąpiła też do Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership z Australią, Brunei, Chile, Japonią, Malezją, Meksykiem, Nową Zelandią, Peru, Singapurem i Wietnamem³⁴. Kanada prowadziła, też rozmowy, nieudane, o układzie wolnohandlowym z Chinami, a liberałowie nie mieli też problemów z podpisywaniem umów gospodarczych z państwami naruszającymi prawa człowieka i standardy demokracji (m.in. z Kamerunem, Senegalem, Mali czy Wybrzeżem Kości Słoniowej)³⁵.

Takich przykładów wysuwania na pierwszy plan interesów ekonomicznych można wymienić więcej – z jednej strony Kanada wprowadziła sankcje przeciwko politykom naruszającym prawa człowieka z takich krajów jak Arabia Saudyjska, Wenezuela, Myanmar czy Sudan, a z drugiej utrzymywała kontakty

New York Times”, 30.06.2018, <https://www.nytimes.com/2018/06/30/business/canada-day-tariffs-trade.html> (dostęp 20.01.2023).

³¹ Ottawa w pewnym momencie rozmów była gotowa do poświęcenia interesów Meksyku, aby dopiąć porozumienie handlowe z USA. Marcin Gabryś, Magdalena Marczyk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 104.

³² Marisa Beck, *Responding to the Inflation Reduction Act: Canada's Options*, 2.11.2022, <https://climateinstitute.ca/inflation-reduction-act-what-are-canadas-options/> (dostęp 26.01.2023).

³³ Tylko Stephen Harper zawarł 40 tego typu porozumień; Marcin Gabryś, Magdalena Marczyk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 107.

³⁴ Government of Canada, *About the Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership*, 2022, https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/cptpp-ptpgp/backgrounder-document_information.aspx?lang=eng (dostęp 15.01.2023).

³⁵ Government of Canada, *Trade and Investment Agreements*, 7.06.2022, <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/index.aspx?lang=eng> (dostęp 26.01.2023).

handlowe z tymi państwami³⁶. Ottawa w zakresie polityki opartej na wartościach działała bowiem w taki sposób, aby uniknąć ponoszenia zbyt dużych kosztów finansowych swoich działań. Choć w 2017 roku parlament Kanady uchwalił Justice for Victims of Corrupt Foreign Officials Act, odpowiednik tzw. ustawy Magnitskiego³⁷, który wprowadził możliwość zamrożenia aktywów i zakazu wjazdu dla członków reżimów naruszających prawa człowieka, to skala jego oddziaływania pozostaje bardzo ograniczona (poniżej 100 osób)³⁸. Po napaści Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku Ottawa znacząco rozbudowuje te sankcje, ale głośne wstrzymanie importu ropy naftowej od Moskwy nie miało żadnego praktycznego znaczenia, wobec niemal nieistniejącego handlu tym surowcem między oboma krajami³⁹. Gdy jednak w grę weszły interesy gospodarcze, w lipcu 2022 roku rząd federalny podjął kontrowersyjną decyzję o dokonaniu wyłomu we wprowadzonych kilka miesięcy wcześniej sankcjach wobec Moskwy i zwrocie rosyjskich turbin gazowych używanych w gazociągu Nord Stream, które były naprawiane w zakładzie w Montrealu⁴⁰.

³⁶ Do pewnego stopnia zapowiadał to już minister Dion, wskazując, że ze względów finansowych niezbędna jest „wybiórczość” w podejmowanych działaniach; Marcin Gabryś, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 226.

³⁷ W 2012 roku Kongres Stanów Zjednoczonych uchwalił ustawę Russia and Moldova Jackson–Vanik Repeal and Sergei Magnitsky Rule of Law Accountability Act, zwaną ustawą Magnitskiego na cześć zmarłego w 2009 roku w więzieniu opozycyjnego rosyjskiego prawnika Siergieja Leonidowicza Magnitskiego. Wprowadziła ona możliwość wprowadzania sankcji przeciw rosyjskim funkcjonariuszom rządowym współodpowiedzialnym za śmierć adwokata, a także innym urzędnikom podejrzanym o łamanie praw człowieka. Po czterech latach rozszerzono działanie tego prawa pozwalając na nakładanie sankcji na zagranicznych urzędników państwowych zamieszanych w łamanie praw człowieka w dowolnym miejscu na świecie. Szerzej zob. Tom Firestone, Karry Contini, *The Global Magnitsky Act*, „Criminal Law Forum” 2018, Vol. 29, s. 617–628.

³⁸ Steven Chase, *After Much Fanfare, Canada Has Hardly Used the Sergei Magnitsky Law to Target Human-rights Abusers*, „The Globe and Mail”, 24.11.2022, <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-magnitsky-law-canada-sanctions/> (dostęp 31.01.2023).

³⁹ Global Affairs Canada, *Canadian Sanctions Related to Russia*, 18.01.2023, https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/russia-russie.aspx?lang=eng (dostęp 31.01.2023); Meghan Potkins, „Finish the Symbolic Move, Go All the Way”: Canada’s Ban on Russian Crude Oil Will Be Expanded, „Financial Post”, 10.03.2022, <https://financialpost.com/commodities/energy/oil-gas/finish-the-symbolic-move-go-all-the-way-canadas-ban-on-russian-crude-oil-could-be-expanded> (dostęp 31.01.2023).

⁴⁰ Christian Leuprecht, Shuvaloy Majumdar, *Opinion: Canada is Allowing Russia’s Energy Blackmail to Win the Day in Europe*, „The Globe and Mail”, 18.07.2022, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-canada-is-allowing-russias-energy-blackmail-to-win-the-day-in-europe/> (dostęp 31.01.2023).

To ewidentny przykład selektywnego działania w imię interesów ekonomicznych, w tym przyszłych umów handlowych z Niemcami⁴¹.

Kanada po 2015 roku kontynuuje też wykorzystywanie gospodarczo szeregu cech społeczno-kulturowych. Premier Trudeau zreklamował swój kraj na szczycie w Davos wskazując, że zróżnicowanie społeczne i wynikająca z niego kreatywność i przedsiębiorczość Kanadyjczyków w połączeniu ze względną stabilnością polityczną i gospodarczą tworzyło wyróżnik i nową przewagę konkurencyjną Kanady⁴². Szczególnie na tle sąsiada z południa, który w okresie prezydentury Donalda Trumpa otaczała opinia coraz większej nieprzewidywalności. Kanada widziała swoją szansę na przełożenie sytuacji wewnętrznej na zyski ekonomiczne, czego przykładem jest przyciąganie tych zagranicznych uczniów i studentów, którzy albo zostali wystraszeni przez sytuację w USA, albo nie mogli wjechać do tego kraju⁴³. Analizując politykę imigracyjną trudno uciec od konstatacji, że u jej fundamentów leży interes ekonomiczny Kanady⁴⁴. Eksperci wskazują, że niedawna deklaracja podniesienia w najbliższych latach limitu imigrantów do 500 tysięcy rocznie jest niezbędna, aby utrzymać konkurencyjność gospodarki i szybko wypełnić luki demograficzne i niedobory na rynku pracy⁴⁵. Takie „monetyzowanie” zasobów ludzkich jest częścią szerszej strategii wykorzystywanej w stosunkach międzynarodowych przez Ottawę. O tym jednak rząd Trudeau stara się nie mówić otwarcie i ma tendencję ukrywania powodów ekonomicznych używając retoryki odwołującej się do wartości. Humanitaryzm jako motyw polityki imigracyjnej i uchodźczej jest silnie popierany przez społeczeństwo kanadyjskie, co jest zreklamowane

⁴¹ Dorota Kalinowska-Bartosewicz, *Kanada robi „wyjątek obudowany hipokryzją” ws. sankcji na Rosję. „Kwestie moralne ustąpiły twardym interesom”*, TOK FM, 13.07.2022, <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103086,28680166,kanada-mimo-sankcji-wysyla-turbine-do-rosji-kwestie-moralne.html> (dostęp 31.01.2023).

⁴² Aaron Wherry, *„Know Canadians for Our Resourcefulness,” Trudeau Tells Davos*, „CBC News”, 21.01.2016, <https://www.cbc.ca/news/politics/trudeau-davos-future-look-economy-harper-1.3412182> (dostęp 31.01.2023).

⁴³ W 2020 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych Kanady szacowało, że wkład zagranicznych studentów do gospodarki wyniósł w 2017 i 2018 roku odpowiednio 16,2 i 19,7 mld dolarów. Global Affairs Canada, *Economic Impact of International Education in Canada 2017-2018*, 22.10.2020, <https://www.international.gc.ca/education/report-rapport/impact-2018/index.aspx?lang=eng> (dostęp 31.01.2023).

⁴⁴ Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 90–91.

⁴⁵ Immigration, Refugees and Citizenship Canada, *An Immigration Plan to Grow the Economy*, 1.11.2022, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/news/2022/11/an-immigration-plan-to-grow-the-economy.html> (dostęp 31.01.2023).

przez rząd Trudeau⁴⁶. Przykładem może być uruchomienie przez Kanadę specjalnego programu wsparcia uchodźców z Ukrainy po wybuchu wojny z Rosją w 2022 roku. Do tej pory Kanada przyjęła ponad 150 tysięcy Ukraińców, ułatwiając znacząco uzyskanie wizy⁴⁷. Inne kierunki polityki uchodźczej, m.in. w odniesieniu do Afganistanu, miały charakter dużo bardziej selektywny i ostrożny⁴⁸. Przykładowo wniosków azylowych w Kanadzie nie mogły złożyć osoby, które znalazły się wcześniej na terytorium USA⁴⁹.

Koncentracja sił i środków na relacjach bilateralnych z USA i kwestiach związanych z handlem międzynarodowym spowodowała, że aby uniknąć nadwyżenia zasobów, swoboda działania w innych sferach polityki międzynarodowej została mocno ograniczona. Widać to m.in. w sferze militarnej. Z jednej strony Kanada zdecydowała się na kontynuowanie udziału w operacjach NATO, w tym zabezpieczaniu wschodniej flanki w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, z drugiej preferowane są działania polegające na szkoleniach i pomocy humanitarnej, a nie bezpośrednim zaangażowaniu militarnym⁵⁰. Mimo presji ze strony administracji amerykańskiej, a także bezpośrednich połączek ze strony prezydenta Trumpa, kanadyjski budżet przeznaczany na obronność, w tym rozbudowę potencjału militarnego, w dalszym ciągu nie osiągnął poziomu uzgodnionego w ramach NATO i wynosi 1,32% PKB⁵¹. Stałe testowanie na partnerach, do jakiego stopnia można obniżyć wydatki na wojsko, jest zresztą jednym ze znaków firmowych wszystkich rządów w Ottawie po 1989 roku⁵². Takie kalkulacje

⁴⁶ Stephen Brown, *All about that Base? Branding and the Domestic politics of Canadian Foreign Aid*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2018, Vol. 24, No. 2, s. 145–164.

⁴⁷ Immigration, Refugees and Citizenship Canada, *Immigration Measures and Support for Ukrainians and Their Families*, 24.02.2022, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures.html> (dostęp 31.01.2023).

⁴⁸ Christina Clark-Kazak, Yvonne Su, *Canadians Support Accepting More Newcomers but We Need a More Equitable, Rights-based Approach*, „The Conversation”, 3.07.2022, <http://theconversation.com/canadians-support-accepting-more-newcomers-but-we-need-a-more-equitable-rights-based-approach-185348> (dostęp 31.01.2023).

⁴⁹ Marcin Gabryś, *Transformacja granicy kanadyjsko-amerykańskiej po 11 września 2001 roku*, „Politeja”, 2019, Vol. 16, No. 1(58), s. 140–144; Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 94–95.

⁵⁰ Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 123–124.

⁵¹ National Defence Canada, *Defence Spending*, 27.01.2023, <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/reports-publications/proactive-disclosure/secu-06-october-2022/defence-spending.html> (dostęp 31.01.2023); Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 124.

⁵² Christian Leuprecht, Joel J. Sokolsky, *Defense Policy “Walmart Style”: Canadian Lessons in “not-so-grand” Grand Strategy*, „Armed Forces & Society” 2015, Vol. 41, No. 3, s. 541–562.

widoczne były także m.in. w odwołaniu decyzji o wysłaniu broni do Ukrainy. Mimo nacisków wpływowej diaspory ukraińskiej, Kanada była jednym z ostatnich krajów, które zdecydowały się na takie działanie⁵³. Również po napaści Rosji na Ukrainę w 2022 roku skala pomocy militarnej jest ograniczona w porównaniu do zaangażowania państw europejskich czy USA⁵⁴.

Selektywna polityka klimatyczna i energetyczna

Warto na koniec dokonać analizy prowadzonej przez Justina Trudeau polityki klimatycznej i energetycznej, biorąc pod uwagę teorię mocarstwowości selektywnej. Z jednej bowiem strony Kanada wyraźnie zmieniła kurs utrzymywany przez dekadę rządów Stephena Harpera, za kadencji którego zdecydowała o wyjściu z Porozumienia z Kioto. W 2015 roku nowy premier zadeklarował gotowość do przyjęcia przez Ottawę roli światowego lidera w walce ze zmianami klimatycznymi⁵⁵. Następnie Kanada podpisała i ratyfikowała Porozumienie paryskie, a w 2018 roku parlament federalny przegłosował ustawę wprowadzającą obowiązek opłat za emisję gazów cieplarnianych na terenie całego kraju⁵⁶. Jedną z hipotez wyjaśniającą przyczyny tych działań wskazuje na podejmowanie decyzji uwarunkowanych wynikiem analizy zysków i strat. W tym kontekście kluczowa wydaje się ewolucja poglądów Kanadyjczyków na temat

⁵³ Magdalena Marczuk-Karbownik, *Big Change or Continuation? Canada's Policy Towards the Situation under Justin Trudeau (2015–2020)*, [w:] Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Magdalena Paluszkiewicz-Misiaczek (red.), *Canadian Political, Social and Historical (Re)visions in 20th and 21st Century*, Peter Lang, Berlin 2020, s. 84–86.

⁵⁴ Marieke Walsh, *Zelensky Asks Trudeau to Increase Pressure on Russia after Canada Circumvents Sanctions against Kremlin*, „The Globe and Mail”, 17.07.2022, <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-zelensky-asks-trudeau-to-increase-pressure-on-russia-after-canada/> (dostęp 31.01.2023).

⁵⁵ Marcin Gabryś, Tomasz Soroka, *op. cit.*, s. 218.

⁵⁶ Na jej mocy każda z jednostek terytorialnych Kanady miała możliwość uruchomienia własnego systemu opodatkowania emisji, który wyznaczał cenę za 1 tonę ekwiwalentu CO₂ na poziomie co najmniej 20 dolarów (cena rosła z każdym rokiem i od kwietnia 2022 roku wynosi 50 dolarów). *Greenhouse Gas Pollution Pricing Act* SC 2018, c. 12, s. 186. Wprowadzenie w życie tych zapisów poprzedzone było znaczącą batalią polityczną (w szczególności z rządami konserwatywnych partii sprawujących władzę w prowincjach Ontario i Alberta) i prawną (władze Saskatchewan skierowały do Sądu Najwyższego sprawę o przekroczenie uprawnień przez Ottawę). Takie działanie została uznane za konstytucyjne w sprawie *Reference re Greenhouse Gas Pollution Pricing Act* 2021 SCC 11.

znaczenia kryzysu klimatycznego, jak również przemiany, jakie zaszły w środowisku międzynarodowym po 2011 roku⁵⁷. W ich efekcie z politycznego, jak i ekonomicznego punktu widzenia dużo bardziej kosztowne dla rządu stało się powstrzymanie się od działań niż włączenie w przeciwdziałanie zmianom klimatycznym. Co więcej, dla liberałów polityczna cena walki ze zmianami klimatycznymi była zdecydowanie niższa niż dla konserwatystów. Z jednej strony zapatrywanie większości ich wyborców wskazywały na popieranie aktywnej walki ze zmianami klimatu, a z drugiej wyborcy konserwatystów skoncentrowani byli w zachodnich prowincjach (przede wszystkim w Albercie i Saskatchewan), które stanowią bazę dla przemysłu naftowego Kanady. Działania związane z walką ze zmianami klimatycznymi dawały również premierowi Trudeau szansę na podniesienie pozycji Kanady w globalnej hierarchii i promocję wizerunku. Temu służyły dalsze działania w ramach polityki klimatycznej, takie jak zapowiedź całkowitego odejścia od energii elektrycznej wytwarzanej z węgla⁵⁸.

Z drugiej strony przez pierwsze sześć lat cele redukcji emisji przyjęte przez liberalny rząd nie różniły się od tych zaakceptowanych przez Harpera. Choć w 2021 roku Trudeau zadeklarował znacznie bardziej ambitne dążenie do ograniczenia emisji o 40% do 45% poniżej poziomu z 2005 do roku 2030, a także osiągnięcie zerowej emisji netto do 2050 roku, to realizacja tych celów, bez redukcji zanieczyszczeń pochodzących z sektora naftowego i gazowego, pozostaje wysoce niepewna⁵⁹. W dalszym ciągu mają one bowiem największy udział w całkowitym bilansie emisji Kanady (27%)⁶⁰, a rząd, mimo zapowiedzi z kampanii wyborczej w 2021 roku, nie zdecydował się na wprowadzenie bardziej zdecydowanych środków mających je ograniczyć⁶¹. Również subsydia do wydobycia paliw kopalnych, które liberałowie obiecali usunąć w „perspektywie

⁵⁷ David Coletto, *What do Canadians Think about Climate Change and Climate Action?*, 28.10.2021, <https://abacusdata.ca/climate-change-cop26-canada/> (dostęp 31.01.2023).

⁵⁸ Marcin Gabryś, *What Lessons May Central and Eastern Europe Learn from Canada's Climate Policy?*, 26.04.2022, https://cseep.uj.edu.pl/blog/-/journal_content/56_INSTANCE_syU1o8MIR1gt/147284642/150686503 (dostęp 31.01.2023).

⁵⁹ Justin Trudeau, *Prime Minister Trudeau Announces Increased Climate Ambition*, 22.04.2021, <https://pm.gc.ca/en/news/news-releases/2021/04/22/prime-minister-trudeau-announces-increased-climate-ambition>, 31.01.2023; *Canada*, 2022, <https://climateactiontracker.org/countries/canada/> (dostęp 31.01.2023).

⁶⁰ Saba Aziz, *'Broken promises': Is Canada Falling Short on Its Climate Change Goals?*, „Global News”, 9.11.2022, <https://globalnews.ca/news/9265121/cop27-canada-climate-change-action/> (dostęp 31.01.2023).

⁶¹ Nia Williams, *Canada Launches Consultations on Oil and Gas Emissions Cap*, „The Globe and Mail”, 18.07.2022, <https://www.theglobeandmail.com/business/article-canada-launches-consultations-on-oil-and-gas-emissions-cap/> (dostęp 31.01.2023).

średnioterminowej” są ciągle stosowane⁶². Co więcej, Kanada nie zrezygnowała również z wspierania zwiększania dostępu do rynków międzynarodowych dla kanadyjskich surowców energetycznych⁶³. W dalszym ciągu prowadzone jest też wsparcie dla nowych inwestycji, czego dowodem jest zatwierdzenie w 2022 roku projektu Bay du Nord w Nowej Fundlandii i Labradorze⁶⁴. W efekcie, w 2022 roku Kanada osiągnęła rekordowy poziom eksportu węgłowodorów i stała się czwartym producentem ropy naftowej i piątym producentem gazu ziemnego na świecie⁶⁵.

Wyjaśnienie tych sprzecznych działań przynosi odwołanie się do racjonalnie prowadzonej kalkulacji zysków i strat, której wynikiem jest konieczność zachowania równowagi między wypełnianiami międzynarodowych zobowiązań w zakresie ochrony środowiska a wykorzystaniem ogromnych zasobów energetycznym, które posiada Kanada. Ottawa jest niechętna do podjęcia działań w celu zmniejszenia efektu cieplarnianego, jeśli zagrożone są finanse państwa lub partykularne interesy gospodarcze kluczowych prowincji. Trudeau stosuje w tym zakresie te same argumenty ekonomiczne,

⁶² Dopiero z końcem 2022 roku rząd obiecał zakończenie finansowania inwestycji w paliwa kopalne poza granicami Kanady. David Thurton, *Canada Spent \$18B on Financial Supports for the Fossil Fuel Industry Last Year: Report*, „CBC News”, 15.04.2021, <https://www.cbc.ca/news/politics/fossil-fuel-subsidy-canada-1.5987392>. (dostęp 31.01.2023); Natural Resources Canada, *Government of Canada Delivers on Key International Climate Commitment to End New Public Support for the International Unabated Fossil Fuel Energy Sector*, 8.12.2022, <https://www.canada.ca/en/natural-resources-canada/news/2022/12/government-of-canada-delivers-on-key-international-climate-commitment-to-end-new-public-support-for-the-international-unabated-fossil-fuel-energy-s.html> (dostęp 16.01.2023).

⁶³ W 2018 roku Ottawa odkupiła od prywatnej firmy Kinder Morgan rozbudowywany ropociąg prowadzący z Alberta na wybrzeże Pacyfiku (Trans Mountain pipeline). *Trudeau Approves Contentious Trans Mountain Pipeline Expansion*, „The Guardian”, 18.06.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/18/canada-trans-mountain-pipeline-expansion-approved-trudeau> (dostęp 16.01.2023). Rząd wspiera też budowę terminalu LNG w Kolumbii Brytyjskiej. John Paul Tasker, *With LNG, Trudeau Finally Notched a Win on Energy Policy*, „CBC News”, 2.10.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/tasker-analysis-lng-canada-victory-trudeau-1.4847472> (dostęp 16.01.2023).

⁶⁴ Meghan Potkins, *Ottawa Moves to End Subsidies for New Oil and Gas Projects Overseas*, „Financial Post”, 8.12.2022, <https://financialpost.com/commodities/energy/oil-gas/ottawa-unveils-policy-to-end-public-funding-for-new-oil-and-gas-projects-abroad> (dostęp 31.01.2023).

⁶⁵ Brian Platt, Erik Hertzberg, *Record Canadian Oil Exports Test Justin Trudeau's Climate-Change Ambitions*, „Bloomberg”, 4.05.2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-04/record-oil-exports-test-trudeau-s-climate-change-ambitions> (dostęp 31.01.2023).

które formułował wcześniej rząd Harpera, choć najczęściej są one ukryte pod retoryką odwołującą się do obietnic reinwestycji zysków w projekty ekologiczne⁶⁶. W praktyce, Kanada przez najbliższe kilka dekad pozostanie krajem produkującym energię i jedyną drogą wyjścia z dylematu, przed jakim staje ochrona klimatu, pozostaje odpowiedzialny rozwój zasobów energetycznych. W tej kwestii wyraźnie widać, że Ottawa w ostatnich miesiącach dokonuje reorientacji w kierunku bycia niskoemisyjnym producentem surowców energetycznych (w tym tzw. zielonego wodoru), a preferowanym podejściem staje się dekarbonizacja, a nie stopniowe zamykanie produkcji paliw kopalnych⁶⁷. Z pewnością wpływ na te decyzje ma wojna w Ukrainie i jej implikacje dla bezpieczeństwa energetycznego świata. W sondażach opinii publicznej większość Kanadyjczyków (58%) uważa, że ich kraj powinien zwiększyć eksport ropy i gazu, aby zapewnić światu bezpieczniejsze dostawy energii⁶⁸. Ważnym motywem wydaje się, jednakże, chęć uniknięcia utraty miejsca w wyścigu, gdy gospodarki światowe przejdą na odnawialne i niskoemisyjne źródła energii⁶⁹.

Podjęcie rządu Trudeau do klimatu i sektora energetycznego jest więc wysoce selektywne – tam, gdzie wiąże się to ze stosunkowo niskimi bezpośrednimi kosztami dla Kanady, rząd Trudeau zdecydowanie popiera międzynarodowe inicjatywy zwalczające efekt cieplarniany. Liberałowie przedstawiają Kanadę jako kraj świadomy ekologicznie, chętnie akceptują zobowiązania dotyczące zmian klimatu i deklarują, że cele klimatyczne zostaną osiągnięte. Twierdzą również, że redukcja emisji gazów cieplarnianych nie musi zagrażać wzrostowi

⁶⁶ W 2017 roku premier publicznie przyznał, że: „Nie ma kraju na świecie, który znalazłby miliardy baryłek ropy i zostawił ją w ziemi, dopóki jest na nią popyt”. Justin Trudeau, *Justin Trudeau's Speech in Houston: Read a Full Transcript*, „Macleans”, 10.03.2017, <https://www.macleans.ca/economy/justin-trudeaus-speech-in-houston-read-a-full-transcript/> (dostęp 16.01.2023).

⁶⁷ John Ivison, *Refreshing Realism on the Need for Canadian Oil – from a Trudeau Liberal*, „National Post”, 12.07.2022, <https://nationalpost.com/opinion/john-ivison-refreshing-realism-on-the-need-for-canadian-oil-from-a-trudeau-liberal> (dostęp 16.01.2023).

⁶⁸ Jednak większość (62%) chce również, aby Kanada wypełniła zobowiązania klimatyczne, nawet jeśli oznacza to wzrost cen energii. Nik Nanos, *Opinion: Data Dive with Nik Nanos: The World Needs Canadian Energy*, „The Globe and Mail”, 16.07.2022, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-data-dive-with-nik-nanos-the-world-needs-canadian-energy/> (dostęp 16.01.2023).

⁶⁹ The Editorial Board, *Globe Editorial: Can Canada Help Europe Kick Its Addiction to Russian Oil and Gas?*, „The Globe and Mail”, 14.03.2022, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/editorials/article-can-canada-help-europe-kick-its-addiction-to-russian-oil-and-gas/> (dostęp 16.01.2023).

gospodarczemu⁷⁰. Z drugiej strony, w obszarach, gdzie polityka przyjazna środowisku wiąże się z większą ceną, Ottawa niechętnie zmienia bardzo selektywne podejście z dawnych czasów.

Wnioski

Przedstawione powyżej przykłady wskazują na wysoką selektywność i hierarchizację pól aktywności międzynarodowej Kanady w okresie rządów Justina Trudeau. Polityka zagraniczna tego kraju zachowuje cechy, które były widoczne u jego poprzednika: racjonalność i pragmatyzm oparty na kalkulacji zysków i strat. Utrzymanie wzrostu gospodarczego, który zapewnia miejsca pracy dla klasy średniej („i tych, którzy ciężko pracują, by do niej dołączyć”, co jest jak mantra powtarzane przez polityków z Partii Liberalnej⁷¹), zapewnienie możliwości swobodnej wymiany handlowej i efektywność połączona z unikaniem nadwyżęzania dostępnych zasobów w innych sferach działań międzynarodowych, ograniczają swobodę doboru priorytetów przez przywódców Kanady. Gdy dochodzi do kolizji tych twardych interesów z agendą praw człowieka, te ostatnie przeważnie ustępują. Liberalowie wykorzystują jednocześnie wszelkie dostępne narzędzia w ramach miękkiej siły (*soft power*), aby budować pozytywne opinie, wrażenia i percepcję Kanady za granicą, co pomaga osiągnąć cele polityki zagranicznej i promować interesy na całym świecie. Jednakże, choć premier Trudeau w działaniach werbalnych i wizerunkowych jest znacznie bardziej subtelny niż Stephen Harper, to łagodniejsza retoryka jest często używana w tym samym celu – do przykrywania ekonomicznych motywów podejmowanych działań.

Racjonalność, pragmatyzm oraz elastyczność mocarstwa selektywnego, w określonej sytuacji, może jednakże wręcz nakazywać otwartą deklarację priorytetów ekonomicznych w formułowaniu założeń polityki zagranicznej. W tym kontekście warto na koniec wspomnieć przemówienie wicepremier Chrystii Freeland, które wygłosiła w październiku 2022 roku w Brookings Institute w Waszyngtonie⁷². Wzywała w nim, podobnie jak wcześniej członkowie

⁷⁰ Minister ds. zasobów naturalnych Jonathan Wilkinson podkreślał w wywiadzie, że „Eksport ropy i gazu przy jednoczesnym dążeniu do zera netto jest możliwy”. John Ivison, *op. cit.*

⁷¹ Liberal Party of Canada, *op. cit.*

⁷² Chrystia Freeland, *Remarks by the Deputy Prime Minister at the Brookings Institution in Washington, D.C.*, 11.10.2022, <http://deputypm.canada.ca/en/news/speeches/2022/10/11/remarks-deputy-prime-minister-brookings-institution-washington-dc> (dostęp 28.01.2023).

administracji prezydenta Joe Bidena, do bezprecedensowych działań jednoczących podobnie myślące państwa (*friendshoring*). Wobec przemian ostatnich lat oznaczających koniec okresu względnego pokoju po zakończeniu zimnej wojny, a w szczególności po napaści Rosji na Ukrainę, Zachód, zdaniem Freeland, musi zaprzestać dotychczasowej polityki, której efektem okazało się wspieranie autokratycznych reżimów. To dzięki niej takie kraje jak Rosja czy Chiny mogą wykorzystywać więzi gospodarcze z krajami Zachodu dla osiągnięcia własnych celów geopolitycznych. W zarysowanym w przemówieniu programie, kluczowym z trzech filarów było wezwanie demokratycznych partnerów do rozbudowania sojuszu polityczno-militarnego o aspekt ekonomiczny.

Bibliografia

Dokumenty

- Global Affairs Canada, *Canadian Sanctions Related to Russia*, 18.01.2023, https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/russia-russie.aspx?lang=eng (dostęp 31.01.2023).
- Global Affairs Canada, *Economic Impact of international Education in Canada 2017-2018*, 22.10.2020, <https://www.international.gc.ca/education/report-rapport/impact-2018/index.aspx?lang=eng> (dostęp 31.01.2023).
- Greenhouse Gas Pollution Pricing Act* SC 2018, c. 12.
- Government of Canada, *About the Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership*, 2022, https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/cptpp-ptpgp/backgroundunder-document_information.aspx?lang=eng (dostęp 15.01.2023).
- Government of Canada, *Trade and Investment Agreements*, 7.06.2022, <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/index.aspx?lang=eng> (dostęp 26.01.2023).
- Immigration, Refugees and Citizenship Canada, *Immigration Measures and Support for Ukrainians and Their Families*, 24.02.2022, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures.html> (dostęp 31.01.2023).
- Immigration, Refugees and Citizenship Canada, *An Immigration Plan to Grow the Economy*, 1.11.2022, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/news/2022/11/an-immigration-plan-to-grow-the-economy.html> (dostęp 31.01.2023).
- National Defence Canada, *Defence Spending*, 27.01.2023, <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/reports-publications/pro>

active-disclosure/secu-06-october-2022/defence-spending.html, (dostęp 31.01.2023).

Natural Resources Canada, *Government of Canada Delivers on Key International Climate Commitment to End New Public Support for the International Unabated Fossil Fuel Energy Sector*, 8.12.2022, <https://www.canada.ca/en/natural-resources-canada/news/2022/12/government-of-canada-delivers-on-key-international-climate-commitment-to-end-new-public-support-for-the-international-unabated-fossil-fuel-energy-s.html> (dostęp 16.01.2023).

OECD-DAC, *ODA Levels in 2021 – Preliminary data*, 2022, <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/ODA-2021-summary.pdf> (dostęp 15.01.2023).

Reference re Greenhouse Gas Pollution Pricing Act 2021 SCC 11.

Trudeau, Justin, *Prime Minister Trudeau Announces Increased Climate Ambition*, 22.04.2021, <https://pm.gc.ca/en/news/news-releases/2021/04/22/prime-minister-trudeau-announces-increased-climate-ambition>, 31.01.2023; *Canada*, 2022, <https://climateactiontracker.org/countries/canada/> (dostęp 31.01.2023).

United Nations Peacekeeping, *Troop and Police Contributors*, 2023, <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors>

Monografie naukowe

Gabryś, Marcin; Marczuk-Karbownik, Magdalena, Soroka, Tomasz, *Międzynarodowa pozycja Kanady 2006-2018*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018.

Gabryś, Marcin; Soroka, Tomasz, *Canada as a Selective Power. Canada's Role and International Position after 1989*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.

Hynek, Nik; Bosold, David, *Canada's Foreign and Security Policy: Soft and Hard Strategies of a Middle Power*, OUP Canada, Toronto 2010.

Artykuły naukowe

Brown, Stephen, *All About that Base? Branding and the Domestic Politics of Canadian Foreign Aid*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2018, Vol. 24, No. 2, s. 145–164.

Canada, 2022, <https://climateactiontracker.org/countries/canada/> (dostęp 31.01.2023).

Firestone, Tom; Contini, Karry, *The Global Magnitsky Act*, „Criminal Law Forum” 2018, Vol. 29, s. 617–628.

- Gabryś, Marcin, *Transformacja granicy kanadyjsko-amerykańskiej po 11 września 2001 roku*, „Politeja” 2019, Vol. 16, No. 1(58), s. 119–152.
- Lee Steve, *Canadian values in Canadian foreign policy*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2002, Vol. 10, No. 1, s. 1–9.
- Leuprecht, Christian; Sokolsky, Joel J., *Defense Policy “Walmart Style”: Canadian Lessons in “not-so-grand” Grand Strategy*, „Armed Forces & Society” 2015, Vol. 41, No. 3, s. 541–562.
- Lim, Preston, *Sino-Canadian Relations in the Age of Justin Trudeau*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2020, Vol. 26, No. 1, s. 25–40.
- Nimijean, Richard, *The Politics of Branding Canada: The International-domestic Nexus and the Rethinking of Canada’s Place in the World*, „Mexican Journal of Canadian Studies” 2006, Vol. 11, s. 67–85.
- Paris, Roland, *Are Canadians Still Liberal Internationalists? Foreign Policy and Public Opinion in the Harper Era*, „International Journal” 2014, Vol. 69, No. 3, s. 274–307.
- Soroka, Tomasz, *Verbal Aggression Between Allies: Canada in Donald Trump’s Trade War Rhetoric*, „Politeja” 2021, Vol. 18, No. 6 (75), s. 95–118.
- Vucetic, Srdjan, *A Nation of Feminist Arms Dealers? Canada and Military Exports*, „International Journal: Canada’s Journal of Global Policy Analysis” 2017, Vol. 72, No. 4, s. 503–519.

Rozdziały w monografiach naukowych

- Batora, Jozef, *The Diplomacy of a Middle Power : Innovation and Its Limits*, [w:] Nik Hynek, David Bosold (red.), *Canada’s Foreign and Security Policy: Soft and Hard Strategies of a Middle Power*, OUP Canada, Toronto 2010.
- Bratt, Duane, *Stuck in the Middle with You: Canada–China Relations in the Era of U.S.–China Clashes*, [w:] David Carment, Richard Nimijean (red.), *Political Turmoil in a Tumultuous World*, Springer International Publishing, Cham 2021, Canada and International Affairs, s. 273–294.
- Carment, David; Nimijean, Richard, *Assessing Canada’s Liberal Internationalism: Where is Canada Headed on the Global Stage?*, [w:] Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Magdalena Paluszkiewicz-Misiaczek (red.), *Canadian Political, Social and Historical (Re)visions in the 20th and 21st Centuries*, Peter Lang, Berlin 2020, s. 13–44.
- Marczuk-Karbownik, Magdalena, *Big Change or Continuation? Canada’s Policy Towards the Situation under Justin Trudeau (2015–2020)*, [w:] Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Magdalena Paluszkiewicz-Misiaczek (red.), *Canadian Political, Social and Historical (Re)visions in 20th and 21st Century*, Peter Lang, Berlin 2020, s. 71–92.

- Marland, Alex; Nimijean, Richard, *Rebranding Brand Trudeau*, [w:] David Carment, Richard Nimijean (red.), *Political Turmoil in a Tumultuous World: Canada Among Nations 2020*, Springer International Publishing, Cham 2021, s. 55–76.
- Soroka, Tomasz, *Relacje gospodarcze Kanady z USA w obliczu prezydentury Donalda Trumpa*, [w:] Jan Misiuna, Małgorzata Mołęda-Zdziech, Sabina Łubiarz (red.), *Amerykańskie wybory prezydenckie w erze postprawdy: aktorzy, strategie, konteksty*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2017, s. 49–69.
- Soroka, Tomasz, *Feminism and Gender Equality in Justin Trudeau's Foreign Policy*, [w:] Marcin Gabryś, Magdalena Marczuk-Karbownik, Magdalena Pałuszkiewicz-Misiaczek (red.), *Canadian Political, Social and Historical (Re)visions in the 20th and 21st Centuries*, Peter Lang, Berlin 2020, s. 45–70.
- Welsh, Jennifer M., *Canada and the World: Beyond Middle Power*, [w:] John C. Courtney, David E. Smith (red.), *The Oxford Handbook of Canadian Politics*, Oxford University Press, New York 2010, s. 361–377.

Materiały prasowe

- Austen, Ian, *Trade War and Canadian Pride Mix in Retaliatory Tariffs Against U.S.*, „The New York Times”, 30.06.2018, <https://www.nytimes.com/2018/06/30/business/canada-day-tariffs-trade.html> (dostęp 20.01.2023).
- Aziz, Saba, *'Broken Promises': Is Canada Falling Short on Its Climate Change Goals?*, „Global News”, 9.11.2022, <https://globalnews.ca/news/9265121/cop27-canada-climate-change-action/> (dostęp 31.01.2023).
- Cecco, Leyland, *Canada's Failed UN Security Council Bid Exposes Trudeau's „Dilettante” Foreign Policy*, „The Guardian”, 18.06.2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/jun/18/canada-loses-bid-un-security-council-seat-justin-trudeau> (dostęp 15.01.2023).
- Chase, Steven, *After Much Fanfare, Canada Has Hardly Used the Sergei Magnitsky Law to Target Human-rights Abusers*, „The Globe and Mail”, 24.11.2022, <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-magnitsky-law-canada-sanctions/> (dostęp 31.01.2023).
- Chrystia Freeland: *A Timeline of a Life Full of Accomplishments*, „Toronto Star”, 18.08.2020, <https://www.thestar.com/politics/federal/2020/08/18/chrystia-freeland-a-timeline-of-a-life-full-of-accomplishments.html> (dostęp 15.01.2023).
- Clark-Kazak, Christina; Su, Yvonne, *Canadians Support Accepting More Newcomers But We Need a More Equitable, Rights-based Approach*, „The Conversation”, 3.07.2022, <http://theconversation.com/canadians-support-accepting-more->

- newcomers-but-we-need-a-more-equitable-rights-based-approach-185348 (dostęp 31.01.2023).
- The Editorial Board, *Globe Editorial: Can Canada Help Europe Kick Its Addiction to Russian Oil and Gas?*, „The Globe and Mail”, 14.03.2022, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/editorials/article-can-canada-help-europe-kick-its-addiction-to-russian-oil-and-gas/> (dostęp 16.01.2023).
- Iverson, John, *Refreshing Realism on the Need for Canadian oil – from a Trudeau Liberal*, „National Post”, 12.07.2022, <https://nationalpost.com/opinion/john-iverson-refreshing-realism-on-the-need-for-canadian-oil-from-a-trudeau-liberal> (dostęp 16.01.2023).
- Kalinowska-Bartosewicz, Dorota, *Kanada robi „wyjątek obudowany hipokryzją” ws. sankcji na Rosję. „Kwestie moralne ustąpiły twardym interesom”*, TOK FM, 13.07.2022, <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103086,28680166,kanada-mimo-sankcji-wysyla-turbine-do-rosji-kwestie-moralne.html> (dostęp 31.01.2023).
- Leuprecht, Christian; Majumdar, Shuvaloy, *Opinion: Canada Is Allowing Russia’s Energy Blackmail to Win the Day in Europe*, „The Globe and Mail”, 18.07.2022, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-canada-is-allowing-russias-energy-blackmail-to-win-the-day-in-europe/> (dostęp 31.01.2023).
- Nanos, Nik, *Opinion: Data Dive with Nik Nanos: The World Needs Canadian Energy*, „The Globe and Mail”, 16.07.2022, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-data-dive-with-nik-nanos-the-world-needs-canadian-energy/> (dostęp 16.01.2023).
- Platt, Brian; Hertzberg, Erik, *Record Canadian Oil Exports Test Justin Trudeau’s Climate-Change Ambitions*, „Bloomberg”, 4.05.2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-04/record-oil-exports-test-trudeau-s-climate-change-ambitions> (dostęp 31.01.2023).
- Potkins, Meghan, *„Finish the Symbolic Move, Go All the Way”: Canada’s Ban on Russian Crude Oil Will Be Expanded*, „Financial Post”, 10.03.2022, <https://financialpost.com/commodities/energy/oil-gas/finish-the-symbolic-move-go-all-the-way-canadas-ban-on-russian-crude-oil-could-be-expanded> (dostęp 31.01.2023).
- Potkins, Meghan, *Ottawa Moves to End Subsidies for New Oil and Gas Projects Overseas*, „Financial Post”, 8.12.2022, <https://financialpost.com/commodities/energy/oil-gas/ottawa-unveils-policy-to-end-public-funding-for-new-oil-and-gas-projects-abroad> (dostęp 31.01.2023).
- Tasker, John Paul, *With LNG, Trudeau Finally Notched a Win on Energy Policy*, „CBC News”, 2.10.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/tasker-analysis-lng-canada-victory-trudeau-1.4847472> (dostęp 16.01.2023).

- Thurton, David, *Canada Spent \$18B on financial Supports for the Fossil Fuel Industry Last Year: Report*, „CBC News”, 15.04.2021, <https://www.cbc.ca/news/politics/fossil-fuel-subsidy-canada-1.5987392> (dostęp 31.01.2023).
- Trudeau Approves Contentious Trans Mountain Pipeline Expansion*, „The Guardian”, 18.06.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/18/canada-trans-mountain-pipeline-expansion-approved-trudeau> (dostęp 16.01.2023).
- Walsh, Marieke, *Zelensky Asks Trudeau to Increase Pressure on Russia After Canada Circumvents Sanctions Against Kremlin*, „The Globe and Mail”, 17.07.2022, <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-zelensky-asks-trudeau-to-increase-pressure-on-russia-after-canada/> (dostęp 31.01.2023).
- Wherry, Aaron, *„Know Canadians for Our Resourcefulness,” Trudeau Tells Davos*, „CBC News”, 21.01.2016, <https://www.cbc.ca/news/politics/trudeau-davos-future-look-economy-harper-1.3412182> (dostęp 31.01.2023).
- Williams, Nia, *Canada Launches Consultations on Oil and Gas Emissions Cap*, „The Globe and Mail”, 18.07.2022, <https://www.theglobeandmail.com/business/article-canada-launches-consultations-on-oil-and-gas-emissions-cap/> (dostęp 31.01.2023).

Materiały internetowe

- Beck, Marisa, *Responding to the Inflation Reduction Act: Canada's Options*, 2.11.2022, <https://climateinstitute.ca/inflation-reduction-act-what-are-canadas-options/> (dostęp 26.01.2023).
- Chapin, Paul, Petrolekas, George, *The Strategic Outlook for Canada*, Conference of Defence Associations Institute 2012, <http://cdainstitute.ca/images/vimypaper2012.pdf> (dostęp 9.03.2023).
- Coletto, David, *What Do Canadians Think About Climate Change and Climate Action?*, 28.10.2021, <https://abacusdata.ca/climate-change-cop26-canada/> (dostęp 31.01.2023).
- Freeland, Chrystia, *Address by Minister Freeland when Receiving Foreign Policy's Diplomat of the Year Award*, 14.06.2018, <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/06/address-by-minister-freeland-when-receiving-foreign-policys-diplomat-of-the-year-award.html> (dostęp 31.01.2023).
- Freeland, Chrystia, *Remarks by the Deputy Prime Minister at the Brookings Institution in Washington, D.C.*, 11.10.2022, <http://deputyprime.minister.gc.ca/en/news/speeches/2022/10/11/remarks-deputy-prime-minister-brookings-institution-washington-dc> (dostęp 28.01.2023).
- Gabryś, Marcin, *What Lessons May Central and Eastern Europe Learn from Canada's Climate Policy?*, 26.04.2022, https://cseep.uj.edu.pl/blog/-/journal_content/56_INSTANCE_syU1o8MIR1gt/147284642/150686503 (dostęp 31.01.2023).

Marcin Gabryś

Liberal Party of Canada, *A New Plan for a Strong Middle Class*, 2015, https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_2015_LIB_en.pdf (dostęp 9.03.2023).

McGill, Hunter, *Canadian Foreign Aid Has Gone Up, but Still Falls Short*, 2.06.2022, <https://www.mcleodgroup.ca/2022/06/canadian-foreign-aid-has-gone-up-but-still-falls-short/> (dostęp 15.01.2023).

Polimeter Justin Trudeau, 2022, <https://www.polimeter.org/en/www.polimeter.org> (dostęp 15.01.2023).

Trudeau, Justin, *Justin Trudeau's speech in Houston: Read a full transcript*, „Maclean's”, 10.03.2017, <https://www.macleans.ca/economy/justin-trudeaus-speech-in-houston-read-a-full-transcript/> (dostęp 16.01.2023).

Inne

Wężyk, Katarzyna, *Kanada. Ulubiony kraj świata*, Agora, Warszawa 2017.

Karol Żakowski

Uniwersytet Łódzki

 0000-0003-2715-570X

Japonia jako *middle power*

Abstrakt

Japonia, która do 1945 roku była mocarstwem kolonialnym, w okresie powojennym zazna-
czyła swoją pozycję na arenie międzynarodowej jako potęga gospodarcza. Koniec zimnej
wojny doprowadził do rozpoczęcia w tym kraju dyskusji na temat jego miejsca we współ-
czesnym świecie. O ile rząd w Tokio zaczął zabiegać o status mocarstwa, symbolizowany
stałym miejscem w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, o tyle pośród polityków i inteligencji nie
brakowało również głosów, że Japonia powinna podążać drogą „średniej potęgi”. Celem
niniejszego artykułu jest analiza, na ile Japonię można nazwać *middle power* nie tylko pod
względem jej potencjału gospodarczego i militarnego, ale również świadomości elit i spo-
łeczeństwa oraz zachowania na arenie międzynarodowej.

Słowa kluczowe: *middle power*, Japonia, polityka zagraniczna

Koncepcja *middle power*

„Średnie mocarstwo” jest definiowane na różne sposoby przez teoretyków sto-
sunków międzynarodowych. Można wyróżnić materialne, behawioralne i kon-
struktywistyczne ujęcia „średnich potęg”.

Podejście materialne skupia się na analizie zasobów posiadanych przez
państwo. Randall L. Schweller wyróżnia „wielkie mocarstwa” (*great powers*),
„znaczące potęgi” (*major powers*), „średnie potęgi” (*middle powers*) oraz „małe
potęgi” (*minor powers*). Podczas gdy pierwsze z nich posiadają duże zasoby
siły we wszystkich ważnych kategoriach, takich jak liczba ludności, wielkość
terytorium, dostęp do surowców naturalnych, potencjał ekonomiczny i mili-
tarny czy stabilność i kompetencje polityczne, drugie są zauważalnie słabsze
w niektórych z tych dziedzin, jednak zachowują znaczący wpływ na regionalny
i globalny układ sił. „Średnie potęgi”, z kolei, stanowią zróżnicowaną grupę
państw, których potencjał sytuuje się pomiędzy „znaczącymi potęgami” oraz

„małymi potęgami”, czyli głównie ubogimi krajami rozwijającymi się. W tym ujęciu do „średnich potęg” można zaliczyć zarówno małe, wysoko rozwinięte kraje (np. Izrael lub Danię) czy kraje rozwinięte średniej wielkości pod względem liczby ludności (np. Kanadę lub Australię), jak i duże kraje rozwijające się (np. Meksyk lub Nigerię)¹. Martin Whight, z kolei, podkreśla znaczenie przede wszystkim siły militarnej. W jego interpretacji, „średnią potęgą” można nazwać państwo, które nie jest w stanie wygrać wojny z wielkim mocarstwem, ale dysponuje wystarczającymi zasobami wojskowymi, surowcami oraz pozycją strategiczną, by uczynić atak ze strony mocarstw nieopłacalnym lub skłonić mocarstwa do zabiegania o swoje poparcie².

Ujęcie behawioralne zwraca uwagę na charakterystyczne cechy polityki zagranicznej „średnich potęg”. Według Roberta Keohane’a, „średnia potęga to państwo, którego przywódcy uważają, że nie mogą samemu działać efektywnie, ale mogą być w stanie wyrzucić wpływ systemowy w małej grupie lub poprzez instytucje międzynarodowe”³. Zachowania charakterystyczne dla „średnich potęg” to budowanie koalicji międzynarodowych, dążenie do konsensusu w szerszej grupie państw czy członkostwo w organizacjach międzynarodowych⁴. Zależnie od układu sił, „średnia potęga” może starać się równoważyć system regionalny, przechylić szalę na korzyść jednego z mocarstw lub lawirować między innymi potęgami dla maksymalizacji własnych korzyści⁵. Co istotne, „średnie potęgi” zazwyczaj mocno promują rządy prawa, starając się wprowadzić ład i przewidywalność do anarchicznego systemu międzynarodowego⁶. Często polegają też na *soft power* i starają się wyspecjalizować w określonej niszy dyplomatycznej w celu realizacji celów globalnych⁷.

W ujęciu konstruktywistycznym, z kolei, „średnią potęgą” jest po prostu ten kraj, który się za taką uważa. Należy przy tym wziąć pod uwagę samoświadomość zarówno elit politycznych, jak i ogółu obywateli danego państwa⁸.

¹ Randall L. Schweller, *The Concept of Middle Power*, Center for Strategic and International Studies, 2017, s. 3–6.

² Martin Wight, *Power Politics*, Penguin Books, Harmondsworth 1978, s. 65.

³ Robert O. Keohane, *Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics*, „International Organization” 1969, Vol. 23, No. 2, s. 296.

⁴ Matthew Stephen, *The Concept and Role of Middle Powers during Global Rebalancing*, „Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations” 2013, Vol. 14, No. 2, s. 36–52.

⁵ Randall L. Schweller, *op. cit.*, s. 5.

⁶ G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton 2001.

⁷ Zdeněk Kríž, Jana Urbanovská, Stanislava Brajerčíková, *The Middle Power Concept: Presenting a Complex Approach*, „Politické vedy” 2019, Vol. 22, No. 4, s. 43.

⁸ *Ibidem*, s. 40–41.

Istotnym czynnikiem jest postrzeganie roli własnego kraju w świecie i jego miejsca w systemie międzynarodowym, które kształtuje się w wyniku interakcji z innymi krajami i narodami.

Główną hipotezą niniejszego rozdziału jest przypuszczenie, że Japonię można uznać za *middle power* szczególnie w ujęciu behawioralnym i konstruktywistycznym. O ile pod względem potencjału materialnego, zwłaszcza gospodarczego, Japonię można usytuować w gronie mocarstw, o tyle nie wskazują na to ani dominujące pośród elit politycznych i społeczeństwa interpretacje roli tego kraju w świecie, ani główne kierunki polityki zagranicznej rządu w Tokio. Popularność koncepcji „średniej potęgi” w Japonii w dużym stopniu wynika z historycznej spuścizny klęski ekspansjonizmu terytorialnego w 1945 roku oraz okupacji amerykańskiej.

Kolejne sekcje rozdziału zawierają analizę cech Japonii jako *middle power* pod względem czynników materialnych, behawioralnych i tożsamościowych. Dzięki temu będzie można zbadać, na których polach Japonia może być postrzegana jako „średnia potęga”, a na których jako bardziej znaczące mocarstwo.

Mocarstwowość Japonii i jej ograniczenia

Pod względem czynników materialnych Japonia sytuuje się pomiędzy krajami rozwiniętymi średniej wielkości a mocarstwami. Często postrzega się ją jako mocarstwo sektorowe w dziedzinie gospodarczej, choć Japonia zachowuje również spory potencjał pod względem demograficznym i militarnym. Z drugiej strony, uwarunkowania wewnętrzne sprawiły, że w okresie powojennym Japonia nie odgrywała takiej roli w polityce światowej, do jakiej predestynowała ją jej potęga.

O ile do 1945 roku Japonia była jednym z największych mocarstw militarnych na świecie, o tyle po utraceniu wszystkich kolonii przekierowała swoje dążenia ku rozwojowi gospodarczemu. Skupienie się na ekonomii zdawało się optymalną metodą realizacji aspiracji narodu japońskiego, biorąc pod uwagę zarówno ograniczenia narzucone przez zwycięzców, jak i dekolonizację, która i tak położyła kres wielkim imperiom kolonialnym. Niemale znaczenie odgrywała przy tym tzw. „doktryna Yoshidy”, sformułowana przez premiera Yoshidę Shigeru (1946–1947, 1948–1954). Zgodnie z jej założeniami, rząd w Tokio powinien skupić się na odbudowie kraju po zniszczeniach wojennych, odłożyć na przyszłość remilitaryzację i polegać na sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi jako głównej gwarancji bezpieczeństwa. Chociaż w Partii Liberalno-Demokratycznej, która rządziła w Japonii nieprzerwanie w latach 1955–1993, dominowali politycy związani z nurtem Yoshidy, nie brakowało w niej także zwolenników

rozbudowy potęgi militarnej kraju. W okresie zimnowojennym, jednak, Japonia tylko w niewielkim stopniu odpowiedziała na presję ze strony rządu w Waszyngtonie, który domagał się wzięcia przez nią większej odpowiedzialności za stabilizację regionu. Paradoksalnie, przeszkodą był narzucony przez Amerykanów artykuł 9. Konstytucji Japonii, zgodnie z którym kraj ten wyrzekł się prawa do posiadania lądowych, morskich i powietrznych sił zbrojnych oraz „wojny jako suwerennego prawa narodu, jak również użycia lub groźby użycia siły jako środka rozwiązywania sporów międzynarodowych”⁹. Ostatecznie, w 1954 roku utworzono Siły Samoobrony, podkreślając jednocześnie, że Japonia nie może uczestniczyć w paktach samoobrony zbiorowej. Zgodnie z duchem Konstytucji, w 1976 roku premier Miki Takeo ustanowił limit 1% PNB na wydatki obronne. Choć to ograniczenie zostało zniesione w 1987 roku przez premiera Nakasone Yasuhiro, w rzeczywistości budżet obronny Japonii nie uległ dużym zmianom¹⁰.

Pozostając pod amerykańskim parasolem bezpieczeństwa, Japonia osiągnęła zdumiewający sukces gospodarczy. Dzięki wzrostowi PKB w okolicach 10% rocznie, który utrzymywał się przez lata 50. i 60. XX wieku, w 1968 roku Japonia zdołała wyprzedzić pod względem PKB Niemcy Zachodnie, stając się tym samym drugą gospodarką kapitalistycznego świata. Obok USA, Wielkiej Brytanii, RFN, Francji i Włoch, Japonia dołączyła w 1975 roku do grona G6 (G7 po dołączeniu Kanady w 1976 roku) – najwyższej rozwiniętych krajów na świecie. Szczyt potęgi gospodarczej Japonii przypadł na lata 80. XX wieku, kiedy korporacje z tego kraju dokonały licznych inwestycji na Zachodzie, zaś japońskie metody zarządzania (*kaizen*) zdobyły olbrzymią popularność za granicą. Kres dobrej passie przyniosło pęknięcie bańki spekulacyjnej na Giełdzie Tokijskiej na początku lat 90. XX wieku¹¹. Od tej pory Japonia boryka się ze stagnacją gospodarczą, która przyczyniła się do osłabienia relatywnej potęgi tego kraju. Symbolicznie, w 2010 roku PKB Chin przekroczyło wartość PKB Japonii, degradując tym samym gospodarkę japońską na trzecie miejsce na świecie. Mimo to, potencjał ekonomiczny Japonii nadal jest znaczący. Zgodnie z danymi Banku

⁹ Ambasada Japonii w Polsce, *Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946 roku*, tłum. Teruji Suzuki, 1946, <https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm> (dostęp 01.11.2022).

¹⁰ Susan J. Pharr, *Japan's Defensive Foreign Policy and the Politics of Burden Sharing*, [w:] Gerald L. Curtis (red.), *Japan's Foreign Policy After the Cold War. Coping with Change*, M. E. Sharpe, Armonk-London 1993, s. 237-249.

¹¹ Hiroaki Richard Watanabe, *The Japanese Economy*, Agenda Publishing, Newcastle upon Tyne 2020, s. 16-23.

Światowego, w 2021 roku populacja Japonii wynosiła ponad 125 milionów osób, PKB per capita 39 285,2 USD, zaś PKB 4,94 bln USD¹².

Razem ze słabnącą pozycją gospodarczą, po zakończeniu zimnej wojny malała również przewaga Japonii wobec Chin w dziedzinie obronności. O ile budżet wojskowy ChRL rósł dynamicznie, o tyle japońskie wydatki na obronność oscyływały wokół 1% PNB, który z powodu stagnacji gospodarczej niemal nie rósł od lat 90. XX wieku. Z drugiej strony, można było zauważyć znaczącą zmianę jakościową w Siłach Samoobrony, które obok sprzętu czysto defensywnego w coraz większym stopniu zaczęły pozyskiwać uzbrojenie umożliwiające uczestnictwo w misjach bojowych za granicą. W 1992 roku rząd w Tokio zalegalizował uczestnictwo Sił Samoobrony w misjach pokojowych ONZ, zaś w 2003 roku Japonia wystrzeliła na orbitę swojego pierwszego satelitę szpiegowskiego i zdecydowała o wyposażeniu okrętów wojennych w system kierowania ogniem Aegis. Co ważne, w 2007 roku podniesiono status Agencji Obrony do Ministerstwa Obrony, natomiast w 2014 roku dokonano reinterpretacji artykułu 9. Konstytucji, dopuszczając uczestnictwo Japonii w paktach samoobrony zbiorowej¹³. Co więcej, w tym samym roku bardzo złagodzone ograniczenia w eksporcie technologii wojskowej, zaś w 2018 roku zdecydowano o konwersji niszczycieli helikopterowych klasy Izumo na lekkie lotniskowce przystosowane do startu i lądowania myśliwców F-35B. Po agresji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku, z kolei, w rządzącej w Japonii Partii Liberalno-Demokratycznej przybrały na sile głosy, że należy podnieść próg wydatków na obronność do poziomu 2% PKB. W rankingu siły militarnej Global Fire Power za 2022 rok Japonia zajmowała piąte miejsce na świecie za Stanami Zjednoczonymi, Rosją, Chinami i Indiami¹⁴.

Japonia należy do krajów, których relatywny potencjał gospodarczy najbardziej spadł po zakończeniu zimnej wojny. Ze względu na utrzymanie wydatków na obronność na poziomie 1% PNB, z kolei, również siła militarna tego kraju niemal stała w miejscu w ostatnich trzech dekadach. Z drugiej strony, Japonia nadal posiada jedną z najwyżej rozwiniętych gospodarek na świecie i rozpoczęła proces modernizacji armii, aby dostosować ją do wymogów mniej stabilnej sytuacji międzynarodowej w regionie Azji Wschodniej.

¹² World Bank, *Japan*, 2022, <https://data.worldbank.org/country/japan?view=chart> (dostęp 11.11.2022).

¹³ Karol Żakowski, *Gradual Institutional Change in Japan. Kantei Leadership under the Abe Administration*, Routledge, London–New York 2021, s. 206–229.

¹⁴ Global Fire Power, *2022 Military Strength Ranking*, 2022, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> (dostęp 1.11.2022).

Główne cechy polityki zagranicznej Japonii

Pomimo znaczącej siły materialnej, polityka zagraniczna Japonii bardziej odpowiada zachowaniu „średniej potęgi” niż prawdziwego mocarstwa. W okresie zimnowojennym rząd w Tokio rzadko angażował się w szersze inicjatywy międzynarodowe, zaś od lat 90. XX wieku zaczął promować współpracę multilateralną nastawioną na poszanowanie prawa międzynarodowego i równowagę wpływów wzrastających Chin. Jednocześnie wzrosło zainteresowanie Japonii *soft power* jako narzędziem dyplomacji.

Nie chcąc aktywnie wspomagać USA w konfliktach peryferyjnych zimnej wojny, rząd w Tokio zwracał uwagę na szerokie rozumienie polityki bezpieczeństwa. Co charakterystyczne dla średnich mocarstw, starał się stabilizować sytuację międzynarodową w regionie za pomocą środków gospodarczych, a nie militarnych. W sierpniu 1977 roku premier Fukuda Takeo ogłosił zasady polityki Japonii wobec krajów Azji Południowo-Wschodniej. Japonia miała nigdy więcej nie stać się mocarstwem militarnym, budować relacje z ASEAN oparte na wzajemnym zaufaniu oraz przyczyniać się do stabilności i dobrobytu w regionie¹⁵. Zasady tej tzw. „doktryny Fukudy” znalazły odzwierciedlenie w koncepcji „kompleksowego bezpieczeństwa” (*sōgōteki anzen hoshō*) zaproponowanej przez premiera Ōhirę Masayoshiego w 1979 roku. Zakładała ona rozszerzenie pojmowania bezpieczeństwa narodowego na sfery inne niż wojskowość, takie jak handel czy pomoc rozwojowa¹⁶. Na przełomie XX i XXI wieku Japonia wróciła do owej koncepcji pod nazwą „bezpieczeństwa człowieka” (*human security, ningen no anzen hoshō*), rozpowszechnioną przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju w 1994 roku. Z inicjatywy premiera Obuchiego Keizō w 1999 roku powstał Fundusz ONZ na rzecz Bezpieczeństwa Człowieka (UN Trust Fund for Human Security), kładący nacisk na zwiększanie bezpieczeństwa ekonomicznego, żywnościowego, ekologicznego czy zdrowotnego. Co więcej, Japonia aktywnie zaangażowała się w pracę nad sformułowaniem milenijnych celów rozwoju w 2000 roku oraz utworzeniem Komisji na rzecz Bezpieczeństwa Człowieka (Commission on Human Security) w 2001 roku, której współprzewodniczącą została Ogata Sadako¹⁷.

¹⁵ William W. Haddad, *Japan, the Fukuda Doctrine, and ASEAN*, „Contemporary South-east Asia” 1980, Vol. 2, No. 1, s. 10.

¹⁶ Susan J. Pharr, *op. cit.*, s. 248.

¹⁷ Soeya Yoshihide, *Nihon no midoru pawā gaikō. Sengo Nihon no sentaku to kōsō* [Japońska dyplomacja średniej potęgi. Wybory i plany powojennej Japonii], Chikuma Shobō, Tokio 2005, s. 211–216.

Inną niszą dyplomatyczną, którą Japonia starała się zagospodarować, była polityka klimatyczna. Po „szoku naftowym” z 1973 roku japońskie koncerny samochodowe zasłynęły z podnoszenia norm wydajności paliwowej, co ułatwiło zmniejszanie emisji gazów cieplarnianych w kraju. Wysoki poziom rozwoju technologicznego predestynował Japonię do stania się w latach 90. XX wieku jednym z głównych promotorów walki z globalnym ociepleniem. Nie było przypadkiem, że w 1997 roku Japonia została gospodarzem przełomowej konferencji, na której wynegocjowano Protokół z Kioto do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu. Zgodnie z jego postanowieniami Japonia zobowiązała się zredukować poziom emisji gazów cieplarnianych o 6% do 2012 roku w porównaniu z rokiem 1990¹⁸. Po wejściu w życie Protokołu w 2005 roku zdawało się, że rząd w Tokio będzie zainteresowany kontynuowaniem ambitnej polityki klimatycznej. W 2009 roku premier Hatoyama Yukio zapowiedział, iż do 2020 roku Japonia zmniejszy emisję gazów cieplarnianych aż o 25% w porównaniu z 1990 rokiem¹⁹. Ambicja odgrywania wiodącej roli w formułowaniu celów polityki klimatycznej przez Japonię została jednak pogrzebana w wyniku potężnego trzęsienia ziemi, które nawiedziło północno-wschodnie rubieże kraju 11 marca 2011 roku. Z powodu radioaktywnego wycieku w elektrowni atomowej w Fukushima rząd w Tokio został zmuszony do czasowego zamknięcia wszystkich elektrowni atomowych i tym samym do rewizji planów uniezależnienia krajowej gospodarki od surowców kopalnianych²⁰.

Tak jak „średnie potęgi”, Japonia opierała swoją dyplomację na promocji bliskich sobie wartości i prawa międzynarodowego. W listopadzie 2006 roku minister spraw zagranicznych Asō Tarō ogłosił zasady „dyplomacji opartej na wartościach” (*kachikan gaikō*), takich jak demokracja, wolność, prawa człowieka, praworządność czy gospodarka wolnorynkowa. Postrzegał rolę Japonii w regionie jako „wbudowanego stabilizatora” systemu gospodarczego oraz „lidera myśli” służącego swoim doświadczeniem innym państwom. Asō zwrócił szczególną uwagę na „łuk wolności i dobrobytu” (*jiyū to hanēi no ko*), czyli rozciągający się na obrzeżach Eurazji pas krajów podlegających demokratyzacji. Zapowiedział, że rząd w Tokio będzie wspierał wartości zachodnie w tym regionie niczym „biegacz eskortujący”, który podtrzymuje tempo biegu w trakcie

¹⁸ United Nations, *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, 1998, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (dostęp 11.11.2022).

¹⁹ Prime Minister of Japan and His Cabinet, *Statement by Prime Minister Yukio Hatoyama at the United Nations Summit on Climate Change*, 22.09.2009, https://japan.kantei.go.jp/hatoyama/statement/200909/ehat_0922_e.html (dostęp 11.11.2022).

²⁰ Takahiro Yamada, *Transforming the Dynamics of Climate Politics in Japan: Business' Response to Securitization*, „Politics and Governance” 2021, Vol. 9, No. 4, s. 65.

maratonu. Pomocne w tym celu miało być skorzystanie z bogatych zasobów japońskiej *soft power*, zwłaszcza kultury popularnej opartej na *mandze*, *anime* i *J-popie*²¹.

Japońska polityka zagraniczna stawiała się coraz bardziej zorientowania na równowagę regionalnej i globalnej potęgi wzrastających Chin. Ze względu na spór terytorialny o wyspy Senkaku/Diaoyu rząd w Tokio z zaniepokojeniem obserwował rosnącą liczbę wtargnięć chińskich statków badawczych, kutrów, a w końcu także okrętów wojennych do japońskiej wyłącznej strefy ekonomicznej oraz wód terytorialnych. Liczba incydentów na Morzu Wschodniochińskim zwiększyła się gwałtownie po nacjonalizacji spornego archipelagu przez rząd Nody Yoshihiko we wrześniu 2012 roku. Co charakterystyczne dla „średnich potęg”, Japonia zaczęła zabiegać o kooperację multilateralną przeciw coraz bardziej asertywnym Chinom. W grudniu 2012 roku premier Abe Shinzō ogłosił koncepcję „demokratycznego diamentu bezpieczeństwa Azji” złożonego z Japonii, Indii, Australii oraz Stanów Zjednoczonych symbolizowanych przez stan Hawaje. Według Abe, te cztery kraje powinny współpracować w celu obrony wolności nawigacji na Pacyfiku i Oceanie Indyjskim. Ostrzegł, że Morze Południowochińskie już stawało się *de facto* „jeziorem pekińskim”, zaś budowa lotniskowców umożliwi Chinom projekcję siły na dalsze morza i oceany²². W narodowej strategii bezpieczeństwa z grudnia 2013 roku rząd w Tokio przedstawił koncepcję „aktywnego pacyfizmu”, podkreślając potrzebę wzmocnienia koordynacji działań z Republiką Korei, Australią, krajami Azji Południowo-Wschodniej oraz Indiami²³.

W czasie rozmów multilateralnych Japonia zwracała szczególną uwagę na konieczność respektowania prawa międzynarodowego. W trakcie podróży do krajów ASEAN w styczniu 2013 roku premier Abe ogłosił „Pięć zasad ku budowie przyszłości”, w których podkreślił zwłaszcza potrzebę ochrony praw człowieka oraz zapewnienia, że morza są rządzone przez prawa i zasady, a nie siłę²⁴. Podczas wizyty w Kenii w sierpniu 2016 roku, z kolei, Abe sformułował „Strategię wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku”, w której zapowiedział promocję takich wartości, jak wolność, rządy prawa czy gospodarka wolnorynkowa

²¹ Asō Tarō, *Jiyū to hanēi no ko* [Łuk wolności i dobrobytu], Gentōsha, Tokio 2008.

²² Abe Shinzō, *Asia's Democratic Security Diamond*, Project Syndicate, 27.12.2012, <http://www.project-syndicate.org/print/a-strategic-alliance-for-japan-and-india-by-shinzo-abe> (dostęp 21.08.2017).

²³ Cabinet Secretariat, *National Security Strategy*, 17.12.2013, <http://www.cas.go.jp/jp/siryō/131217anzenhoshō/nss-e.pdf> (dostęp 22.08.2017).

²⁴ Ministry of Foreign Affairs of Japan: *The Bounty of the Open Seas: Five New Principles for Japanese Diplomacy*, Jakarta, 18.01.2013, http://www.mofa.go.jp/announce/pm/abe/abe_0118e.html (dostęp 7.03.2023).

zarówno w Azji, jak i Afryce. Zaoferował przy tym krajom regionu wsparcie polegające na inwestycjach infrastrukturalnych oraz na dzieleniu się doświadczeniem w dziedzinie reform koniecznych do osiągnięcia stabilności gospodarczej i społecznej²⁵.

Co ważne, Japonii udało się przekonać do udziału w „Strategii wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku” Stany Zjednoczone zarówno za administracji prezydenta Donalda Trumpa, jak i prezydenta Josepha Bidena. W promocji Strategii pomocne okazały się spotkania Czterostronnego Dialogu ws. Bezpieczeństwa (tzw. Quad) organizowane od 2017 roku (po nieudanej próbie instytucjonalizacji tego grona w 2007 roku) między przywódcami Japonii, USA, Indii i Australii – czterech krajów wymienionych przez Abe jako elementy „demokratycznego diamentu bezpieczeństwa Azji”²⁶. W marcu 2021 roku kraje Dialogu wydały wspólne oświadczenie, w którym wyraziły wolę obrony ładu opartego na prawie międzynarodowym, wartościach demokratycznych, wolności nawigacji, pokojowym rozwiązywaniu sporów oraz poszanowaniu integralności terytorialnej państw²⁷. Co więcej, w lutym 2022 roku Stany Zjednoczone opublikowały własną Strategię Indo-Pacyficzną, w której otwarcie przyznały, że wzrastające Chiny stanowią największe zagrożenie dla regionu²⁸. Multilateralne działania Japonii przyniosły tym samym wymierny skutek w postaci zarówno wzmocnienia współpracy z innymi „średnimi potęgami” w regionie, jak i wpłynięcia na politykę rządu w Waszyngtonie.

Deklaracje i zachowanie Japonii na arenie międzynarodowej świadczyły o tym, że pod względem behawioralnym blisko było jej do „średniej potęgi”. Rząd w Tokio uprawiał dyplomację niszową w dziedzinie „bezpieczeństwa człowieka”, jak i, okresowo, polityki klimatycznej. Co ważne, Japonia odpowiadała na rosnące zagrożenie ze strony Chin poprzez działania multilateralne raczej niż zwiększenie własnego potencjału wojskowego. Promocja bliskich jej

²⁵ Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Diplomatic Bluebook 2017*, 2017, <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2017/html/chapter1/c0102.html#sf03> (dostęp 4.11.2022).

²⁶ Karol Żakowski, *Starania Japonii o instytucjonalizację regionalnego systemu bezpieczeństwa za rządów premiera Abe w Japonii. Analiza na gruncie realizmu neoklasycznego*, [w:] Andrzej Mania, Marcin Grabowski, Joanna Mormul (red.), *Problemy regionalne Azji, Afryki i Bliskiego Wschodu u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2018, s. 47–69.

²⁷ The White House, *Quad Leaders' Joint Statement: "The Spirit of the Quad"*, 12.03.2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/12/quad-leaders-joint-statement-the-spirit-of-the-quad/> (dostęp 4.11.2022).

²⁸ The White House, *Indo-Pacific Strategy of the United States*, 2022, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/02/U.S.-Indo-Pacific-Strategy.pdf> (dostęp 4.11.2022).

wartości, zwiększanie zasobów „miękkiej siły” oraz odwołanie do prawa międzynarodowego wskazywały, że zgodnie z obietnicą zawartą w „doktrynie Fukudy” rząd w Tokio wyrzekł się ambicji zostania mocarstwem militarnym.

Postrzeganie w Japonii jej roli w polityce światowej

Japonia często była przedmiotem analizy konstruktywistów, którzy zwracali uwagę na głęboko zakorzeniony w tym kraju pacyfizm. Z drugiej strony, po zakończeniu zimnej wojny rząd w Tokio zaczął odchodzić od „doktryny Yoshidy” i starać się o uzyskanie statusu mocarstwa. Nie wszyscy decydenci podzielali jednak nowe ambicje, twierdząc, że większe zaangażowanie w sprawy światowe wiąże się z nieuzasadnionymi kosztami.

Po zniszczeniach drugiej wojny światowej duża część japońskiego społeczeństwa zaczęła utożsamiać się z ideami pacyfizmu, które były częściowo odzwierciedlone w „doktrynie Yoshidy”. Przeciwnie niż przed 1945 rokiem, w okresie powojennym japońska policja i Siły Samoobrony były bardzo powściągliwe w używaniu przemocy, co wynikało z norm społecznych kształtujących kolektywną tożsamość²⁹. Obawa przed powrotem do władzy militarystów i uwikłaniem Japonii w konflikty międzynarodowe tłumaczy, czemu mimo nowych zagrożeń międzynarodowych, które pojawiły się w latach 90. XX wieku, rząd w Tokio z opóźnieniem i w niewielkim stopniu rozpoczął remilitaryzację. Według konstruktywisty Thomasa Bergera, Japonia powoli adaptowała się do nowej sytuacji w regionie i na świecie dzięki temu, że pośród elit stopniowo zaczęło dominować przekonanie, że Japonia może przyczynić się do rozwoju stosunków międzynarodowych poprzez promocję handlu, wzmacnianie instytucji multilateralnych oraz wspieranie demokracji i praw człowieka w innych krajach³⁰.

Elity polityczne nie były jednak zgodne co do tego, czy Japonia powinna aspirować do roli mocarstwa, czy też trzymać się na uboczu wydarzeń światowych jako „średnia potęga”. Nawet na początku lat 90. XX wieku, kiedy potencjał ekonomiczny kraju był największy, raczej dominowały głosy za drugą opcją. Takemura Masayoshi, który był sekretarzem gabinetu w latach

²⁹ Peter J. Katzenstein, *Cultural Norms & National Security. Police and Military in Postwar Japan*, Cornell University Press, Ithaca 1996.

³⁰ Thomas U. Berger, *The Pragmatic Liberalism of an Adaptive State*, [w:] Thomas U. Berger, Mike M. Mochizuki, Jitsuo Tsuchiyama (red.), *Japan in International Politics. The Foreign Policies of an Adaptive State*, Lynne Rienner Publishers, Boulder–New York 2007, s. 259–299.

1993–1994, głosił wręcz wizję Japonii jako „małego, ale lśniącego kraju” (*chiisaku tomo kirari to hikaru kuni*), czyli takiego, który jest dumny z wysokiego poziomu wzrostu gospodarczego i zaawansowania technologicznego, ale jednocześnie na zawsze wyrzeka się mocarstwowości militarnej. Zdaniem Takemury, ważniejsze od ubiegania się o stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ było wzmocnienie tych organów ONZ, które zajmowały się problemami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi. Według niego, Japonia powinna odgrywać ważną rolę w stabilizacji państw rozwijających się bardziej poprzez pomoc rozwojową niż wysyłanie wojsk za granicę. Takemura bronił przy tym artykułu 9. Konstytucji, twierdząc, że czas na remilitaryzację jeszcze nie nadszedł³¹. Kōno Yōhei, minister spraw zagranicznych w latach 1994–1996 oraz 1999–2001, reprezentował podobne stanowisko. Jak podkreślał, pomimo aktywnych zabiegów ze strony Ministerstwa Spraw Zagranicznych Japonii na rzecz uzyskania stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, w połowie lat 90. XX wieku nawet w rządzącej konserwatywnej Partii Liberalno-Demokratycznej zdania na ten temat były bardzo podzielone. Jak zaznaczał Kōno, przy reformie ONZ rząd w Tokio powinien zwrócić szczególną uwagę na problem denuklearyzacji i rozwoju gospodarczego. Kōno bronił przy tym dotychczasowej dyplomacji ekonomicznej przed krytyką o nadmierną pasywność³².

Po zakończeniu zimnej wojny wśród elit politycznych można było jednak zauważyć coraz wyraźniejsze dążenie do wskrzeszenia mocarstwowości Japonii. W 1993 roku Ozawa Ichirō, wpływowy polityk, który opuścił Partię Liberalno-Demokratyczną, opublikował bestseller pt. *Plan przebudowy Japonii*. Nawoływał w nim do uczynienia z Japonii „normalnego kraju” (*futsū no kuni*) zdolnego do odpowiedzi na dynamiczne zmiany w otoczeniu międzynarodowym, samodzielnej obrony własnych granic i aktywnego uczestnictwa w międzynarodowym systemie bezpieczeństwa. Zgodnie z zasadą *noblesse oblige*, Ozawa uważał, że Japonia powinna zacząć odgrywać rolę w społeczności międzynarodowej adekwatną do jej potencjału gospodarczego³³. Rzeczywiście, w latach 90. XX wieku rząd w Tokio wystąpił z oficjalnym postulatem otrzymania stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa, powołując się na fakt, że pozostawał drugim największym donatorem ONZ. W 2004 roku, z kolei, Japonia utworzyła G-4 razem z Indiami, Brazylią i Niemcami, by wspólnie domagać się

³¹ Takemura Masayoshi, *Chiisaku tomo kirari to hikaru kuni*, *Nihon* [Japonia, kraj mały, ale lśniący], Kōbunsha, Tokio 1994, s. 174–215.

³² Kōno Yōhei, *Nihon gaikō e no chokugen – Kaisō to teigen* [Szczera rozmowa o japońskiej dyplomacji – Wspomnienia i sugestie], Iwanami Shoten, Tokio 2015, s. 12–133.

³³ Ozawa Ichirō, *Nippon kaizō keikaku* [Plan przebudowy Japonii], Kōdansha, Tokio 1993.

reformy ONZ³⁴. Jak podkreśla Soeya Yoshihide, jednak, wysyłanie Sił Samoobrony za granicę i ubieganie się o stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa niekoniecznie świadczyły o mocarstwowym ambicjach Japonii. Przeciwnie, rząd w Tokio nie zamierzał poważnie angażować się w rozgrywkę między wielkimi potęgami, kładł nacisk na pozamilitarne wykorzystanie Sił Samoobrony w ramach misji pokojowych ONZ i nadal polegał na sojuszu z USA jako podstawie polityki bezpieczeństwa³⁵.

Również japońskie społeczeństwo było podzielone w sprawie wizji miejsca Japonii w świecie. W XXI wieku przywiązanie do idei pacyfizmu pozostawało silne, jednak rosnące poczucie zagrożenia ze strony wzrastających Chin sprawiło, że zwiększyło się poparcie dla wzmocnienia Sił Samoobrony. Według sondażu „Asahi Shinbun” z lipca 2022 roku, 51% respondentów opowiadało się za zmianą artykułu 9. Konstytucji, aby dodać w nim wzmiankę o istnieniu Sił Samoobrony, zaś 33% było przeciw. Stanowiło to dużą zmianę w porównaniu z marcem 2018 roku, kiedy proporcje były odwrotne – 33% poparcia i 51% sprzeciwu. Poza tym, w 2022 roku 50% respondentów wyrażało zgodę na pozyskanie przez Japonię zdolności kontrataku na zagraniczne bazy raketowe przy 40% sprzeciwu. Z drugiej strony, 46% respondentów było za utrzymaniem budżetu wojskowego na dotychczasowym poziomie, a tylko 34% zauważało potrzebę jego zwiększenia³⁶. Z kolei według sondaży przeprowadzonych przez Biuro Gabinetu, poparcie dla uzyskania przez Japonię stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa ONZ wzrosło z 56% w 1994 roku³⁷ do 88,2% w 2021 roku³⁸. Co charakterystyczne jednak, jako powód poparcia dla reformy ONZ największa grupa respondentów (25,3%) podała w 2021 roku chęć przyczynienia się Japonii do pokoju na świecie dzięki swoim doświadczeniom jako jedynego kraju, który padł ofiarą bomby atomowej. Na dalszych miejscach wskazano wkład finansowy Japonii do budżetu ONZ (22,6%), konieczność proporcjonalnego do pozycji Japonii przyczynienia się do kształtowania globalnego systemu

³⁴ Karol Żakowski, *History Issues and Japan's Bid for Permanent Membership in the UN Security Council*, „Polityka i Społeczeństwo” 2021, Vol. 1, No. 19, s. 136.

³⁵ Soeya Yoshihide, *op. cit.*, s. 206-210.

³⁶ *Kyū jō kaisei, Jieitai meiki „sansei” ga 51%. Asahi Shinbun Yoron Chōsa* [Rewizja artykułu 9, jasne określenie Sił Samoobrony – 51% „za”. Sondaż Asahi Shinbun], „Asahi Shinbun” z 18.07.2022, <https://www.asahi.com/articles/ASQ7L5W76Q7GUZPS004.html> (dostęp 11.11.2022).

³⁷ Naikakufu, *Gaikō ni kan suru yoron chōsa* [Badanie opinii publicznej na temat dyplomacji], 1994, <https://survey.gov-online.go.jp/h06/H06-10-06-08.html> (dostęp 13.11.2022).

³⁸ Naikakufu, *Kokuren nado ni okeru Nihon no yakuwari* [Rola Japonii w ONZ itp.], 2021, <https://survey.gov-online.go.jp/r03/r03-gaiko/2-3.html> (dostęp 13.11.2022).

bezpieczeństwa (22,3%), chęć wpływu na proces decyzyjny w ONZ (13,1%) oraz potrzebę zwiększenia reprezentacji Azji w tej organizacji (7,2%)³⁹.

Tożsamość powojennej Japonii budowana była na ideach pacyfizmu, które współgrały z koncepcją „średniej potęgi”. Pomimo ograniczonej remilitaryzacji i wzrostu ambicji odgrywania aktywniejszej roli na arenie międzynarodowej po zakończeniu zimnej wojny, konsensus wśród elit politycznych i społeczeństwa na temat porzucenia mocarstwowości wojskowej nie został zakwestionowany. Świadczy o tym nacisk na pozamilitarne wykorzystanie Sił Samoobrony i na promocję idei pacyfistycznych w ONZ.

Wnioski

O ile w ujęciu materialnym Japonię można uznać za mocarstwo jako trzecią gospodarkę świata i piątą potęgę wojskową, o tyle w ujęciu behawioralnym i konstruktywistycznym bliżej jej do *middle power*. Potencjał ekonomiczny Japonii predestynuje ją do miana mocarstwa sektorowego w dziedzinie gospodarczej. Z drugiej strony, od lat 90. XX wieku pozycja Japonii na rynkach światowych sukcesywnie spada w wyniku stagnacji gospodarczej w tym kraju. Paradoksalnie, w odpowiedzi na nowe zagrożenia po zakończeniu zimnej wojny rząd w Tokio zaczął coraz bardziej odchodzić od ściśle defensywnej polityki bezpieczeństwa i inwestować w nowe rodzaje uzbrojenia.

Przeważnie jednak Japonia zachowuje się na arenie międzynarodowej niczym „średnia potęga”. Rząd w Tokio deklaruje porzucenie na zawsze ambicji zostania mocarstwem militarnym, promuje bliskie sobie wartości i rządy prawa, kładzie nacisk na „miękką siłę”, angażuje się w inicjatywy multilateralne w celu równoważenia wzrastających Chin oraz próbował uprawiać dyplomację niszową, np. w dziedzinie polityki klimatycznej. Pomimo wzrostu poparcia dla remilitaryzacji i ubiegania się o stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, większość elit politycznych i społeczeństwa w Japonii postrzega rolę swojego kraju na arenie międzynarodowej raczej jako pomocnika Stanów Zjednoczonych niż samodzielnego aktora zdolnego kształtować ład międzynarodowy. Ze względu na tragiczną przeszłość ekspansji imperialnej zdaje się mało prawdopodobne, by rząd w Tokio wyszedł poza granice polityki zagranicznej „średniej potęgi”.

³⁹ *Ibidem*.

Bibliografia

Dokumenty

- Ambasada Japonii w Polsce, *Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946 roku*, tłum. Teruji Suzuki, 1946, <https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm> (dostęp 1.11.2022).
- Cabinet Secretariat, *National Security Strategy*, 17.12.2013, <http://www.cas.go.jp/jp/siryoku/131217anzenhoshou/nss-e.pdf> (dostęp 22.08.2017).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan: *The Bounty of the Open Seas: Five New Principles for Japanese Diplomacy*, Jakarta, 18.01.2013, retrieved 9.7.2017, from http://www.mofa.go.jp/announce/pm/abe/abe_0118e.html (dostęp 7.03.2023).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Diplomatic Bluebook 2017*, 2017, <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2017/html/chapter1/c0102.html#sf03> (dostęp 4.11.2022).
- Naikakufu, *Kokuren nado ni okeru Nihon no yakuwari* [Rola Japonii w ONZ itp.], 2021, <https://survey.gov-online.go.jp/r03/r03-gaiko/2-3.html> (dostęp 13.11.2022).
- Prime Minister of Japan and His Cabinet, *Statement by Prime Minister Yukio Hatoyama at the United Nations Summit on Climate Change*, 22.09.2009, https://japan.kantei.go.jp/hatoyama/statement/200909/ehat_0922_e.html (dostęp 11.11.2022).
- The White House, *Indo-Pacific Strategy of the United States*, 2022, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/02/U.S.-Indo-Pacific-Strategy.pdf> (dostęp 4.11.2022).
- The White House, *Quad Leaders' Joint Statement: "The Spirit of the Quad"*, 12.03.2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/12/quad-leaders-joint-statement-the-spirit-of-the-quad/> (dostęp 4.11.2022).
- United Nations, *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, 1998, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (dostęp 11.11.2022).

Pamiętniki i książki programowe

- Asō, Tarō, *Jiyū to han'ei no ko* [Łuk wolności i dobrobytu], Gentōsha, Tokio 2008.
- Kōno Yōhei, *Nihon gaikō e no chokugen – Kaisō to teigen* [Szczera rozmowa o japońskiej dyplomacji – Wspomnienia i sugestie], Iwanami Shoten, Tokio 2015.

Ozawa Ichirō, *Nippon kaizō keikaku* [Plan przebudowy Japonii], Kōdansha, Tokio 1993.

Takemura, Masayoshi, *Chiisaku tomo kirari to hikaru kuni, Nihon* [Japonia, kraj mały, ale lśniący], Kōbunsha, Tokio 1994.

Monografie naukowe

Ikenberry, G. John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton 2001.

Katzenstein, Peter J., *Cultural Norms & National Security. Police and Military in Postwar Japan*, Cornell University Press, Ithaca 1996.

Schweller, Randall L., *The Concept of Middle Power*, Center for Strategic and International Studies, 2017.

Soeya, Yoshihide, *Nihon no midoru pawā gaikō. Sengo Nihon no sentaku to kōsō* [Japońska dyplomacja średniej potęgi. Wybory i plany powojennej Japonii], Chikuma Shobō, Tokio 2005.

Watanabe, Hiroaki Richard, *The Japanese Economy*, Agenda Publishing, Newcastle upon Tyne 2020.

Wight, Martin, *Power Politics*, Penguin Books, Harmondsworth 1978.

Żakowski, Karol, *Gradual Institutional Change in Japan. Kantei Leadership under the Abe Administration*, Routledge, London–New York 2021.

Artykuły

Berger, Thomas U., *The Pragmatic Liberalism of an Adaptive State*, [w:] Thomas U. Berger, Mike M. Mochizuki, Jitsuo Tsuchiyama (red.), *Japan in International Politics. The Foreign Policies of an Adaptive State*, Lynne Rienner Publishers, Boulder–New York 2007, s. 259–299.

Haddad, William W., *Japan, the Fukuda Doctrine, and ASEAN*, „Contemporary Southeast Asia” 1980, Vol. 2, No. 1, s. 10–29.

Keohane, Robert O., *Lilliputians’ Dilemmas: Small States in International Politics*, „International Organization” 1969, Vol. 23, No. 2, s. 291–310.

Kříž, Zdeněk; Urbanovská, Jana; Brajerčíková, Stanislava, *The Middle Power Concept: Presenting a Complex Approach*, „Politické vedy” 2019, Vol. 22, No. 4, s. 33–56.

Pharr, Susan J., *Japan’s Defensive Foreign Policy and the Politics of Burden Sharing*, [w:] Gerald L. Curtis (red.), *Japan’s Foreign Policy After the Cold War. Coping with Change*, M. E. Sharpe, Armonk–London 1993, s. 235–262.

Stephen, Matthew, *The Concept and Role of Middle Powers during Global Rebalancing*, „Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations” 2013, Vol. 14, No. 2, s. 37–53.

Yamada, Takahiro, *Transforming the Dynamics of Climate Politics in Japan: Business' Response to Securitization*, „Politics and Governance” 2021, Vol. 9, No. 4, s. 65-78.

Żakowski, Karol, *Starania Japonii o instytucjonalizację regionalnego systemu bezpieczeństwa za rządów premiera Abe w Japonii. Analiza na gruncie realizmu neoklasycznego*, [w:] Andrzej Mania, Marcin Grabowski, Joanna Mormul (red.), *Problemy regionalne Azji, Afryki i Bliskiego Wschodu u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2018, s. 47-69.

Żakowski, Karol, *History Issues and Japan's Bid for Permanent Membership in the UN Security Council*, „Polityka i Społeczeństwo” 2021, Vol. 1, No. 19, s. 133-147.

Źródła internetowe

Abe, Shinzō, *Asia's Democratic Security Diamond*, Project Syndicate, 27.12.2012, <http://www.project-syndicate.org/print/a-strategic-alliance-for-japan-and-india-by-shinzo-abe> (dostęp 21.08.2017).

Global Fire Power, *2022 Military Strength Ranking*, 2022, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> (dostęp 1.11.2022).

Kyū jō kaisei, Jieitai meiki „sansei” ga 51%. Asahi Shinbun Yoron Chōsa [Rewizja artykułu 9, jasne określenie Sił Samoobrony – 51% „za”. Sondaż Asahi Shinbun], „Asahi Shinbun” z 18.07.2022, <https://www.asahi.com/articles/ASQ7L5W76Q7GUZPS004.html> (dostęp 11.11.2022).

Naikakufu, *Gaikō ni kan suru yoron chōsa* [Badanie opinii publicznej na temat dyplomacji], 1994, <https://survey.gov-online.go.jp/h06/H06-10-06-08.html> (dostęp 13.11.2022).

World Bank, *Japan*, 2022, <https://data.worldbank.org/country/japan?view=chart> (dostęp 11.11.2022).

Joanna Beczkowska

Uniwersytet Łódzki

 0000-0001-5918-5677

„Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” – Korea Południowa wobec rywalizacji amerykańsko-chińskiej

Abstrakt

Rywalizacja amerykańsko-chińska od lat stanowi dla Korei Południowej strategiczne wyzwanie. Seul jest jednak przyzwyczajony do balansowania pomiędzy mocarstwami i unikania stanowczego poparcia jednej ze stron – najważniejszego sojusznika lub największego partnera gospodarczego. Koreańska strategia *hedgingu* została oparta o wypracowany przez lata paradygmat „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to Chiny”. „Strategiczna dwuznaczność” i „zrównoważona dyplomacja” to filary tej koncepcji, rozdzielające płaszczyzny współpracy z mocarstwami. Jednak nasilająca się rywalizacja między mocarstwami, a także globalna sytuacja związana z pandemią COVID-19 czy rosyjską agresją na Ukrainę zmieniły ten paradygmat na „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy”. Nowe podejście nie oznacza odejścia od *hedgingu* wobec mocarstw, ale zwraca uwagę na konieczność przewartościowania relacji z Chinami. W swojej strategii Korea Południowa poszukuje także większej autonomii od mocarstw.

Słowa kluczowe: Korea Południowa, Chiny, Stany Zjednoczone, bezpieczeństwo gospodarcze

Wstęp

Nasilająca się rywalizacja między Stanami Zjednoczonymi a Pekinem, mająca wymiar nie tylko wojny handlowej, ale i technologicznej¹, stanowi wyzwanie dla wielu azjatyckich państw. Globalna pandemia COVID-19 jeszcze bardziej przyspieszyła zachodzące zmiany, chociażby odsłaniając znaczenie łańcuchów dostaw dla bezpieczeństwa gospodarczego. Koniec dotychczasowej dominacji amerykańskiej i nagły wzrost znaczenia Chin na arenie międzynarodowej wywołały nawet u tradycyjnych amerykańskich sojuszników potrzebę wypracowania strategii balansowania (choć nie w tradycyjnym znaczeniu, związanym przede wszystkim ze środkami militarnymi) lub *hedgingu*² w stosunku do mocarstw. Strategie tego rodzaju zakładają minimalizowanie ryzyka i zabezpieczanie pozycji poprzez unikanie wyraźnego opowiadania się po stronie jednego z mocarstw, przynależność do różnych formatów czy dywersyfikację partnerów. Równoważenie ryzyka często wymaga podejmowania działań wzajemnie przeciwstawnych, jakimi może być przyłączanie się do inicjatyw obu mocarstw. Strategie te przyjmują różny wymiar, będąc zależnymi nie tylko od sytuacji międzynarodowej, ale także czynników wewnętrznych, takich jak negatywne lub pozytywne postrzeganie mocarstw i współpracy z nimi czy legitymizacja władzy. Choć strategia ta opiera się na balansowaniu pomiędzy mocarstwami, wyróżnia ją unikanie wyraźnego wyboru jednej ze stron, szczególnie w sytuacjach konfrontacyjnych. Nawet podejmując działania przeciwne jednej ze stron, unika się „palenia mostów”³. *Hedging* ma także wymiar selektywny, co można dostrzec w relacjach Korei Południowej z Chinami i Stanami Zjednoczonymi – dotyczy zarówno wyboru płaszczyzn, na których Seul bliżej współpracuje z Waszyngtonem i Pekinem, jak i samego stopnia zależności (sprzeciwianie się niektórym decyzjom sojusznika zamiast całkowitego podążania za hegemonem). Charakterystycznym elementem tych strategii jest pewien stopień ambiwalencji, widoczny szczególnie w retoryce podkreślającej neutralność (wyrażaną jako

¹ Bogdan Góralczyk, *Nowy długi marsz. Chiny ery Xi Jinpinga*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2022, s. 135.

² Na temat koncepcji *hedgingu* wobec mocarstw zob.: Cheng-Chwee Kuik, *How Do Weaker States Hedge? Unpacking ASEAN States' Alignment Behavior towards China*, „*Journal of Contemporary China*” 2016, No. 100, s. 500-514. Natomiast teoretyczne debaty na temat tego pojęcia przybliżają John Ciorciari i Jürgen Haacke w *Hedging in International Relations: An Introduction*, „*International Relations of the Asia-Pacific*” 2019, No. 3, s. 367-374.

³ Cheng-Chwee Kuik, *Hedging in Post-Pandemic Asia: What, How, and Why?*, The ASAN Forum, 06.06.2020, <https://theasanforum.org/hedging-in-post-pandemic-asia-what-how-and-why> (dostęp 09.01.2023).

„Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” ...

brak popierania jednego mocarstwa przeciwko drugiemu), autonomię i unikającą antagonizowania.

Sojusz ze Stanami Zjednoczonymi pozostaje podstawą bezpieczeństwa Korei Południowej wobec zagrożenia ze strony Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Jednocześnie Chiny są największym południowokoreańskim partnerem gospodarczym, na płaszczyźnie wymiany handlowej znajdując się na istotniejszej pozycji niż USA. Sytuacja ta spowodowała, że Korea Południowa musiała wypracować własną strategię w podejściu do tych mocarstw, której podstawą stał się paradygmat „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to Chiny” (kor. *anmigyeongjung*). Koncepcja ta oparta o „strategiczną dwuznaczność” i „zrównoważoną dyplomację” stanowi wyraz *hedgingu*, który bez względu na opcję polityczną stanowił ramy dla relacji z USA i Chinami. Nasilająca się rywalizacja między mocarstwami, a także globalna sytuacja związana z pandemią COVID-19 czy rosyjską agresją na Ukrainę zmieniły ten paradygmat na „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” (kor. *anboneun miguk, gyeongjeneun gug-ig* – w skrócie *anmigyeong-ig*). Mimo propozycji zmiany podejścia, strategia nadal odzwierciedla *hedging*, wyrażający się w unikaniu wyraźnego wyboru jednej ze stron. Jednocześnie odzwierciedla zachodzące zmiany w relacjach z Chinami, które obecnie znajdują się na rozdrożu.

Niniejsza praca przedstawia analizę kreowanej przez elity polityczne Korei Południowej strategii *hedgingu* w odniesieniu do mocarstw opartej o dwa paradygmaty. Analiza stosunków Korei Południowej ze Stanami Zjednoczonymi i Chinami w modelu trójkąta, w którym słabsze państwo znajduje się między dwoma mocarstwami pozwala uchwycić wpływ rywalizacji amerykańsko-chińskiej na koreańskie relacje dwustronne. Jednocześnie ukazuje ograniczenia strategiczne dla Korei Południowej, która nie ma statusu średniego mocarstwa, a tym bardziej mocarstwa – i pozostaje zależna w kreowaniu strategii od dynamiki relacji między USA i Chinami. Jednocześnie przyjęte konstruktywistyczne podejście wskazuje na znaczenie w kształtowaniu strategii *hedgingu* także takich kwestii, jak tożsamość państwa i legitymizacja władzy. Potrzeba przededefiniowania relacji z Chinami ma także podłoże społeczne, związane z rosnącymi antychińskimi resentymentami, a południowokoreańska retoryka na arenie międzynarodowej skupia się na wspólnych ze Stanami Zjednoczonymi wartościach, a nie bezpośrednim poparciu Waszyngtonu w działaniach wymierzonych przeciwko Chinom.

Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to Chiny

Doświadczenia historyczne sprawiły, że w Korei Południowej istnieje silne przekonanie o potrzebie posiadania potężnego sojusznika, aby przetrwać. Jest to nie tylko spuścizna okresu kolonialnego, kiedy słabość państwa na arenie międzynarodowej i wybór nieodpowiednich sojuszników doprowadziły do aneksji Półwyspu Koreańskiego przez Cesarstwo Wielkiej Japonii, ale także ciągle żywa pamięć o wojnie koreańskiej. Od samego utworzenia Republiki Korei w 1948 roku, Stany Zjednoczone stały się kluczowym partnerem na płaszczyźnie bezpieczeństwa, a wycofanie się amerykańskich wojsk i północnokoreański atak w 1950 roku okazały się bolesną lekcją. Kolejne rządy południowokoreańskie opierały strategię bezpieczeństwa właśnie na sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi, w zasadzie nie mając innych opcji. Dzisiaj trudno wyobrazić sobie alternatywę dla sojuszu z USA, którego podstawą jest zagrożenie ze strony KRLD. Nie oznacza to jednak, że Korea Południowa zawsze podejmuje decyzje z wolą silniejszego sojusznika – wraz ze wzmocnieniem pozycji na arenie międzynarodowej, wzrostem siły militarnej, gospodarczej czy technologicznej, pojawiła się potrzeba autonomii. Wyrażna presja ze strony mocarstw (dotyczy to także Chin) odbierana jest przez południowokoreańską opinię publiczną jako brak szacunku i atak na autonomię, a nie zachowanie partnerskie, co wpływa na rosnące antyamerykańskie czy antychińskie resentymy.

Jednocześnie wyłonienie się Chin jako nowego mocarstwa potencjalnie stworzyło nową strategiczną opcję dla Korei Południowej – ze względu na geograficzną bliskość, wysokie obroty handlowe, a także możliwość wpływu na Pjongjang po zakończeniu zimnej wojny Chiny mogły zostać nowym sojusznikiem i gwarantem bezpieczeństwa dla Republiki Korei. Rywalizacja między mocarstwami utrudnia jednak posiadanie dwóch sojuszników, a wybór Chin oznaczałby zastąpienie USA – a to wiązałoby się ze zbyt dużym ryzykiem.

Normalizacja relacji dyplomatycznych z Chinami w 1992 roku, związana z *nordpolitik* prezydenta Roh Tae-woo, stanowiła początek zwrotu południowokoreańskiej polityki w kierunku Pekinu. Warto zwrócić uwagę, że od samego początku ten rozwój relacji dwustronnych miał wymiar przede wszystkim gospodarczy – a Seulowi nie udało się uzyskać poparcia Pekinu w sprawie rozwiązania sporu z Koreą Północną. Koniec zimnej wojny, a więc konfliktu ideologicznego, pozwolił na rozwój pragmatycznego podejścia w relacjach dwustronnych między tak różnymi partnerami, jak Chiny i Korea Południowa. Obu stronom zależało na rozwoju wzajemnie korzystnych relacji handlowych, unikając politycznych sporów. Kiedy w 2004 roku Chiny stały się

„Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” ...

największym południowokoreańskim partnerem handlowym, zastępując Stany Zjednoczone, polityczne kręgi w Seulu zaczęły zwracać większą uwagę na możliwą rozbieżność między utożsamianymi z Chinami szansami gospodarczymi a sojuszem bezpieczeństwa z USA⁴. Wcześniej Chiny nie były traktowane przez Waszyngton jako zagrożenie mogące osłabić relacje z sojusznikiem. Rosnąca pozycja Chin komplikuje sytuację w regionie, stwarzając szansę rozwoju partnerstwa poza współpracę gospodarczą w kierunku większej koordynacji dyplomatycznej, także na płaszczyźnie bezpieczeństwa – w przypadku Korei Południowej wykorzystania formalnego i nieformalnego wpływu Pekinu na Pjongjang⁵.

W 2005 roku prezydent Roh Moo-hyun przedstawił koncepcję, w której Korea Południowa miała odgrywać rolę regionalnego mediatora, balansującego napięcia między Chinami a Stanami Zjednoczonymi i Japonią. Koncepcja ta wiązała się z szerszą dyskusją w Korei Południowej na temat poszukiwania większej autonomii od Stanów Zjednoczonych poprzez rozwój relacji z Chinami⁶. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na czynniki wewnętrzne – kiedy Roh Moo-hyun rozpoczynał swoją kadencję w Korei Południowej nastąpił wzrost antyamerykańskich resentymentów związanych z incydentem na autostradzie Yangju⁷. Wynikało to z rosnącego niezadowolenia z obecności amerykańskich żołnierzy, których postrzegano jako bezkarnych. W kraju toczyła się także publiczna debata – także w mediach konserwatywnych, zazwyczaj sprzyjających sojuszowi z Waszyngtonem – na temat braku równowagi w relacjach z potężniejszym państwem⁸. Roh Moo-hyun wykorzystał antyamerykańskie resentymy w kampanii wyborczej, dystansując się od USA. Kiedy jednak nastroje antyamerykańskie w społeczeństwie się „wypaliły” i rząd nie potrzebował ich do legitymizacji, powrócono do pragmatycznego podejścia w postaci negocjacji

⁴ Scott A. Snyder, *South Korea at Crossroads: Autonomy and Alliance in an Era of Rival Powers*, Columbia University Press, New York 2017, s. 233.

⁵ Jae Ho Chung, *Between Ally and Partner: Korea-China Relations and the United States*, Columbia University Press, New York 2007, s. 5.

⁶ Park Hyeong Jung, *Looking Back and Looking Forward: North Korea, Northeast Asia, and the ROK-U.S. Alliance*, Brookings Institution, 17.12.2007, <https://www.brookings.edu/research/looking-back-and-looking-forward-north-koreanortheast-asia-and-the-rok-u-s-alliance/> (dostęp 07.01.2023).

⁷ 13 czerwca 2002 roku na autostradzie w Yangju dwie uczennice zostały śmiertelnie potrącone przez amerykański wóz opancerzony, wracający do bazy w Uijeongbu. Amerykański sąd wojskowy uznał sprawców za niewinnych spowodowania nieumyślnego zabójstwa, co wywołało serię antyamerykańskich protestów w Korei Południowej.

⁸ Park Sang-hyun, *Migug jeonmungaga bon 15nyeon jeon hangug-ui banmi yeolpung* (Anty-amerykańskie szaleństwo w Korei 15 lat temu), „Yonhap”, 04.03.2017, <https://www.yna.co.kr/view/AKR20170303174200005> (dostęp 05.01.2023).

umowy o wolnym handlu ze Stanami Zjednoczonymi. Negocjacje były związane nie tylko ze strategią zwiększenia konkurencyjności na globalnych rynkach, ale także z mechanizmem balansowania rosnącej gospodarczej zależności od Chin⁹. Nawet osłabienie dwustronnych relacji nie oznaczało zerwania sojuszu na rzecz nowego partnera, tylko balansowania na różnych poziomach między jednym a drugim.

Gdy do władzy powrócili konserwatyści pod przewodnictwem prezydenta Lee Myung-baka wrócono do tradycyjnej formuły wzmacniania politycznego sojuszu z USA, czego wyrazem było podniesienie poziomu dwustronnych relacji do „strategicznego globalnego sojuszu”, kosztem osłabienia relacji politycznych (ale nie gospodarczych) z Chinami. Wzmocnienie sojuszu z USA na płaszczyźnie bezpieczeństwa było reakcją na rosnącą regionalną rolę Chin oraz naciski Pekinu na porzucenie „reliktu przeszłości” z okresu zimnej wojny, jak został określony sojusz wojskowy na linii Seul-Waszyngton przez rzecznika chińskiego MSZ Qin Ganga w 2008 roku¹⁰. Wzmocnienie oraz rozszerzenie sojuszu na płaszczyźnie bezpieczeństwa zostało wyrażone we wspólnym oświadczeniu (U.S.-ROK Joint Vision Statement) w 2009 roku¹¹, co spotkało się ze wzrostem napięcia nie tylko w relacjach międzykoreańskich, ale także brakiem poparcia dla działań potępiających – czy wręcz ochroną Pjongjangu – na arenie międzynarodowej w związku z zatopieniem korwety Cheonan i ostrzałem wyspy Yeonpyeong¹².

Trójkąt relacji USA-ChRL-Korea Południowa w czasie prezydentury Park Geun-hye jeszcze mocniej zaznaczył strategię balansowania Seulu między mocarstwami. Reprezentująca konserwatystów Park Geun-hye od początku swej kadencji stawiała na naprawę relacji z Pekinem przy jednoczesnym utrzymaniu silnego sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi – co wiązało się z rosnącym zagrożeniem ze strony Korei Północnej. Przyniosło to korzyści (choć krótkotrwałe)¹³ w postaci potępienia przez przewodniczącego Xi Jinpinga trzeciej próby

⁹ Scott A. Snyder, *op. cit.*, s. 235.

¹⁰ Michael Ha, *Chinese Official Calls Korea-US Alliance Historical Relic*, „Korea Times”, 28.05.2008, http://www.koreatimes.co.kr/www/news/nation/2011/04/116_24932.html (dostęp 05.01.2023).

¹¹ The White House, *Joint vision for the alliance of the United States of America and the Republic of Korea*, 16.06.2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/joint-vision-alliance-united-states-america-and-republic-korea> (dostęp 5.01.2023).

¹² Scott A. Snyder, *op. cit.*, s. 235–236.

¹³ Ostatecznie Chiny nie zmieniły znacząco podejścia do północnokoreańskich prowokacji, co szerzej omawia Kim Jih-un w artykule *Inflated Hope, Unchanged Reality: China's Response to North Korea's Third Nuclear Test*, „Asian Perspective” 2015, Vol. 39, No. 1, s. 27–46.

„Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” ...

nuklearnej przeprowadzonej przez Pjongjang i przyłączenia się Chin do międzynarodowych sankcji. W 2015 roku Chiny i Korea Południowa podpisały umowę o wolnym handlu¹⁴. Choć dwustronne relacje ociepliły się, to Seulowi nie udało się pozyskać Pekinu jako zaufanego sojusznika w takich kwestiach, jak problem północnokoreański zbrojeń, co było kolejnym dowodem na konieczność utrzymania sojuszu z Waszyngtonem. W tym okresie coraz mocniej zaznaczała się także strategiczna rywalizacja między ChRL i USA, która pośrednio oddziaływała na Koreę Południową. Z tego powodu prezydent Park Geun-hye w swoich wystąpieniach coraz większą uwagę zwracała na konieczność rozwoju regionalnego multilateralizmu jako mechanizmu równoważenia zagrożenia wypływającego z „utknięcia” między dwoma mocarstwami.

W okresie prezydentury Park Geun-hye wyraźnie zaznaczała się logika paradygmatu „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to Chiny” w strategii *hedgingu*. Oznacza to, że na różnych poziomach następowało zbliżenie do jednej ze stron przy jednoczesnej próbie utrzymania neutralności (niepopierania jednego z mocarstw przeciwko drugiemu). Na poziomie gospodarczym Korea Południowa chętnie przystępowała do chińskich inicjatyw, kierując się gospodarczym pragmatyzmem. Oprócz podpisania umowy o wolnym handlu, administracja Park Geun-hye wyraziła poparcie dla chińskiej inicjatywy stworzenia regionalnego paktu z zakresu wolnego handlu (Free Trade Area of the Asia-Pacific)¹⁵, a Korea Południowa przyłączyła się do Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych. Kierunek takiej współpracy był kontynuowany przez prezydenta Moon Jae-ina, kiedy Korea Południowa przystąpiła do Regionalnego Kompleksowego Partnerstwa Gospodarczego (RCEP). Jednocześnie na płaszczyźnie bezpieczeństwa Korea Południowa wzmocniała sojusz ze Stanami Zjednoczonymi, nie ufając Pekinowi. Jedną z takich decyzji było przesunięcie w czasie transferu wojennej kontroli nad siłami zbrojnymi (OPCON) od Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych do Korei Południowej, motywowane intensyfikacją zagrożenia ze strony KRLD, a w rzeczywistości także obawą o rosnącą siłę militarną Chin. Debaty dotyczące transferu regularnie pojawiają się w Korei Południowej – konserwatyści dążą do utrzymania wypracowanej formuły, w której kontrolę nad wojskiem w czasie pokoju sprawuje Korea Południowa, a w wypadku konfliktu zbrojnego przejmuje USA, natomiast obóz progresywny dąży do większej autonomii od

¹⁴ FTA Korea, <https://www.fta.go.kr/main/situation/kfta/ov/> (dostęp 8.01.2023).

¹⁵ Park Geun-hye, Wystąpienie na 22. szczycie APEC, 11.11.2014, https://www.mofa.go.kr/www/brd/m_4076/view.do?seq=352651&srchFr=&srchTo=&srchWord=&srchTp=&multi_itm_seq=0&itm_seq_1=0&itm_seq_2=0&company_cd=&company_nm= (dostęp 08.01.2023).

Stanów Zjednoczonych. Sytuacja wokół transferu OPCON skomplikowała się w czasie prezydentury Donalda Trumpa i Moon Jae-ina, kiedy Seul dążył do większej kontroli nad wojskiem w celu minimalizowania napięć na Półwyspie Koreańskim, zaś Waszyngton naciskał na zwiększenie wspólnej gotowości bojowej na wypadek konfrontacji – raczej z Pekinem niż Pjongjangiem. Obecnie administracje Joe Bidena i Yoon Suk-yeola zgadzają się co do konieczności postępu w sprawie transferu OPCON, nie ustalając jednak konkretnych dat¹⁶. Innym przykładem współpracy na płaszczyźnie bezpieczeństwa było zawarcie trójstronnego paktu z Japonią o dzieleniu się informacjami wywiadowczymi – General Security of Military Information Agreement (GSOMIA) czy zgoda na umieszczenie w Korei Południowej amerykańskiego systemu antybalistycznego THAAD. Te działania mogą wydawać się sprzeczne – dążąc do polepszenia relacji z Chinami powinno się unikać wzmacniania sojuszu militarnego z USA. Korea Południowa kierowała się jednak strategią *hedgingu*, podkreślając, że decyzje te związane są z zagrożeniem ze strony KRLD – i nie są wymierzone w Chiny. Jednocześnie angażując się w chińskie inicjatywy gospodarcze, należało wysłać do Waszyngtonu sygnał o ciągłym zaangażowaniu w sojusz, a decyzje chociażby o przystąpieniu do GSOMIA czy zawarciu porozumienia z Japonią w sprawie „kobiet pocieszycielek” w okresie nasilenie antyjapońskich resentymentów zostały podjęte w dużej mierze pod presją sojusznika.

Strategia prowadzenia „zrównoważonej dyplomacji” polegającej na próbie utrzymania dobrych relacji z dwoma rywalizującymi mocarstwami dominowała w czasie administracji prezydenta Moon Jae-ina. Reprezentujący liberalną Partię Demokratyczną Moon Jae-in w swojej polityce nawiązywał do spuścizny Kim Dae-junga oraz Roh Moo-hyuna, stawiając przede wszystkim na pojednanie z Koreą Północną. Pod jego kierownictwem Korea Południowa miała zostać mediatorem między Pjongjangiem i Waszyngtonem, aby zbliżyć obie strony do negocjacji, a także regionalnym „stabilizatorem” w kontekście relacji USA–ChRL–Japonia, nawiązując do inicjatywy Roh Moo-hyuna¹⁷. Jednocześnie Seul starał się utrzymać dobre relacje z Pekinem, licząc na zaangażowanie w rozwiązanie kwestii północnokoreańskich zbrojeń nuklearnych. Ten okres odślonił jednak ograniczenia paradygmatu „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to Chiny” i strategii *hedgingu*, zależnej od napięć

¹⁶ Clint Work, *No More Delays: Why It's Time to Move Forward With Wartime OPCON Transition*, Stimson Policy Paper, 21.06.2022, <https://www.stimson.org/2022/no-more-delays-why-its-time-to-move-forward-with-wartime-opcon-transition/> (dostęp 8.01.2023).

¹⁷ Joanna Beczkowska, *Korea Południowa i Chiny w „nowej erze”*, Ośrodek Spraw Azjatyckich, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/korea-poludniowa-i-chiny-w-nowej-erze> (dostęp 8.01.2023).

„Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” ...

w relacjach między mocarstwami. Prezydent Moon Jae-in kontynuował ostatnią fazę rozmieszczenia tarczy THAAD, uznając to za zobowiązanie wobec sojuszu militarnego z USA. W odpowiedzi Chiny zdecydowały się na odwet gospodarczy, obejmujący ograniczenia dotyczące „koreańskiej fali” (*hallyu*) oraz turystyki do Korei Południowej czy wzmocnienia antykoreańskich sentymentów w mediach¹⁸. Od tego momentu w Korei Południowej nastąpiła intensyfikacja debaty na temat konieczności dywersyfikacji partnerów handlowych, czego wyrazem była Nowa Polityka Południowa. Trend ten jeszcze bardziej nasiliła pandemia COVID-19. Konflikt na linii Pekin-Seul był efektem sojuszu militarnego Republiki Korei z USA, czego wyrazem stał się system antybalistyczny THAAD, oraz szerzej narastającej rywalizacji między mocarstwami.

Potrzeba większej autonomii od mocarstw w podejmowaniu decyzji (lub stwarzaniu jej pozorów), rosnące znaczenie Chin, którego z perspektywy interesów narodowych nie można ignorować, a także brak możliwości wpływu na relacje amerykańsko-chińskie wpłynęły na stworzenie paradygmatu „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to Chiny”. Korea Południowa starając się utrzymać korzystne relacje z obydwooma mocarstwami postawiła na strategię *hedgingu*, wskazując na dwa wymiary współpracy – bezpieczeństwa i gospodarki. Jest to paradygmat używany zarówno w relacjach dwustronnych, jak i w polityce wewnętrznej, aby wyjaśnić lub usprawiedliwić podejmowane decyzje. Należy podkreślić, że „nasilająca się strategiczna rywalizacja między Chinami i USA w regionie wymusza na Korei Południowej ciągłe dostosowywanie tej strategii, aby unikać konfliktów z jedną ze stron, co nie zawsze się udaje (przypadek systemu THAAD). Warto zwrócić uwagę, że wybór wymiarów współpracy nie jest przypadkowy, ale ugruntowany w tradycji. Od samego początku sojusz ze Stanami Zjednoczonymi ma wymiar przede wszystkim militarny, a w momencie jego powstania Korea Południowa nie miała innych strategicznych opcji. Republika Korei mimo rozwoju własnych możliwości wojskowych nadal pozostaje zależna od Stanów Zjednoczonych, a możliwość całkowitego wycofania amerykańskich wojsk budzi ogromne obawy – związane z doświadczeniem wojny koreańskiej. Z kolei relacje z ChRL od początku miały wymiar przede wszystkim gospodarczy. Jeszcze w okresie zimnej wojny nieformalna wymiana gospodarcza pozwoliła obu stronom zbliżyć się do siebie. Taki układ był korzystny dla obu stron – Korea Południowa mogła korzystać z chińskiego rynku i taniej siły roboczej, a Chiny z transferu technologii, który przy tym nie był ograniczany politycznie, jak w przypadku relacji

¹⁸ Florence Wen-Ting Yang, *Asymmetrical Interdependence and Sanction: China's Economic Retaliation over South Korea's THAAD Deployment*, „Issues & Studies” 2019, Vol. 55, No. 4.

chińsko-amerykańskich czy chińsko-japońskich¹⁹. Ta logika odbija się właśnie w paradygmacie „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to Chiny”, pozwalającym ignorować różnice ideologiczne czy systemowe, kiedy liczy się gospodarczy pragmatyzm. Należy także podkreślić, że normalizacja relacji na linii Seul-Pekin miała przede wszystkim wymiar bilateralny, co ułatwiało rozwój współpracy bez wpływu na sojusz ze Stanami Zjednoczonymi. Sytuacja skomplikowała się dopiero w obliczu strategicznej rywalizacji między ChRL i USA. Warto także podkreślić, jaką rolę prowadzenie polityki zaangażowania w kierunku Chin odgrywało wewnątrz kraju. Nadawanie własnego kierunku relacjom z Chinami miało na celu podkreślenie autonomii od Stanów Zjednoczonych w polityce zagranicznej, szczególnie w okresach nasilenia antyamerykańskich resentymentów.

Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy

Dyrektywy południowokoreańskiej polityki zagranicznej muszą ulegać zmianom w obliczu regionalnej dynamiki kształtowanej przez Stany Zjednoczone i Chiny. Unikanie wyraźnego opowiadania się po jednej ze stron jest możliwe, dopóki nie ma gorącego konfliktu, a rywalizujące mocarstwa pozostawiają pole do manewrowania. Obecna sytuacja – doświadczenie pandemii COVID-19, rosyjska agresja na Ukrainę oraz nasilający się wyścig technologiczny między ChRL i USA – sprawia, że coraz trudniej Korei Południowej utrzymać dotychczasowy paradygmat, który nadał kierunek strategii *hedgingowej*. Prezydent Yoon Suk-yeol od początku swojej kadencji mocno zaznaczył zwrot w kierunku Stanów Zjednoczonych, odcinając się od polityki poprzednika²⁰. Jednocześnie należy podkreślić, że obecna administracja przede wszystkim odcina się od „pobłażania” Korei Północnej, w retoryce nadal unikając antychińskich tonów. Innymi słowy, zwrot ku Stanom Zjednoczonym motywowany jest nadal kwestiami bezpieczeństwa. Zachodzące w świecie zmiany spowodowały jednak konieczność przededefiniowania tego pojęcia w południowokoreańskim dyskursie. Dotychczas bezpieczeństwo było utożsamiane z zagrożeniem militarnym

¹⁹ Więcej na ten temat zob.: Jae Ho Chung, *op. cit.*

²⁰ Terry Sue Mi, *Yoon's Strong Start in Foreign Policy*, „Foreign Policy”, 18.08.2022, <https://foreignpolicy.com/2022/08/18/yoon-suk-yeol-south-korea-foreign-policy-china-united-states-japan-100-days/> (dostęp 2.03.2023) oraz Kim Eun-ji, *Mijung sai galpan-gjilpang, yunseog-yeol oegyo jeongchaeg-eun eodie* (Między USA a Chinami, gdzie jest polityka zagraniczna Yoon Suk-yeola), *Sisain* 21.08.2022, <https://www.sisain.co.kr/news/articleView.html?idxno=48293> (dostęp 2.03.2023).

„Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” ...

ze strony KRLD, obecnie jednak coraz większą rolę odgrywa bezpieczeństwo gospodarcze i energetyczne.

Podczas szczytu prezydentów Yoon Suk-yeola i Joe Bidena oświadczono, że sojusz musi ewoluować w zgodzie z nową erą bezpieczeństwa gospodarczego, w której te dwie kwestie są nierozdzielne²¹. Szczyt ten miał także wymiar symboliczny: było to najszybsze w historii spotkanie nowego południowokoreańskiego prezydenta z przywódcą sojuszniczego państwa, co miało potwierdzić zasadność zwrotu ku Stanom Zjednoczonym i miejsca Korei Południowej w amerykańskiej polityce zagranicznej. Kierunek polityki zagranicznej od tego momentu ma wyznaczać nowy paradygmat: „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, a gospodarka to interes narodowy”²² (lub alternatywnie „gospodarka razem ze światem”, kor. *gyeongjoneun segyewa deobuleo*). Warto zauważyć, że zastąpienie Chin „interese narodowym” lub „światem” w wymiarze retorycznym nie oznacza zwrócenia się przeciwko Chinom, co na każdym kroku podkreśla administracja Yoon Suk-yeola. Nie oznacza także zimnowojennego balansowania, czyli wyraźnego opowiedzenia się po stronie USA.

Gdy Korea Południowa w czerwcu 2022 roku przyłączyła się do amerykańskiej inicjatywy regionalnej Ram Gospodarczych Indo-Pacyfiku (IPEF) pojawiły się obawy o nowy chiński odwet gospodarczy. Administracja Yoon Suk-yeola podkreśliła jednak, że przystąpienie do inicjatywy było „naturalną koniecznością”, a nie działaniem wymierzonym w Chiny, czego dowodem jest jednoczesna przynależność do RCEP. Korea Południowa zamierza wykorzystać możliwości oferowane przez IPEF, RCEP i inne inicjatywy regionalne dla budowania własnego potencjału gospodarczego²³, w czym upatrywana jest możliwość uzyskania większej autonomii od mocarstw – stania się technologicznym i gospodarczym partnerem, oczekującym wzajemnie korzystnych relacji. Choć inicjatywa IPEF stanowi część amerykańskiej strategii mającej na celu zmniejszenie zależności gospodarczej od Chin i zabezpieczenia łańcuchów dostaw, to

²¹ Jeong Ah-ran, *Hanmidongmaeng gyeongjeanbo majchwo jinhwahaeya* (Sojusz Korea–USA musi ewoluować zgodnie z bezpieczeństwem ekonomicznym), „Yonhap”, 21.05.2022, <https://www.yna.co.kr/view/AKR20220521039651071> (dostęp 07.01.2023).

²² *IPEF gaib, jung jageughana...jeongbu „anboneun migug, gyeongjoneun gug-ig” seongeusgi* (Przyłączenie się do IPEF, irytowanie Chin...Rząd wyznacza linię: „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy”), KITA, 24.05.2022, <https://www.kita.net/cmmrcInfo/cmercInfo/areaAcctoCmercInfo/cmercNews/cmercNews-Detail.do?pageIndex=1&no=68514&classification=1> (dostęp 14.01.2023).

²³ Joanna Beczkowska, *Korea Południowa w IPEF: czy obawa o odwet Chin jest uzasadniona?*, Ośrodek Spraw Azjatyckich, 22.06.2022, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/korea-poludniowa-w-ipef-czy-obawa-o-odwet-chin-jest-uzasadniona> (dostęp 8.01.2023).

perspektywa południowokoreańska jest inna, co stara się podkreślić Seul: ma służyć zwiększeniu konkurencyjności, a nie izolacji jednego z państw. Co więcej, jednym z impulsów do rozwoju sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi w kierunku kompleksowego partnerstwa gospodarczego i technologicznego jest obawa o wypadnięcie z wyścigu światowych liderów produkcji półprzewodników, nie tylko w wyniku rywalizacji amerykańsko-chińskiej, ale także zbliżenia USA i Unii Europejskiej. Kolejnym bodźcem było doświadczenie przerwanych łańcuchów dostaw z Chin, które jeszcze silniej uświadomiło południowokoreańskim decydom niebezpieczeństwa płynące ze zbyt dużego uzależnienia gospodarczego od Chin²⁴.

Kolejnym istotnym czynnikiem wpływającym na zmianę paradygmatu jest konieczność przewartościowania relacji z Chinami i nadania im nowego kierunku. Choć oba państwa wyrażają zainteresowanie kontynuowaniem negocjacji nad drugą fazą rozwoju umowy o wolnym handlu, to w Korei Południowej coraz częściej podnosi się kwestie znaczenia wspólnych wartości i budowania koalicji państw „podobnie myślących”. Coraz więcej zdaje się dzielić Pekin i Seul niż łączyć, obu państwom zaczyna brakować wspólnego gruntu do odbudowy relacji – nasilają się spory historyczne i kulturowe, a w Korei Południowej coraz silniej odczuwalne są antychińskie nastroje, podkreślające różnice w wyznawanych przez oba państwa wartościach.

Narastające antychińskie resentymenty są niezwykle ważnym czynnikiem w południowokoreańskiej polityce. Jeszcze w 2015 roku tylko 37% respondentów w Korei Południowej postrzegало Chiny negatywnie²⁵. W roku 2022 liczba ta wzrosła aż do 81% (dla porównania 69% respondentów postrzega negatywnie KRLD, a mniej niż 20% Stany Zjednoczone)²⁶. Znaczny wzrost antychińskich resentymentów nastąpił w związku z odwetem gospodarczym i napięciami związanymi z systemem antybalistycznym THAAD, jednak dotyczy także innych kwestii, takich jak spory historyczne czy technologiczna rywalizacja. Wzrost napięcia związany z THAAD był jednak momentem

²⁴ Joanna Beczkowska, *Kryzys w łańcuchu dostaw w Korei Południowej*, Ośrodek Spraw Azjatyckich, 22.11.2021, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/kryzys-w-lancuchu-dostaw-w-korei-poludniowej> (dostęp 8.01.2023).

²⁵ Pew Research Center, *Large majorities continue to hold unfavorable view of China*, 27.06.2022, https://www.pewresearch.org/global/2022/06/29/negative-views-of-china-tied-to-critical-views-of-its-policies-on-human-rights/pg_2022-06-29_views-of-china_00-02/ (dostęp 8.01.2023).

²⁶ Richard Q. Turcsanyi, Klara Dubravcikova, Su-Jeong Kang, James Iocovozzi, Matej Simalcik, Lucia Husenicova, *South Korean public opinion on the world in times of global turmoil: US yay, China nay, Japan meh*, Palacky University Olomouc, wrzesień 2022, <https://sinofon.cz/surveys/> (dostęp 8.01.2023).

„Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” ...

„przełomowym”, po którym nie udało się odbudować pozytywnego postrzegania Chin – również z tego powodu, że złamał funkcjonującą w Korei Południowej zasadę rozdzielania kwestii bezpieczeństwa i gospodarki („bezpieczeństwo to USA, gospodarka to Chiny”). W sytuacji, gdy Chiny są najbardziej negatywnie ocenianym państwem, a Stany Zjednoczone najbardziej pozytywnie, jakiegokolwiek próby wywierania presji ze strony Pekinu są źle odbierane przez opinię publiczną w Korei Południowej. Tym samym porzucenie dotychczasowego ambiwalentnego zachowania na rzecz (łagodnego) zwrotu w kierunku Stanów Zjednoczonych (wielowymiarowego sojuszu przy jednoczesnym unikaniu antagonizowania Chin czy wyraźnego odwrócenia się od Chin) zyskuje poparcie społeczne.

Zwrot w kierunku Stanów Zjednoczonych, rozumiany nie tylko jako sam sojusz, ale współpraca z „podobnie myślącymi państwami” wyraża się w potrzebie większej dywersyfikacji partnerów. Taka polityka była obecna już wcześniej, chociaż miała za zadanie wspierać zrównoważoną dyplomację wobec Chin i USA. Prezydent Moon Jae-in celowo unikał sformułowania „strategia Indo-Pacyfiku” (kor. *indo-taepyeong-yang jeonlyag*), zamiast tego wybierając nazwę Nowa Polityka Południowa (kor. *sinnambang jeongchaeg*), dystansując się zarówno od amerykańskiej strategii Indo-Pacyfiku, jak i chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku. Nowa Polityka Południowa, która miała na celu zbliżenie z państwami ASEAN, oraz odpowiadająca jej Nowa Polityka Północna miały być trzecią drogą, jednocześnie kompatybilną z inicjatywami mocarstw – wspierającą strategię nieopowiadania się po żadnej ze stron. Prezydent Yoon Suk-yeol z kolei zaproponował w odniesieniu do państw ASEAN Strategię Indo-Pacyfiku, co już na poziomie retoryki wskazuje postrzeganie regionu zgodnie z amerykańską (i japońską) perspektywą. Przedstawiając koreańską wersję strategii Indo-Pacyfiku na szczycie ASEAN południowokoreański prezydent podkreślił znaczenie wartości, takich jak wolność, prawa człowieka czy rządy prawa, które powinny być w regionie przestrzegane, a próby siłowego ich naruszenia nie mogą być tolerowane²⁷. Oprócz nowej nazwy, zaproponowana polityka ma kłaść większy nacisk na kwestie związane z bezpieczeństwem, gdy prezydent Moon Jae-in stawiał przede wszystkim na rozwój relacji gospodarczych, unikając „drażnienia” Chin.

²⁷ Yoon Suk-yeol, Wystąpienie na szczycie ASEAN + Republika Korei, 11.11.2022, <https://www.korea.kr/archive/speechView.do?newsId=132034756> (dostęp 14.01.2023).

Interes narodowy przede wszystkim

W sytuacji, gdy relacje południowokoreańsko-chińskie znalazły się na rozdrożu, Korea Południowa rozwija sojusz ze Stanami Zjednoczonymi. Jednocześnie nowy paradygmat, „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” nadal wpisuje się w strategię *hedgingu*. Według koreańskiej logiki, coraz bliższe partnerstwo z Waszyngtonem, chociażby w obszarze technologicznym, nie wyklucza utrzymania dotychczasowych relacji (gospodarczych) z Pekinem. Interes narodowy wskazuje na wybieranie wszystkich opcji, które mogą okazać się korzystne dla Korei Południowej, a zerwanie relacji z Chinami do takich decyzji nie należy.

Pod znakiem zapytania pozostaje dalszy rozwój południowokoreańskiej strategii, w którym nacisk na interes narodowy może oznaczać zerwanie z wypracowaną przez lata dyplomacją równoważenia na rzecz bardziej asertywnego działania Korei Południowej, by uzyskać jak największą autonomię od wpływu mocarstw. Takim działaniem może być budowanie znaczenia na arenie międzynarodowej jako lidera nowych technologii i partnera dla obu mocarstw. Rywalizacja między mocarstwami odbija się na słabszych państwach, które są podatne na jej bezpośredni i pośredni wpływ. Przekonała się o tym Korea Południowa w 2022 roku, kiedy jej zwrot w kierunku Stanów Zjednoczonych spotkał się z „ciosem w plecy” w postaci amerykańskiej ustawy o redukcji inflacji oraz polityki „America First”²⁸. Waszyngton skupiony na polityce redukującej zależność od Chin nie uwzględnił interesów Korei Południowej, co może przynieść szkody koreańskiej gospodarce. Przed Seulem stoi wyzwanie zdefiniowania interesów w oparciu o strategiczny *hedging*, który nie ma na celu jedynie równoważenia dwóch mocarstw, ale dostosowywanie się do rywalizacji między nimi i szukanie miejsca na własną autonomię.

Korea Południowa stoi przed dylematem znalezienia trzeciej drogi między strategicznym balansowaniem a jednoznacznym opowiedzeniem się po jednej ze stron. Bezpośrednie poparcie Stanów Zjednoczonych stwarza ryzyko chińskiego odwetu. Z tego powodu Korea Południowa, pomimo zwrotu w kierunku Waszyngtonu, unika bezpośredniego popierania amerykańskiej polityki, zamiast tego odwołując się do wartości międzynarodowego liberalnego porządku czy przystępując do multilateralnych amerykańskich inicjatyw. W ten sposób południowokoreański rząd stara się wysłać w kierunku Chin przekaz „popieramy międzynarodowy porządek i jego wartości, a nie hegemonię

²⁸ Joanna Beczkowska, *Korea Południowa a rywalizacja amerykańsko-chińska*, Ośrodek Spraw Azjatyckich, 21.11.2022 <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/korea-poludniowa-a-rywalizacja-amerykansko-chinska> (dostęp 8.01.2023).

„Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” ...

Stanów Zjednoczonych”. Nowy paradygmat nie oznacza zerwania ze strategią *hedgingu*, a jedynie dostosowanie do zmieniającej się sytuacji geopolitycznej – pozostawiając możliwość powrotu do rozwijania stosunków dwustronnych z Chinami, jeśli zmianie ulegną relacje między mocarstwami.

Bibliografia

Dokumenty państwowe

- FTA Korea, <https://www.fta.go.kr/main/situation/kfta/ov/> (dostęp 8.01.2023).
- Park, Geun-hye, Wystąpienie na 22. szczycie APEC, 11.11.2014, https://www.mofa.go.kr/www/brd/m_4076/view.do?seq=352651&srchFr=&srchTo=&srchWord=&srchTp=&multiitm_seq=0&itm_seq_1=0&itm_seq_2=0&company_cd=&company_nm= (dostęp 5.01.2023).
- The White House, *Joint vision for the alliance of the United States of America and the Republic of Korea*, 16.06.2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/joint-vision-alliance-united-states-america-and-republic-korea> (dostęp 5.01.2023).
- Yoon, Suk-yeol, Wystąpienie na szczycie ASEAN + Republika Korei, 11.11.2022, <https://www.korea.kr/archive/speechView.do?newsId=132034756> (dostęp 14.01.2023).

Monografie naukowe

- Chung, Jae Ho, *Between Ally and Partner: Korea-China Relations and the United States*, Columbia University Press, New York 2007.
- Góralczyk, Bogdan, *Nowy długi marsz. Chiny ery Xi Jinpinga*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2022.
- Snyder, Scott A., *South Korea at Crossroads: Autonomy and Alliance in an Era of Rival Powers*, Columbia University Press, New York 2017.

Artykuły naukowe

- Ciorciari, John; Haacke, Jürgen, *Hedging in International Relations: An Introduction*, „*International Relations of the Asia-Pacific*” 2019, No. 3, s. 367-374.
- Kim, Jih-un, *Inflated Hope, Unchanged Reality: China's Response to North Korea's Third Nuclear Test*, „*Asian Perspective*” 2015, Vol. 39, No. 1, s. 27-46.
- Kuik, Cheng-Chwee, *How Do Weaker States Hedge? Unpacking ASEAN States' Alignment Behavior towards China*, „*Journal of Contemporary China*” 2016, No. 100, s. 500-514.

Yang, Wen-Ting Florence, *Asymmetrical Interdependence and Sanction: China's Economic Retaliation over South Korea's THAAD Deployment*, „Issues & Studies” 2019, Vol. 55, No. 4.

Publikacje ośrodków badawczych

Beczkowska, Joanna, *Korea Południowa a rywalizacja amerykańsko-chińska*, Ośrodek Spraw Azjatyckich, 21.11.2022, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/korea-poludniowa-a-rywalizacja-amerykansko-chinska> (dostęp 08.01.2023).

Beczkowska, Joanna, *Korea Południowa i Chiny w „nowej erze”*, Ośrodek Spraw Azjatyckich, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/korea-poludniowa-i-chiny-w-nowej-erze> (dostęp 8.01.2023).

Beczkowska, Joanna, *Korea Południowa w IPEF: czy obawa o odwet Chin jest uzasadniona?*, Ośrodek Spraw Azjatyckich, 22.06.2022, <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/korea-poludniowa-w-ipef-czy-obawa-o-odwet-chin-jest-uzasadniona> (dostęp 8.01.2023).

Beczkowska, Joanna, *Kryzys w łańcuchu dostaw w Korei Południowej*, Ośrodek Spraw Azjatyckich, 22.11.2021 <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/kryzys-w-lancuchu-dostaw-w-korei-poludniowej> (dostęp 08.01.2023).

IPEF gaib, jung jageughana... jeongbu „anboneun migug, gyeongjeneun gug-ig” seongseugi (Przyłączenie się do IPEF, irytowanie Chin... Rząd wyznacza linię: „bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy”), KITA, 24.05.2022, <https://www.kita.net/cmmrcInfo/cmercInfo/areaAcctoCmercInfo/cmercNews/cmercNewsDetail.do?pageIndex=1&no=68514&classification=1> (dostęp 14.01.2023).

Kuik, Cheng-Chwee, *Hedging in Post-Pandemic Asia: What, How, and Why?*, The ASAN Forum, 6.06.2020, <https://theasanforum.org/hedging-in-post-pandemic-asia-what-how-and-why> (dostęp 9.01.2023).

Park, Hyeong Jung, *Looking Back and Looking Forward: North Korea, Northeast Asia, and the ROK-U.S. Alliance*, Brookings Institution, 17.12.2007, <https://www.brookings.edu/research/looking-back-and-looking-forward-north-koreanortheast-asia-and-the-rok-u-s-alliance/> (dostęp 07.01.2023).

Pew Research Center, *Large majorities continue to hold unfavorable view of China*, 27.06.2022, https://www.pewresearch.org/global/2022/06/29/negative-views-of-china-tied-to-critical-views-of-its-policies-on-human-rights/pg_2022-06-29_views-of-china_00-02/ (dostęp 8.01.2023).

Turcsanyi, Richard Q.; Dubravcikova, Klara; Kang, Su-Jeong; Iocovozzi, James; Simalcik, Matej; Husenicova, Lucia, *South Korean public opinion on the world in times of global turmoil: US yay, China nay, Japan meh*, Palacky

„Bezpieczeństwo to Stany Zjednoczone, gospodarka to interes narodowy” ...

University Olomouc, wrzesień 2022, <https://sinofon.cz/surveys/> (dostęp 8.01.2023).

Work, Clint, *No More Delays: Why It's Time to Move Forward With Wartime OPCON Transition*, Stimson Policy Paper, 21.06.2022, <https://www.stimson.org/2022/no-more-delays-why-its-time-to-move-forward-with-wartime-opcon-transition/> (dostęp 8.01.2023).

Artykuły prasowe

Ha, Michael, *Chinese Official Calls Korea-US Alliance Historical Relic*, „Korea Times”, 28.05.2008, http://www.koreatimes.co.kr/www/news/nation/2011/04/116_24932.html (dostęp 5.01.2023).

Jeong, Ah-ran, *Hanmidongmaeng gyeongjeanbo majchwo jinhwahaeya* (Sojusz Korea–USA musi ewoluować zgodnie z bezpieczeństwem ekonomicznym), „Yonhap”, 21.05.2022, <https://www.yna.co.kr/view/AKR20220521039651071> (dostęp 7.01.2023).

Kim, Eun-ji, *Mijung sai galpangjilpang, yunseog-yeol oegyo jeongchaeg-eun eodie* (Między USA a Chinami, gdzie jest polityka zagraniczna Yoon Suk-yeola), Sisain 21.08.2022, <https://www.sisain.co.kr/news/articleView.html?idxno=48293> (dostęp 2.03.2023).

Mi, Terry Sue, *Yoon's Strong Start in Foreign Policy*, „Foreign Policy”, 18.08.2022, <https://foreignpolicy.com/2022/08/18/yon-suk-yeol-south-korea-foreign-policy-china-united-states-japan-100-days/> (dostęp 2.03.2023).

Park, Sang-hyun, *Migug jeonmungaga bon 15 nyeon jeon hangug-ui banmi yeolpung* (Anty-amerykańskie szaleństwo w Korei 15 lat temu), „Yonhap”, 4.03.2017, <https://www.yna.co.kr/view/AKR20170303174200005> (dostęp 5.01.2023).

Robert Jakimowicz

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

 0000-0002-7330-8028

Stosunki amerykańsko- -indyjskie w XXI wieku. Implikacje geopolityczne

Abstrakt

W tym artykule autor przedstawia i analizuje stosunki amerykańsko-indyjskie w XXI wieku, które zasadniczo różnią się od poprzednich z okresu zimnej wojny i przed rozpadem Związku Radzieckiego. We wstępie zostały wymienione przesłanki, które uniemożliwiły dobre relacje między USA i Indiami w okresie zimnej wojny. Następnie w trzech częściach została przedstawiona i zanalizowana dynamika stosunków amerykańsko-indyjskich. Natomiast we wnioskach zostały podsumowane najważniejsze czynniki, które stały się podstawą obecnych stosunków między obu państwami.

Słowa kluczowe: Stany Zjednoczone, Indie, Chiny, stosunki polityczne, stosunki gospodarcze, stosunki militarne

Wstęp

Do czasu upadku świata dwubiegunowego, nie było możliwości nawiązania dobrych relacji między Stanami Zjednoczonymi i Indiami. Wynikało to z prowadzenia przez pierwszego premiera Indii, Jawaharlala Nehru (15 sierpnia 1947 roku – 27 maja 1964 roku), jak i w późniejszym okresie przez kolejnych premierów, polityki niezaangażowania, która spotkała się z pełnym poparciem Związku Radzieckiego realizującego strategię ograniczania wpływu Stanów Zjednoczonych m.in. w Azji. Co więcej, istotną przesłanką była wizja premiera Nehru w której postrzegał swój kraj jako niekapitalistyczny i częściowo socjalistyczny. Przesłanki te wiązały się z radziecką pomocą rozwojową i wojskową dla Indii w kolejnych dekadach XX wieku. Wystarczy w tym miejscu wspomnieć, że w latach 1965-1969

aż 80% całości importowanego sprzętu wojskowego przez stronę indyjską pochodziło od partnera radzieckiego¹. W latach 70. XX wieku Moskwa udzieliła publicznego poparcia dla przeprowadzonych pierwszych indyjskich testów jądrowych, w przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych, które je skrytykowały i doprowadziły do powstania Grupy Nuklearnych Dostawców (NSG – The Nuclear Suppliers Group), obejmującej wszystkie ważne nuklearne państwa dostawcze, która skutecznie zakazała eksportu obiektów nuklearnych do Indii². Trzeba dodać, że 9 sierpnia 1971 roku indyjski minister spraw zagranicznych Swaran Singh i radziecki minister spraw zagranicznych Andriej Gromyko podpisali Traktat o pokoju, przyjaźni i współpracy, który stał się kamieniem węgielnym w relacjach Indii z Federacją Rosyjską aż do upadku Związku Radzieckiego³.

Inną przesłanką, która uniemożliwiała dobre relacje między Stanami Zjednoczonymi i Indiami było wsparcie Stanów Zjednoczonych dla Pakistanu. Indie i Pakistan stoczyły trzy wojny o Dżammu i Kaszmir w 1947, 1965 i 1971 roku. We wszystkich trzech wojnach rząd Stanów Zjednoczonych stanął po stronie Pakistanu, zapewniając mu broń i wsparcie w Organizacji Narodów Zjednoczonych. W tym czasie premier Indii Indira Gandhi potępiła zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w Wietnamie, co wzbudziło niezadowolenie po stronie amerykańskiej⁴. Trzeba dodać, że w latach 80. XX wieku Indie walczyły z powstaniami w stanie Pendżab, Dżammu i Kaszmir. Indie oskarżyły wówczas Pakistan o szkolenie i uzbrajanie rebeliantów. Jednak Stany Zjednoczone zignorowały zarzuty Delhi przeciwko Pakistanowi⁵.

Poza tym inną kwestią, którą trzeba podkreślić była ówczesna gospodarka indyjska, będąca gospodarką kontrolowaną, a nie wolnorynkową⁶.

W związku z powyższymi przesłankami zimnowojenna postawa Stanów Zjednoczonych wobec Indii trwała do upadku Związku Radzieckiego w grudniu 1991 roku.

¹ Biplob Gogoi, *Military-Technical Collaboration Between India and Russia: An Overview of the Post-Soviet Period*, „India Quarterly” 2002, Vol. 38, No. 3-4, s. 304.

² Steve Thomas, *Russia's Nuclear Export Programme*, „Energy Policy” 2018, No. 121, s. 239.

³ *Совместное заявление 1971 об офици. визите в Индию министра иностр. дел СССР А. А. Громыко (8-12.VIII)*, [w:] *Дипломатический словарь С-Я*, Издательство „Наука”, Москва 1986, t. 3, s. 160.

⁴ Mazumdar Abhijit, *U.S. foreign policy interests and themes about India in the U.S. press about the Cold War*, „Communication Research and Practice” 2020, Vol. 6, No. 2, s. 157.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Seema Gupte Shrikhande, *Geopolitics Examined: A Comparative Framing Analysis of US – India Nuclear Accord*, „International Communication Research Journal” 2018, Vol. 53, No. 1, s. 27.

Można postawić tezę, że relacje amerykańsko-indyjskie w kolejnych dekadach zasadniczo zmieniły się w stosunku do okresu zimnowojennego. Ponadto można postawić tezę, że Indie z mocarstwa regionalnego, dzięki partnerskiej współpracy ze Stanami Zjednoczonymi, które są nadal supermocarstwem, oraz utrzymywaniu poprawnych stosunków z partnerami z okresu zimnowojennego, staną się wielkim mocarstwem w nadchodzących dziesięcioleciach. Za pierwszą przesłankę tego procesu można uznać amerykańską koncepcję Indo-Pacyfiku, uwzględniającą szczególną rolę Indii. Wielkie mocarstwo w tym wypadku nie oznacza supermocarstwa, które jest państwem będącym w stanie realizować swoje interesy polityczne, gospodarcze, wojskowe i kulturalno-ideologiczne w skali globalnej, w prawie w każdym zakątku kuli ziemskiej i ma ku temu określone środki. Mianem wielkiego mocarstwa można uznać państwo, które realizuje swoje żywotne interesy także poza swoim regionem.

Ewolucja partnerskiej współpracy pomiędzy obu państwami będzie miała wpływ na implikacje geopolityczne. Oznacza to dynamiczną zmianę równowagi sił, w bliższej i dalszej przyszłości, w regionie Azji i Pacyfiku oraz w skali globalnej. Przy czym należy dodać, że Indie dążą do partnerskich stosunków z USA, co oznacza realizowanie przez nie niezależnej polityki zagranicznej uwzględniającej jej niektóre żywotne interesy, które są sprzeczne z polityką amerykańską.

Celem artykułu jest próba dokonania analizy rozwoju stosunków między Stanami Zjednoczonymi i Indiami, po rozpadzie świata dwubiegunowego, z perspektywy ewolucji współpracy obu partnerów wnoszącej swój wkład do utrzymania równowagi sił w regionie Azji i Pacyfiku w obecnym i przyszłym świecie wielobiegunowym. Analiza ta pozwoli odpowiedzieć m.in. na następujące pytania: (1) jakie czynniki polityczne w Indiach przyczyniły się do rozwoju relacji indyjsko-amerykańskich?; (2) jakie czynniki zewnętrzne pozwoliły na intensyfikację współpracy między USA i Indiami? oraz (3) jak coraz bliższe relacje między obu państwami będą wpływać na bezpieczeństwo międzynarodowe w skali regionalnej i globalnej, powiększając obszar stabilności? W niniejszym artykule wykorzystano analizę opisową, porównawczą i systemową oraz metodę krytycznej analizy.

Struktura artykułu sprowadza się do trzech części. W pierwszej omawiane są aspekty polityczne, w drugiej gospodarcze, a w trzeciej militarne.

Aspekty polityczne

W ostatniej dekadzie XX wieku Stany Zjednoczone i Indie zdały sobie sprawę z istnienia pomiędzy nimi zbieżności interesów. Stała się ona zasadniczą przesłanką do ich stopniowego zbliżenia. Między innymi dotyczyła ona wspólnego zwalczania międzynarodowego terroryzmu. Wykorzystując tę współpracę rząd

Indii zwrócił się do rządu Stanów Zjednoczonych w 1994 roku, aby ten umieścił Pakistan na liście obserwacyjnej krajów sponsorujących terroryzm, co też Waszyngton uczynił. Ze swej strony Indie zaoferowały swoje wsparcie i strategiczną pomoc rządowi amerykańskiemu, który podjął ataki raketowe na bazy terrorystyczne w Afganistanie po zamachu terrorystycznym na ambasadę Stanów Zjednoczonych w Nairobi w Kenii. Oba państwa utworzyły Wspólną Grupę Roboczą do walki z międzynarodowym terroryzmem. Grupa ta została powołana do życia po porwaniu indyjskiego samolotu i uprowadzeniu go do Afganistanu w 2000 roku. Stany Zjednoczone udzieliły również wsparcia Indiom po zaatakowaniu indyjskiego parlamentu przez rebeliantów w 2001 roku i ataków w Bombaju w 2008 roku, w wyniku których zginęło 166 osób⁷.

Do ocieplenia wzajemnych relacji niewątpliwie przyczyniło się także podjęcie przez Indie poważnych reform gospodarczych, które oznaczały uruchomienie procesu przechodzenia z gospodarki kontrolowanej do gospodarki wolnorynkowej. Ocieplenie to utrzymało się, pomimo przeprowadzenia przez New Delhi (i także Islamabad) prób nuklearnych w 1998 roku (próby Pokhran – II na pustyni Rajasthan)⁸ i nałożenia na Indie z ich powodu sankcji Kongresu amerykańskiego. O utrzymaniu się ocieplenia w relacjach świadczyła interwencja Stanów Zjednoczonych w 1999 roku, w czasie kryzysu, w regionie Kargil, gdy Waszyngton wywarł presję na Islamabad, aby wycofał swoje siły z indyjskiej strony Kaszmiru⁹. Właściwie w tym czasie Stany Zjednoczone uznały już *de facto* status nuklearny Indii, przyznając nieoficjalnie, że: „Rząd Indii ma prawo do samodzielnego decydowania o tym, jaka broń jest konieczna dla obrony Indii”¹⁰.

Następnie, w 2000 roku, ówczesny prezydent USA Bill Clinton odbył wizytę w Indiach, która była pierwszą po upadku świata dwubiegunowego, co oznaczało odchodzenie od zimnowojennego sojuszu z Pakistanem na rzecz wstępnych, strategicznych i gospodarczych stosunków z New Delhi. Wymownym tego wyrazem był plan podróży prezydenta, zgodnie z którym jeden dzień spędził w Bangladeszu, pięć dni w Indiach, natomiast zaledwie pięć

⁷ Mazumdar Abhijit, *op. cit.*, s. 159.

⁸ Po przeprowadzeniu próby Pokhran II Indie przekroczyły „próg jądrowy” stając się otwarcie państwem nuklearnym. Zob.: Ta Minh Tuan, *Polityka nuklearna Indii po próbach w Pokhran*, „Azja – Pacyfik. Społeczeństwo – Polityka – Gospodarka” 2000, t. 3, s. 260–271.

⁹ Seema Gupte Shrikhande, *op. cit.*, s. 27. Bliżej na temat kryzysu Kargi, zob.: *Kargi War*, https://en.wikipedia.org/wiki/Kargi_War (dostęp: 27.11.2022).

¹⁰ Andrzej Purat, *Relacje indyjsko-amerykańskie i ich znaczenie dla regionalnych oraz międzynarodowych stosunków politycznych i gospodarczych współczesnego świata*, [w:] *Polityczne i gospodarcze problemy współczesnej Azji*, Joanna Marszałek-Kawa, Marta Gołda-Sobczak (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016, s. 88.

godzin w Pakistanie¹¹. Wizyta amerykańskiego prezydenta była planowana kilka lat wcześniej, jednak próby nuklearne przeprowadzone przez New Delhi w maju 1998 roku, o których wspomniano powyżej, uniemożliwiły jej odbycie. W ostatnich miesiącach, przed wizytą prezydenta Clintona w Indiach, jego administracja zniosła część sankcji wobec tego państwa¹².

Kluczowym powodem wizyty prezydenta Clintona było rosnące znaczenie gospodarcze Indii dla amerykańskich korporacji. Poza szukaniem możliwości gospodarczych strona amerykańska zamierzała zbadać perspektywy bliższych więzi strategicznych. Ówczesna sekretarz stanu Madeleine Albright podkreśliła: „Wierzę, że zarówno Stany Zjednoczone, jak i Indie zaczynają zdawać sobie sprawę, że zawsze było coś nienaturalnego i godnego ubolewania w wyobcowaniu naszych dwóch demokracji”¹³. W tym miejscu należy dodać, że już w 1998 roku odbyło się osiem rund „strategicznego dialogu” między zastępcą sekretarza stanu USA Strobe Talbotem a indyjskim ministrem spraw zagranicznych Jaswantem Singhem. Odbyło się łącznie czternaście rund w latach 1998-2000¹⁴. Wspomniany kryzys w regionie Kargil pozwolił na ściślejszą współpracę amerykańskich i indyjskich służb wywiadowczych w imię „walki z terroryzmem”. Przed wizytą prezydenta Clintona w Indiach również sekretarz stanu Albright wskazała, że indyjski arsenał nuklearny jest nadal problemem bezpieczeństwa „nr 1” dla Stanów Zjednoczonych. Jednak, stwierdziła dalej, że „USA nie uważają indyjskich rakiet ani broni jądrowej za bezpośrednie zagrożenie” i będą dążyć do „pogodzenia, w jak największym stopniu, naszych obaw o nieprolifercję z uznaniem przez Indie swoich wymogów bezpieczeństwa”, które zapewnia posiadanie broni nuklearnej. Co więcej strona amerykańska nie nalegała, aby Indie podpisały Traktat o całkowitym zakazie prób z bronią jądrową (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty-CTBT). Wizyta prezydenta Clintona oznaczała zatem akceptację istniejącej sytuacji przez Stany Zjednoczone. Równocześnie, USA odłożyły na półkę propozycję swojej mediacji w sporze między Indiami i Pakistanem, przyjmując stanowisko strony indyjskiej, że Kaszmir jest ich problemem wewnętrznym i New Delhi nie zaakceptuje międzynarodowej mediacji¹⁵. W międzyczasie w Waszyngtonie pojawił się

¹¹ Peter Symonds, *Clinton visit to the Indian subcontinent sets a new strategic orientation*, World Socialist Web Site (WSWS.ORG), 23.03.2000.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Andrzej Purat, *op. cit.*, s. 86-87.

¹⁵ Peter Symonds, *op. cit.*; Traktat o całkowitym zakazie prób z bronią jądrową – *Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*, CTBT, podpisany został 24 września 1996 roku w Nowym Jorku, zakładający całkowity zakaz przeprowadzania prób nuklearnych. Łącznie traktat podpisany został przez 184 państwa, z czego 168 go ratyfikowało.

pomysł, że uzbrojone w broń jądrową Indie mogą być użytecznym narzędziem przeciwko Chinom. W oczach niektórych amerykańskich strategów Indie zaczęły wyłaniać się jako przeciwwaga dla Chin¹⁶.

W okresie dwóch kadencji administracji George'a Busha doszło do dalszego rozwoju stosunków amerykańsko-indyjskich. Ważną decyzją prezydenta Busha było usunięcie jednego z najtrudniejszych elementów we wzajemnych stosunkach, tj. amerykańskiej próby nakłonienia Indii do porzucenia programu broni jądrowej. Administracja amerykańska postanowiła zmienić krajowe prawo, aby dostosować się do partnera indyjskiego. Ponadto Waszyngton współpracował z indyjskimi przyjaciółmi i sojusznikami, w celu zmiany międzynarodowych reżimów, aby umożliwić pełną cywilną współpracę nuklearną z Indiami¹⁷. Na takie podejście wpłynął m.in. zamach z 11 września 2001 roku. 22 września tego roku prezydent Bush zniósł, w trybie natychmiastowym, sankcje nałożone wobec Indii i Pakistanu po wspomnianych testach nuklearnych w 1998 roku. W listopadzie tego roku premier Atal Behari Vajpayee udał się z wizytą do Waszyngtonu. Obaj przywódcy we wspólnym oświadczeniu wyrazili zdecydowany opór wobec terroryzmu islamskiego uznając za barbarzyńskie ataki z 11 września w Nowym Jorku i Waszyngtonie oraz 1 października 2001 roku w stolicy Kaszmiru Srinagarze¹⁸. Na dalsze zbliżenie obu stron, w walce z terroryzmem, wpłynęły także obawy ze strony polityków indyjskich dotyczące radykalizacji indyjskich mniejszości muzułmańskich przez fundamentalistyczny jihad, co mogło oznaczać terrorystyczne ataki w Indiach¹⁹.

Ówczesna sekretarz stanu Condoleezza Rice argumentowała, że Indie mają potencjał, aby stać się potęgą, a w 2005 roku przedstawiła ramy współpracy z nimi, które stały się przełomowe²⁰. W tym roku oba państwa podpisały cywilną umowę nuklearną, w której Waszyngton uznał partnera za potęgę nuklearną oraz pozwoli mu na zakup technologii jądrowej od innych krajów. Przy czym porozumienie to wymagało od New Delhi podziału reaktorów jądrowych na wojskowe i cywilne. Cywilne reaktory jądrowe zostały udostępnione przez stronę indyjską do regularnej międzynarodowej inspekcji²¹. Umowa nuklearna z Indiami zdobyła poparcie amerykańskiego senatu. Senator Richard Lugar, przewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych w Senacie, chwalać

¹⁶ P. Symonds, *op. cit.*

¹⁷ Christopher K. Colley, Sumit Gauguly, *The Obama administration and India*, [w:] *The United States in the Indo-Pacific, Obama's legacy and the Trump transition*, Olivier Turner, Inderjeet Parmar (red.), Manchester University Press, Manchester 2020, s. 46.

¹⁸ Andrzej Purat, *op. cit.*, s. 91.

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ Christopher K. Colley, Sumit Gauguly, *op. cit.*, s. 46.

²¹ Mazumdar Abhijit, *op. cit.*, s. 160.

umowę stwierdził, że to „...jeszcze jeden ważny krok w kierunku żywych i ekscytujących relacji między naszymi dwiema wielkimi demokracjami”. Z kolei prezydent George W. Bush powiedział: „Stany Zjednoczone i Indie cieszą się strategicznym partnerstwem opartym na wspólnych wartościach. Amerykańska umowa o cywilnej współpracy nuklearnej wprowadzi Indie do głównego nurtu międzynarodowego nierozprzestrzeniania broni jądrowej i zwiększy przejrzystość całego cywilnego programu jądrowego Indii”²². W tym miejscu należy dodać, że po wspomnianych atakach na World Trade Center i Pentagon we wrześniu 2001 roku New Delhi stało się naturalnym sojusznikiem Waszyngtonu. Amerykańska administracja nie dowierzała azjatyckim krajom z przewagą islamskiej populacji, natomiast Indie posiadały dobrze wyszkoloną armię, były i są państwem demokratycznym wcielającym sekularyzację na różnych szczeblach administracji, a indyjskie elity mówią po angielsku²³. Należy także wspomnieć, że za prezydentury George’a Busha rozpoczęto realizację programu Next Steps in the Strategic Partnership. Program obejmował współpracę cywilną oraz w zakresie technologii nuklearnej i kosmicznej, handlu w obszarze IT i współpracy obronnej²⁴.

Administracja Baracka Obamy, obejmującego władzę w 2009 roku, miała już określone podstawy stosunków z partnerem indyjskim. Jednak w Indiach pojawił się niepokój w związku z wypowiedzią amerykańskiego specjalnego przedstawiciela w Afganistanie i Pakistanie, dyplomaty Richarda Holbrooke’a, że może rozpatrywać spór o Kaszmir, co mogło oznaczać ewentualne próby ingerencji dyplomatycznej, a co wywołało niezadowolenie indyjskich urzędników. Uważali oni, że nowa administracja nie respektuje indyjskich obaw w podstawowej kwestii suwerenności²⁵. Co więcej, w pierwszym roku urzędowania prezydenta Obamy, Stany Zjednoczone nie koncentrowały się na Indiach, co ilustrował fakt, że sekretarz stanu Hillary Clinton złożyła wizyty w Japonii, Korei Południowej, Indonezji i Chinach pomijając Indie. W tym czasie Stany Zjednoczone koncentrowały się na wojnie w Iraku i Afganistanie oraz były zaprzątnięte wielkim kryzysem finansowym.

Do przełomu doszło w lipcu 2009 roku, kiedy sekretarz stanu Clinton udała się do Indii z czterodniową wizytą, która złagodziła obawy strony indyjskiej oraz przygotowała grunt do wizyty indyjskiego premiera dra Manmohana Singha w Stanach Zjednoczonych, która odbyła się w listopadzie tego roku.

²² *Ibidem*, s. 163.

²³ Stanisław Tokarski, Surender Bhutani, *Nowoczesne Indie. Wyzwania rozwoju*, prace monograficzne zakładu krajów pozaeuropejskich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2007, s. 160.

²⁴ Andrzej Purat, *op. cit.*, s. 92.

²⁵ Christopher K. Colley, Sumit Gauguly, *op. cit.*, s. 46.

W trakcie wizyty premiera Singha, prezydent Barack Obama nazwał Indie i Stany Zjednoczone dwoma światowymi przywódcami²⁶. Prezydent USA zachęcał także Indie do objęcia wiodącej roli w Azji, stwierdzając: „W Azji przywództwo indyjskie zwiększa bezpieczeństwo i dobrobyt w całym regionie. Stany Zjednoczone z zadowoleniem przyjmują i zachęcają Indie do odgrywania wiodącej roli w kształtowaniu wzrostu stabilnej, pokojowej i zamożnej Azji”²⁷.

Natomiast podczas wizyty w Indiach w listopadzie 2010 roku, prezydent Obama opisał stosunki amerykańsko-indyjskie jako jedno z ważnych partnerstw XXI wieku. Oba państwa w tym czasie starały się „zdefiniować nowy rodzaj stosunków”, w którym Indie zostały uznane za kluczowe dla „strategii równoważenia” Stanów Zjednoczonych przeciwko Chinom i dla stagnacji w Afganistanie, po odejściu NATO w 2014 roku²⁸. Ponadto, prezydent Obama ogłosił poparcie dla Indii, jako przyszłego stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ. Oczywiście był to ograniczony gest polityczny, ponieważ ChRL nie zgodziłaby się na stałe członkostwo Indii w tym organie ONZ. Innym ważnym, konkretnym gestem prezydenta Obamy było ogłoszenie, że Stany Zjednoczone pomogą Indiom uzyskać członkostwo w czterech reżimach nieproliferycyjnych, tj.: Reżimie Kontroli Technologii Rakiетowych, Grupie Wassenaara, Grupie Australijskiej i Grupie Dostawców Jądrowych²⁹.

Po raz drugi prezydent Obama odwiedził Indie w styczniu 2015 roku, gdzie był głównym gościem na sześćdziesiątym szóstym Dniu Republiki, co było dla niego zaszczytem. Poza tym był pierwszym amerykańskim prezydentem, który dwukrotnie odwiedził Indie podczas sprawowania swego urzędu. Obaj przywódcy wydali wspólne oświadczenie na dzień przed obchodami Dnia Republiki. Stwierdzili w nim, że „Partnerstwo Stanów Zjednoczonych i Indii jest niezbędne dla promowania pokoju, dobrobytu i stabilności”. Wspomniano w nim także nie tylko o regionie Oceanu Indyjskiego, ale także o regionie Azji i Pacyfiku, co oznaczało uznanie Indii przez stronę amerykańską nie tylko za potęgę regionalną³⁰. W trakcie wizyty prezydenta Obamy podpisano także szereg porozumień, wśród których znalazły się m.in. wielomiliardowe projekty infrastrukturalne. Obie strony podkreśliły kwestie związane z dalszym umacnianiem współpracy w dziedzinie zbrojeniowej i energetycznej. Według zapowiedzi wymiana gospodarcza miała osiągnąć poziom około 300 mld USD³¹.

²⁶ Rohini S. Sing, *It's About „Time”: Reading US-India Cold War Perceptions Through New Coverage of India*, „Western Journal of Communication” 2014, Vol. 78, No. 4, s. 522.

²⁷ Christopher K. Colley, Sumit Gauguly, *op. cit.*, s. 47.

²⁸ Rohini S. Sing, *op. cit.*, s. 523.

²⁹ Christopher K. Colley, Sumit Gauguly, *op. cit.*, s. 47.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Andrzej Purat, *op. cit.*, s. 96.

Za prezydentury Donalda Trumpa, którego dewizą było: „America First”, wielostronna i wieloaspektowa strategia zaangażowania w regionie Azji i Pacyfiku oraz Azji Południowej była zastępowana transakcyjnym podejściem do bezpieczeństwa, handlu i zarządzania, które miało na celu maksymalizację zysku przy jednoczesnym przenoszeniu ryzyka przez kontrahentów. Takie podejście oznaczało ryzyko przyspieszenia erozji strategicznej pozycji lidera³².

Aspekty gospodarcze

Uruchomienie przez Indie procesu przechodzenia z gospodarki kontrolowanej do gospodarki wolnorynkowej rozpoczęło się na początku ostatniej dekady XX wieku. Od 1991 roku Indie otworzyły gospodarkę na handel światowy i zaczęły ją prywatyzować, co było prawdopodobnie możliwe dzięki dojściu do władzy partii Bharatiya Janata Atala Behari Vajpayee, która stanęła na czele rządu koalicyjnego. Partia ta, prezentująca hinduski ekstremizm, okazała się bardziej przyjazna dla biznesu i bardziej wroga komunizmowi niż opozycyjna Partia Kongresowa, która dominowała na indyjskiej scenie politycznej przez ponad pięćdziesiąt lat niepodległości³³. Niemniej jednak proces przechodzenia do gospodarki rynkowej przebiegał dość wolno. Wyniki dotyczące rocznej stopy wzrostu gospodarczego w latach 90. XX wieku na poziomie około 6% były dla tego kraju imponujące. Ponadto rozwijał się przemysł eksportowy oraz rosła klasa średnia, której szacunki za ten okres są bardzo rozbieżne – od 30 do 180 mln osób³⁴.

Stany Zjednoczone poparły reformy gospodarcze podjęte przez rząd Narashima Rao w 1991 roku, który trzy lata później, w maju 1994 roku, udał się z wizytą do Waszyngtonu. Odwilż w stosunkach indyjsko-amerykańskich przyczyniła się do wzrostu handlu. W latach 1989–2002 handel między obu państwami wzrósł o 265%. Wzrastały również inwestycje zagraniczne w Indiach. Wysokość rocznych inwestycji zagranicznych w 1990 roku wyniosła około 100 mln USD, by w 1996 roku osiągnąć wartość 2,4 mld USD, z czego połowa przypadała na Stany Zjednoczone³⁵.

W trakcie wizyty w Indiach w 2000 roku, prezydent Bill Clinton i premier Indii Atala Behari Vajpayee podpisali dokument Vision 2000. Dokument wzywał Indie i Stany Zjednoczone do współpracy w kwestiach handlowych i gospodarczych oraz wezwał oba narody do zwiększania handlu, sprostania

³² Ketan Patel and Christian Hansmeyer, *op. cit.*, s. 218.

³³ Peter Symonds, *op. cit.*

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ Andrzej Purat, *op. cit.*, s. 86–87.

międzynarodowym wyzwaniom środowiskowym, zachęcania do kontaktów międzyludzkich pomiędzy obu państwami oraz wzajemnej współpracy, w celu przezwyciężenia ubóstwa, cierpienia i chorób na świecie. Ponadto rządy obu krajów postanowiły zorganizować forum na temat inwestycji gospodarczych i promować wymianę gospodarczą w celu pobudzenia wzrostu przedsiębiorczości między mieszkańcami obu krajów³⁶.

Amerykańskie korporacje na przełomie XX i XXI wieku zainteresowane były inwestycjami w sprzęt do wytwarzania energii i telekomunikacją, których wartość była szacowana na najbliższe lata na około 350 mld USD. Poza tym amerykańskie korporacje interesowały się innymi potencjalnymi obszarami inwestycji, takimi jak leki, sprzęt lotniskowy, przetwórstwo żywności, sprzęt inżynierski, artykuły sportowe oraz górnictwo, w tym gaz i ropa naftowa³⁷.

Żywe zainteresowanie wzbudził indyjski przemysł oprogramowania komputerowego i technologii. Indyjskie firmy hi-tech wykorzystują dużą liczbę absolwentów w kraju, którzy zarabiają ułamek tego, co ich odpowiednicy zarówno w Europie, jak i Stanach Zjednoczonych. Według raportu firmy konsultingowej McKinsey & Company przewidziano, że do końca pierwszej dekady XXI wieku indyjski przemysł oprogramowania może zarobić 87 mld USD i zatrudniać ponad 2 mln osób³⁸. Indyjski eksport oprogramowania rósł wówczas w tempie 50% rocznie, a około dwie trzecie tego eksportu trafiało do Stanów Zjednoczonych. Co więcej, indyjscy absolwenci otrzymują tymczasowe wizy pracownicze w USA, które wynoszą około 1/3 ogólnej puli dla pracowników tego przemysłu. Trzeba także podkreślić, że indyjskie spółki hi-tech pojawiły się na amerykańskich giełdach papierów wartościowych³⁹.

Gospodarka Indii przyciągała bardziej swoim potencjałem. Chociaż była piątą co do wielkości gospodarką świata pod względem siły nabywczej, jej udział w handlu światowym był mniejszy niż 1% i przyciągnęła ona zaledwie 2,5 mld USD inwestycji zagranicznych w 1998 roku, co stanowiło wówczas około 1/20 inwestycji zagranicznych w Chińskiej Republice Ludowej. Pomimo największego udziału gospodarczego Stanów Zjednoczonych w Indiach w przypadku zaniku wzajemnych obrotów handlowych, strona amerykańska praktycznie by tego nie odczuła⁴⁰.

We wzajemnych relacjach pojawiła się również pomoc dla Indii ze strony Stanów Zjednoczonych, która w 2004 roku wyniosła 24 mld USD. US Agency

³⁶ Mazumdar Abhijit, *op. cit.*, s. 159.

³⁷ Peter Symonds, *op. cit.*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

for International Development – USAID wspomagał Indie w formie grantów, subsydiów na projekty rozwoju, czy ułatwień w wymianie technologicznej i żywności. W kolejnym 2005 roku amerykańska pomoc żywnościowa wyniosła 43,7 mln USD, natomiast udział w projektach dwustronnych wyniósł ponad 33,3 mln USD. Strona amerykańska udzielała również stronie indyjskiej pożyczek⁴¹.

Wartość obrotów handlowych pomiędzy obu państwami dynamicznie wzrastała w latach 90. XX wieku, jak i w dwóch kolejnych dekadach XXI wieku. Według danych z tabeli 1 w latach 1992–2000 roczna wartość amerykańsko-indyjskiego handlu wzrosła ponad dwuipółkrotnie: w 1992 roku – 5 mld 696 mln 800 tys. USD, a w 2000 roku – 14 mld 353 mln 900 tys. USD. Za cały ten okres osiągnęła prawie 89 mld USD. Należy podkreślić, że lata te charakteryzowały się stałym deficytem ze strony amerykańskiej.

Tabela 1. Handel amerykańsko-indyjski w latach 1992–2000 (w mld USD)

Rok	Amerykański eksport	Amerykański import	Obroty wzajemne	Bilans
1992	1 917,1	3 779,7	5 696,8	-1 862,6
1993	2 779,9	4 553,6	7 333,5	-1 775,7
1994	2 293,8	5 309,6	7 603,4	-3 015,8
1995	3 295,8	5 726,3	9 022,1	-2 430,5
1996	3 328,2	6 169,5	9 497,7	-2 841,3
1997	3 607,5	7 322,5	10 930,0	-3 715,0
1998	3 564,5	8 237,2	11 807,7	-4 672,7
1999	3 687,8	9 070,8	12 758,6	-5 383,0
2000	3 667,3	10 686,6	14 353,9	-7 019,3
Razem	28 141,9	60 855,8	88 997,7	-29 004,615

Źródło: *US trade in goods with India, available years 1992–2000*, <https://www.census.gov/foreign-trade-balance/c5330.html> (dostęp 15.06.2023).

W pierwszej dekadzie obecnego wieku wartość obrotów handlowych między obu stronami nadal dynamicznie wzrastała, poza rokiem 2009, co było związane z wybuchem kryzysu finansowego w Stanach Zjednoczonych. Tym razem wartość wzajemnych obrotów, zgodnie z danymi w tabeli 2, osiągnęła w tej dekadzie ponad 296 mld USD, która była trzykrotnie wyższa w porównaniu z latami 1992–2000. Także ta dekada charakteryzowała się trwałym deficytem handlowym po stronie USA. W roku 2006 wyniósł on przeszło 12 mld USD.

⁴¹ Stanisław Tokarski, Surender Bhutani, *op. cit.*, s. 159.

Tabela 2. Handel amerykańsko-indyjski w latach 2001–2010 (w mld USD)

Rok	Amerykański eksport	Amerykański import	Obroty wzajemne	Bilans
2001	3 750,0	9 737,3	13 487,3	-5 980,3
2002	4 101,0	11 818,4	15 919,4	-7 717,4
2003	4 979,7	13 055,3	18 035,0	-8 075,6
2004	6 109,4	15 572,0	21 681,4	-9 462,7
2005	7 918,6	18 804,2	26 722,8	-10 885,6
2006	9 673,6	21 830,8	31 504,4	-12 157,3
2007	14 968,8	24 073,3	38 772,1	-9 104,4
2008	17 682,1	25 704,4	43 386,5	-8 022,3
2009	16 441,4	21 166,0	37 604,4	-4 724,6
2010	19 248,9	29 532,9	48 781,8	-10 284,1
Razem	104 873,7	191 294,6	296 168,3	-86 384,3

Źródło: *US trade in goods with India, available years 2001–2010*, <https://www.census.gov/foreign-trade-balance/c5330.html> (dostęp 15.06.2023).

W kolejnych latach wartość handlu między obu krajami wzrastała, co pokazuje tabela 3. Jedynie w roku 2020 nastąpił spadek w stosunku do roku poprzedniego. Natomiast w podanym 2021 roku wartość handlu między oboma krajami wyniosła ponad 113 mld USD, w tym eksport Indii ponad 73 mld USD, a import nieco poniżej 40 mld USD⁴². Rekordowy okazał się 2022 rok, w którym wartość wzajemnych obrotów handlowych wyniosła 132 mld 696,5 mln USD. Jednak deficyt po stronie amerykańskiej nadal utrzymywał się konsekwentnie osiągając w tym roku ponad 38 mld USD. Eksport amerykański do Indii wyniósł ponad 47 mld USD, podczas gdy import z Indii wyniósł ponad 85,5 mld USD.

Dla amerykańskich inwestorów Indie z ówczesną liczbą ludności 1,1 miliarda były atrakcyjne. Firmy amerykańskie przewodziły outsourcingowi miejsc pracy w Indiach odpowiadając za milion miejsc pracy⁴³.

Trzeba podkreślić, że pod rządami premiera Narendry Modiego Indie konsekwentnie były promowane jako cel inwestycyjny. Jako najszybciej rozwijająca się duża gospodarka na świecie, Indie już prześcignęły Chiny w przyciąganiu bezpośrednich inwestycji zagranicznych, tym samym tworząc silną bazę konsumentów oraz zachęcając swoje główne korporacje do rozwoju międzynarodowego i restrukturyzując finanse poprzez szeroko zakrojone reformy⁴⁴.

⁴² Zob. także: *\$113 billion in 2021: India-US goods trade marks new record*, „Hindustan Times”, 10.02.2022, <https://www.hindustantimes.com/business/113-billion-in-2021-india-us-goods-trade-marks-new-record-101644471749924.html> (dostęp 27.12.2022).

⁴³ Mazumdar Abhijit, *op. cit.*, s. 164.

⁴⁴ Ketan Patel and Christian Hansmeyer, *op. cit.*, s. 218.

Tabela 3. Handel amerykańsko-indyjski w latach 2011–2022 (w mld USD)

Rok	Amerykański eksport	Amerykański import	Obroty wzajemne	Bilans
2011	21 542,2	36 154,5	57 696,7	-14 612,3
2012	22 105,7	40 512,6	62 618,3	-18 406,9
2013	21 810,4	41,810,0	63 620,4	-19 999,5
2014	21 499,1	45 358,0	67 168,4	-23 858,9
2015	21 452,9	44 782,7	66 235,6	-23 329,7
2016	21 647,2	46 024,2	67 671,4	-24 377,1
2017	25 647,8	48 549,4	74 197,2	-22 901,6
2018	33 176,6	54 249,6	87 426,2	-21 073,0
2019	34 222,8	57 879,0	92 101,8	-23 656,2
2020	27 081,7	51 254,6	78 336,3	-24 172,9
2021	39 988,3	73 307,6	113 295,9	-33 319,3
2022	47 160,0	85 536,5	132 696,5	-38 376,6
Razem	337 334,7	625 418,7	962 753,4	-288 084,0

Źródło: *US trade in goods with India, available years 2011–2022*, <https://www.census.gov/foreign-trade-balance/c5330.html> (dostęp 15.06.2023).

Ponadto trzeba dodać, że dla Stanów Zjednoczonych Indie, w odróżnieniu od ChRL, stają się naturalnym długoterminowym partnerem strategicznym, co wynika z demokratycznego reżimu państwa, ze wzmacniania przez nie praworządności, zmniejszania ograniczeń dotyczących BiZ oraz utrzymywania otwartego dostępu do informacji i Internetu⁴⁵.

Aspekty militarne

Wspomniane próby Prokham-II nadały *de facto* Indiom status „państwa nuklearnego”, co zostało ogłoszone 13 maja 1998 roku przez indyjskiego premiera Vajpayee⁴⁶. Wcześniej Indie na długo przed próbą Prokham-II odrzuciły układy o nieprolifracji i o całkowitym zaprzestaniu prób z bronią jądrową. Odrzucenie tych układów wynikało z obaw, że przystąpienie do nich ograniczyłoby na stałe możliwości rozbudowy potencjału zbrojnego Indii, co z kolei mogło uniemożliwić stworzenie przez nie w przyszłości wiarygodnej „równowagi odstraszania” wobec ChRL oraz uzyskania statusu „wielkiego mocarstwa”. Status „wielkiego mocarstwa” natomiast, według polityków indyjskich, określało kryterium posiadania zaawansowanych technologii produkcji broni jądrowej⁴⁷.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Ta Minh Tuan, *op. cit.*, s. 268.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 267.

Jednak w związku ze zmianami geopolitycznymi i związanymi z nimi przesłankami Stany Zjednoczone, o czym zostało wspomniane, uznały Indie za potęgę nuklearną i pozwoliły im na zakup cywilnych technologii jądrowych. Co prawda zgodnie z zawartą umową Indie dokonały podziału reaktorów jądrowych na wojskowe i cywilne, a te drugie poddane zostały kontroli międzynarodowej, jednak Indie mogą spokojnie rozwijać wojskowe technologie jądrowe przy zgodzie strony amerykańskiej na brak podpisu i ratyfikacji wspomnianych dwóch układów.

Na początku XXI wieku miały miejsce także wizyty w ramach współpracy wojskowej. W styczniu 2002 roku minister obrony Indii George Fernandes złożył wizytę w Stanach Zjednoczonych. Z kolei w lutym kolejnego roku pojawił się z wizytą w Indiach ówczesny głównodowodzący armii amerykańskiej Richard Myers, który uznał poziom współpracy wojskowej za „bezprecedensowy”⁴⁸.

W pierwszej dekadzie XXI wieku Indie i Stany Zjednoczone rozpoczęły wspólne ćwiczenia wojskowe w obu krajach. Między innymi były podejmowane duże wspólne ćwiczenia morskie z lotniskowcami u wybrzeży Malabaru w Indiach, w październiku 2005 roku. Poza tym, w tym czasie, rząd amerykański sprzedał Indiom zaawansowany technologicznie sprzęt wojskowy⁴⁹. W 2005 roku Indie były największym światowym partnerem Stanów Zjednoczonych, wydając na zbrojenia 5,9 mld USD. Chiny natomiast znalazły się wówczas na trzecim miejscu z wydatkami na zbrojenia rzędu 2,9 mld USD⁵⁰. Ponadto, w czerwcu tego roku ministrowie obrony obu krajów podpisali nowe dziesięcioletnie porozumienie o współpracy wojskowej. Przewidywało ono współdziałanie w operacjach wielostronnych, wzrost wymiany handlowej w dziedzinie uzbrojenia i kooperacje w różnych wspólnych przedsięwzięciach w sferze przemysłu zbrojeniowego⁵¹.

Wiceprezydent Joe Biden powiedział w 2013 roku, że współpraca obronna jest kluczowym obszarem w relacjach z Indiami⁵².

W czasie wrześnieowej wizyty premiera Narandry Modiego w 2014 roku w USA, która przebiegała w dobrej atmosferze, została wznowiona umowa o współpracy obronnej z 2005 roku na kolejne dziesięć lat. Zgodnie z nią, Indie i Stany Zjednoczone będą traktować się wzajemnie na tym samym poziomie, co swoich najbliższych partnerów w kwestiach obronności. Co więcej, Stany

⁴⁸ Andrzej Purat, *op. cit.*, s. 91.

⁴⁹ Mazumdar Abhijit, *op. cit.*, s. 159.

⁵⁰ Stanisław Tokarski, Surender Bhutani, *op. cit.*, s. 163.

⁵¹ Andrzej Purat, *op. cit.*, s. 92.

⁵² Mazumdar Abhijit, *op. cit.*, s. 164.

Zjednoczone jako partner miały być skłonne dostarczyć istotne części zamiennych do indyjskiego sektora obronnego w czasie konfliktu⁵³. Wyrazem rozwoju współpracy obronnej stał się fakt, że w 2014 roku Indie stały się największym zagranicznym kupcem amerykańskiej broni. W latach 2016–2018 Stany Zjednoczone wyłoniły się jako największy dostawca broni dla Indii, spychając Federację Rosyjską na drugie miejsce⁵⁴. Strona indyjska dalej konsekwentnie realizowała dywersyfikację współpracy obronnej, czego przykładem może być kontrakt wartości 3 mld USD zawarty po wizycie lutowej w 2020 roku ówczesnego prezydenta Donalda Trumpa w Indiach. W tym miejscu należy podkreślić, że amerykańsko-indyjskie partnerstwo w dziedzinie bezpieczeństwa ma silne poparcie ponadpartyjne w Waszyngtonie. Niewątpliwie odzwierciedleniem tego jest wartość dwustronnego handlu obronnego, który wzrósł prawie od zera w 2008 roku do 15 mld USD w 2019 roku⁵⁵. Na 2021 rok przewidziano 20 mld USD⁵⁶.

Trzeba podkreślić, że w 2016 roku Stany Zjednoczone wyznały Indie jako głównego partnera obronnego, natomiast w 2018 roku Indie zostały podniesione do statusu Strategic Trade Authorization tier 1, co pozwoliło im na uzyskanie bezpłatnego dostępu do szerokiej gamy technologii wojskowych i podwójnego zastosowania przez Departament Handlu⁵⁷.

Amerykańsko-indyjska współpraca w zakresie handlu obronnego rozwija się dzięki Porozumieniu w sprawie Wymiany Logistycznej (LEMOA), Porozumieniu w sprawie komunikacji, kompatybilności i bezpieczeństwa (COMCASA) oraz Porozumieniu w sprawie bezpieczeństwa przemysłowego (ISA). Ważną rolę w rozwijaniu stosunków handlowych w dziedzinie obronności odgrywa Biuro Spraw Polityczno-Wojskowych⁵⁸.

W 2019 roku Stany Zjednoczone i Indie przeprowadziły po raz pierwszy w historii ćwiczenia trzech rodzajów sił zbrojnych: lądowych, morskich i powietrznych pod nazwą Tiger Triumph. Poza ćwiczeniami dwustronnymi Indie uczestniczą w kierowanych przez Stany Zjednoczone ćwiczeniach Rim of the

⁵³ Christopher K. Colley, Sumit Gauguly, *op. cit.*, s. 47.

⁵⁴ Nivedita Kapoor, *India-Russia Ties a Changing World Order: In Pursuit of a Special Strategic Partnership*, „ORF Occasional Paper” 2019, No. 228, s. 6–7.

⁵⁵ Sheikh Saaliq, *India, US to expand military engagement, defense ties*, „The Associated Press”, 21.03.2021.

⁵⁶ Bureau of Political Military Affairs, U.S. Department of State, *U.S. Security Cooperation With India*, 20.01.2021, <https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-india/> (dostęp 24.12.2022).

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Szczegółowe informacje dotyczące sprzedaży broni i technologii wojskowych, zob.: *ibidem*.

Pacific (RIMPAC) oraz wspomnianych trójstronnych ćwiczeniach Malabar ze Stanami Zjednoczonymi i Japonią. W założeniu ćwiczenia mają wzmacniać stosunki amerykańsko-indyjskie i stworzyć bardziej stabilny i bezpieczny region Indo-Pacyfiku⁵⁹. Do bezpieczeństwa regionu przyczynia się również Quadri-terial Security Dialogue (znany również jako quad), który jest nieformalnym sojuszem Indii, Stanów Zjednoczonych, Australii i Japonii. Przywódcy tych krajów spotkali się na początku marca w 2021 roku⁶⁰.

W marcu 2021 roku sekretarz obrony Lloyd Austin, za administracji obecnego prezydenta Joe Bidena, udał się z wizytą do Indii, gdzie został przyjęty przez ministra obrony Rajnatha Singha. Obaj zobowiązali się do rozszerzenia zaangażowania wojskowego, podkreślając, że więzi obronne pomiędzy ich krajami są istotne w obliczu rosnących wpływów Chin w regionie Indo-Pacyfiku. Podkreślili znaczenie współpracy obronnej, wymiany informacji wywiadowczych i logistyki. Sekretarz Austin stwierdził: „Indie są coraz ważniejszym partnerem w szybko zmieniającej się dynamice międzynarodowej. Potwierdzam nasze zaangażowanie w zrozumienie partnerstwa obronnego z Indiami jako głównego filaru naszego podejścia do regionu Indo-Pacyfiku”⁶¹. Sekretarz Austin spotkał się również z premierem Narendrą Modim i doradcą ds. bezpieczeństwa narodowego Ajitem Doyalem⁶².

Wnioski

Teza dotycząca zasadniczych zmian w relacjach amerykańsko-indyjskich, w stosunku do okresu zimnowojennego, w ostatnich trzech dekadach w całej rozciągłości potwierdza się. Wpływ mają tu czynniki w obszarze politycznym, gospodarczym i militarnym.

W obszarze politycznym należy podkreślić utratę władzy Indyjskiego Kongresu Narodowego na rzecz indyjskich partii prawicowych i utrzymanie podstaw reżimu demokratycznego. Ponadto, jeśli chodzi o czynniki zewnętrzne, do najważniejszych możemy zaliczyć: upadek Związku Radzieckiego oraz agresywną politykę zagraniczną Chińskiej Republiki Ludowej w XXI wieku, której obawia się wiele krajów azjatyckich. Poza tym, ChRL jest poważnym rywalem dla Indii, które również pragną stać się w perspektywie mocarstwem globalnym. Trzeba również dodać, że ChRL, utrzymująca polityczną nadbudowę komunistyczną, stała się poważnym rywalem gospodarczym i politycznym

⁵⁹ Bureau of Political Military Affairs, U.S. Department of State, *op. cit.*

⁶⁰ Sheikh Saaliq, *op. cit.*

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Ibidem.*

dla USA i w perspektywie chce zostać supermocarstwem. Innym ważnym czynnikiem jest walka z terroryzmem, z ekstremizmem islamskim. Oczywiście wymiar tej walki jest inny dla Stanów Zjednoczonych, przede wszystkim w skali globalnej. Natomiast w przypadku Indii pojawiają się problemy z muzułmańskimi mniejszościami w samych Indiach, jak i wciąż aktualny problem Kaszmiru, który zaognia stosunki Indii z muzułmańskim Pakistanem.

W obszarze gospodarczym najważniejszym czynnikiem było rozpoczęcie budowy gospodarki rynkowej z początkiem lat 90. XX wieku, co wiązało się z szerokim otwarciem gospodarki indyjskiej na świat. Z drugiej strony, można zauważyć otwartość Stanów Zjednoczonych na ciągłe wzmacnianie więzów gospodarczych i handlowych z Indiami. Szczególną egzemplifikacją jest tu wzrost wartości handlowych w omawianym okresie lat 1992-2022, których łączna wartość wyniosła prawie 1 bln 348 mld USD oraz inwestycje amerykańskie w państwie indyjskim przekraczające te w ChRL.

W obszarze militarnym czynnikiem intensyfikującym wzajemną współpracę jest militaryzacja ChRL, która wraz z jej coraz bardziej agresywną polityką, w szczególności wobec Tajwanu i na Morzu Południowochińskim, prowadzi do destabilizacji. Natomiast Stany Zjednoczone dążą do utrzymania stabilizacji w regionie Azji i Pacyfiku, w której Indie mają odegrać fundamentalną rolę. Wyrazem w tym względzie polityki amerykańskiej jest uznanie Indii za państwo nuklearne, współpraca z nimi na wielu poziomach wojskowych, w tym wspólne manewry wojskowe oraz ich uczestnictwo w ćwiczeniach Rim of the Pacific (RIMPAC), trójstronnych ćwiczeniach Malabar ze Stanami Zjednoczonymi i Japonią oraz nieformalnym sojuszu Quadrilateral Security Dialogue, w którym uczestniczą Indie, Stany Zjednoczone, Australia i Japonia.

Należy także podkreślić, że pomimo współpracy na wielu płaszczyznach ze Stanami Zjednoczonymi, Indie stoją na stanowisku prowadzenia suwerennej polityki zagranicznej, tzn. realizowania swoich żywotnych interesów narodowych, także tych, które byłyby sprzeczne z oczekiwaniami USA i innych partnerów.

Druga teza znajduje częściowe potwierdzenie, że Indie z mocarstwa regionalnego stają się wielkim mocarstwem dzięki partnerskiej współpracy ze Stanami Zjednoczonymi. Świadczy o tym przede wszystkim wkład w stabilizację regionu Azji i Pacyfiku, m.in. poprzez wspomnianą współpracę wojskową.

Reasumując, ostatnie trzy dekady zacieśniania relacji amerykańsko-indyjskich mają swój wkład w utrzymanie stabilizacji w regionie Azji i Pacyfiku. Można założyć, że współpraca pomiędzy obu partnerami będzie dalej efektywnie się rozwijać w dotychczasowych wymiarach, co jest fundamentalnym elementem w utrzymaniu równowagi sił w dynamicznie zmieniających się stosunkach międzynarodowych.

Bibliografia

Monografie naukowe

- Colley, K. Christopher; Gauguly, Sumit, *The Obama administration and India*, [w:] Oliver Turner, Inderjeet Parmar (red.), *The United States in the Indo-Pacific, Obama's legacy and the Trump transition*, Manchester University Press, Manchester 2020, s. 44-62.
- Patel, Ketan; Hansmeyer, Christian, *Multilateralism: America and Trump in the Asia Pacific*, [w:] Olivier Turner, Inderjeet Parmar (red.), *The United States in the Indo-Pacific, Obama's legacy and the Trump transition*, Manchester University Press, Manchester 2020, s. 210-225.
- Purat, Andrzej, *Relacje indyjsko-amerykańskie i ich znaczenie dla regionalnych oraz międzynarodowych stosunków politycznych i gospodarczych współczesnego świata*, [w:] Joanna Marszałek-Kawa, Marta Gołda-Sobczak (red.), *Polityczne i gospodarcze problemy współczesnej Azji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016.
- Tokarski, Stanisław; Bhutani, Surender, *Nowoczesne Indie. Wyzwania rozwoju*, prace monograficzne zakładu krajów pozaeuropejskich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2007.
- Совместное заявление 1971 об офици. визите в Индию министра иностр. дел СССР А. А. Громыко (8–12.VIII), [w:] *Дипломатический словарь С-Я*, Издательство „Наука”, Москва 1986, т. 3.

Artykuły naukowe

- Gogoi, Biplob, *Military-Technical Collaboration Between India and Russia: An Overview of the Post-Soviet Period*, „India Quarterly” 2002, Vol. 38, No. 3-4.
- Kapoor, Nivedita, *India-Russia Ties a Changing World Order: In Pursuit of a Special Strategic Partnership*, „ORF Occasional Paper” 2019, No. 228, s. 1-32.
- Mazumdar, Abhijit, *U.S. foreign policy interests and themes about India in the U.S. press about the Cold War*, „Communication Research and Practice” 2020, Vol. 6, No. 2, s. 157-170.
- Shrikhande, Seema Gupte, *Geopolitics Examined: A Comparative Framing Analysis of US – India Nuclear Accord*, „International Communication Research Journal” 2018, Vol. 53, No. 1, s. 25-45.
- Sing, Rohini S., *It's About „Time”: Reading US-India Cold War Perceptions Through New Coverage of India*, „Western Journal of Communication” 2014, Vol. 78, No. 4, s. 522-544.

Ta, Minh Tuan, *Polityka nuklearna Indii po próbach w Pokhran*, „Azja – Pacyfik. Społeczeństwo – Polityka – Gospodarka” 2000, t. 3, s. 260-271.

Thomas, Steve, *Russia's Nuclear Export Programme*, „Energy Policy” 2018, No. 121.

Artykuły prasowe

Saaliq, Sheikh, *India, US to expand military engagement, defense ties*, „The Associated Press”, 21.03.2021.

Inne

Bureau of Political Military Affairs, U.S. Department of State, *U.S. Security Cooperation With India*, 20.01.2021, <https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-india/> (dostęp 24.12.2022).

Kargi War, https://en.wikipedia.org/wiki/Kargi_War (dostęp 27.11.2022).

Symonds, Peter, *Clinton visit to the Indian subcontinent sets a new strategic orientation*, World Socialist Web Site (WSWS.ORG), 23.03.2000.

US trade in goods with India, available years 1992-2022, <https://www.census.gov.foreign-trade-balance/c5330.html> (dostęp 15.06.2023).

Grzegorz Nycz

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

 0000-0002-6579-4230

Skuteczność polityk odstraszenia w teatrze europejskim w świetle doświadczeń sojuszników USA doby wojny o Ukrainę i II zimnej wojny

Abstrakt

W rozdziale podjęta została problematyka adekwatności przyjętych i modyfikowanych na potrzeby XXI wieku zdolności obrony wschodniej flanki NATO (Europejska Inicjatywa Odstraszenia) w odniesieniu do postępującego od 2014 roku kryzysu ukraińskiego w relacjach Rosja-Zachód. Relacje USA-Rosja, rzutujące na rezultaty wojny o Ukrainę, w znacznym stopniu pozostały pod presją przyjętych w celu zakończenia zimnej wojny porozumień kontroli zbrojeń, z których część dotycząca pocisków balistycznych średniego zasięgu i zbrojeń konwencjonalnych przestała już obowiązywać przed agresją Rosji przeciw Ukrainie w 2022 roku. W realiach kryzysu nowej zimnej wojny polityki bezpieczeństwa mocarstw zachodnich mogły być poddane rewizji związanej z zakwestionowaniem ich koncepcji liberalnego ładu, a także dotychczasowej równowagi sił w Europie tworzonej we współdziałaniu USA i NATO, którym Rosja rzuciła najostrejsze wyzwanie. Rozdział analizuje budżetowy wymiar pomocy obronnej dla Ukrainy z USA oraz narzędzia wspierania wschodniej flanki NATO z uwzględnieniem nowych wyzwań doby agresji Rosji przeciw Ukrainie, w tym zaostrzenia zagrożeń dla europejskiego i międzynarodowego bezpieczeństwa energetycznego.

Słowa kluczowe: nowa zimna wojna, odstraszenie, wojna na Ukrainie

Wstęp

Rozdział opiera się na analizie dokumentów źródłowych dobranych pod kątem aktualizacji studiów nad odstraszeniem w świetle modyfikacji założeń doktryn obronnych i planowania budżetowego podejmowanego wobec nowej zimnej wojny. Metodologia studium jest zakorzeniona w teorii odstraszenia, *policy studies*, geopolitycznych i strategicznych ujęciach najnowszej historii stosunków międzynarodowych. Zmiany strategicznego układu sił w Europie analizowane w tym rozdziale mogą rzutować na przeformułowania teoretyczne i terminologiczne mówiące o nowej mocarstwowości wspólnoty atlantyckiej (UE i NATO) oraz skutkach militarne wymiaru mocarstwowości autorytarnej Rosji, wcześniej promowanej silnie jako „mocarstwo energetyczne”. Studia przedstawione w tym tekście dotyczą skutków ofensywy rosyjskiej podjętej przeciwko całości terytorium Ukrainy w 2022 roku jako próby zmiany strategicznej równowagi sił w Europie Wschodniej i po części na całym kontynencie. Hipoteza badawcza stawiana przez autora sugeruje planowe przeformułowanie relacji tworzonych przez Rosję zarówno w sąsiedztwie, jak i w dawnej strefie wpływów ZSRR, w kierunku agresywnej presji wojskowej, cofającej się tylko przed argumentem siły.

Spór dotyczący ukraińskiej tożsamości narodowej i państwowości, który wybuchł na początku 2014 roku z powodu odrzucenia rządów prorosyjskiego prezydenta W. Janukowycza przez rewolucję na Majdanie, a następnie odsunięcie prezydenta od władzy został zaogniony przez nielegalną aneksję Krymu przez Rosję i wspieranie separatystów rosyjskich mieszkających we wschodnich obwodach Ukrainy. Zazdrosny o władzę nad dawnym ZSRR prezydent Putin, zdradzający dążenia autorytarne i dyktatorskie, przez długie lata zbierał pieniądze na rozpoczęcie wojny przeciw Ukrainie. Atak w lutym 2022 roku w ciągu kilku godzin spowodował zagrożenie zajęcia Kijowa przez wojska rosyjskie i przywrócenia do władzy W. Janukowycza, który przybył na podporządkowaną wojskowo Rosji Białoruś ogłosić swoje roszczenia. Przesunięcie geopolitycznej strefy wpływów na korzyść Rosji poprzez zajęcie Białorusi bezterminowo na potrzeby baz wojskowych i przemieszczania oddziałów wysłanych na podbój Ukrainy nie spotkało się z należną reakcją NATO. Częściowym zrównoważeniem konsekwencji tego cichego podboju w ramach Związku Białorusi i Rosji oraz Unii Eurazjatyckiej mogłoby być przyjęcie w bliskim terminie nowych członków NATO – państw neutralnych Północy, tj. Szwecji i Finlandii. Takie wzmocnienie wspólnoty atlantyckiej będzie ważnym dowodem jej żywotności w czasie, gdy zależność energetyczna od Rosji może wytrącić z dłoni politykom ekonomiczne argumenty za kontynuowaniem ostrych gospodarczych sankcji służących zatrzymaniu skutków najazdu Rosji na Ukrainę w postaci

nielegalnego narzucenia nowego układu sił Europie. W tym nowym rozdaniu kart prezydent Putin miałby, według swojego nakazu, samodzielnie decydować o wojnie i pokoju poza granicami NATO, ale czy na tym kończyłyby się jego roszczenia? Tworzone poprzez dostawy surowcowe (energii) elementy przewagi strategicznej Rosji w UE, a zwłaszcza w dawnej strefie wpływów ZSRR, były zapowiedzią późniejszej polityki odzyskiwania pozycji supermocarstwa także poprzez element siły.

Polityka odstraszenia utrzymująca wspólnotę atlantycką w kręgu niezagrażonych podbojem militarnym regionów – grup bezpieczeństwa opiera się na odstraszeniu nuklearnym, którego gwarantem są siły strategiczne Stanów Zjednoczonych Ameryki. Niemniej, po zimnej wojnie zauważyć można wzrost dążeń europejskich do samodzielności w zakresie bezpieczeństwa regionalnego, budowanej w oparciu o siły szybkiego reagowania, profesjonalizację sił zbrojnych, a także inwestycje w obronę przeciwrakietową.

Dodatkowym bodźcem do nowych potężnych nakładów zbrojeniowych w Europie stały się konsekwencje rozpoczętej z powodu zamachów terrorystycznych 11 września 2001 roku wojny z terroryzmem, w której po stronie USA wzięli udział sojusznicy z NATO, w tym rzecz jasna Polska (uczestnik misji w Iraku i w Afganistanie). Niepowodzenie wojskowo wspieranych prób demokratyzacji, które nie stały się zarzewiem szerszej udanej liberalizacji na wzór Ameryki Łacińskiej i Europy Środkowo-Wschodniej, zaważyło na osłabieniu autorytetu USA jako mocarstwa światowego sprawującego rolę rozjemcy w sporach o zasięgu międzynarodowym. Co ważne, kosztowne okupacje Iraku i Afganistanu (ta ostatnia zakończona kompromitującą kapitulacją – ewakuacją i powrotem talibów do władzy w 2021 roku, przypominającymi klęskę Wietnamu Południowego) spowodowały wzrost znaczenia działań przeciwko powstaniom lokalnym (*counterinsurgency*, COIN) kosztem rozwoju zdolności odstraszenia i strategicznych sprawności sił zbrojnych. Wzrost cen ropy związany z niepowodzeniami okupacji Iraku umożliwił Rosji zdobycie pozycji mocarstwa gospodarczego i forsowaną z uporem przez prezydenta Putina modernizację sił zbrojnych. Ta ostatnia przyniosła sukcesy wojskowe, takie jak zwycięska dla Rosji wojna przeciw Gruzji w 2008 roku oraz inwazja na Krym w 2014 roku i zdobycie go bez wystrzału. Powrót Rosji do roli nowoczesnego mocarstwa militarne potwierdziła udana interwencja w Syrii, która przywróciła prezydentowi Baszszarowi al-Asadowi kontrolę nad terytorium i umożliwiła mu zwycięskie zakończenie wojny domowej, wyglądającej przed wkroczeniem sił rosyjskich na przegraną.

Czy inwestycje w Europejską Inicjatywę Reasekuracji (Europejską Inicjatywę Odstraszenia) rozpoczęte przez administrację Baracka Obamy i kontynuowane przez administrację Donalda Trumpa na poziomie kilku miliardów

dolarów rocznie to wystarczający wkład w odstraszenie Rosji przed kontynuowaniem wojny o Donbas, presją na wschodniej flance NATO i grożeniem kolejnymi krokami wojennymi?

Ważnym wkładem USA w obronność NATO było przekazanie komponentów morskiej ochrony przeciwrakietowej Aegis na potrzeby sojuszu, rozbudowanej w kontekście zagrożenia irańskiego o bazy w Polsce i Rumunii (modyfikacja konceptu Ground-based Midcourse Defense, GMD administracji Busha)¹. Po wycofaniu się Trumpa z układu lozańskiego i INF, problem powrotu zimnowojennej logiki odstraszania stał się widoczny, ale przyćmiła go epidemia COVID-19.

Dla Rosji czas epidemii, osłabiającej zachodnie mocarstwa i podważającej globalizację jako wymóg wymiany międzynarodowej w miejsce gospodarowania w oparciu o zasoby narodowe, stał się kulminacyjnym okresem przygotowań do ataku na Ukrainę, które aż do schyłku 2021 roku dla zachodniej opinii publicznej były nie w pełni akceptowanym ryzykiem związanym z nową zimną wojną.

Reakcją USA na atak (poprzedzony groźbami) Rosji na Ukrainę, wymagającej od tego sąsiada wyrzeczenia się zbliżenia z NATO, były deklaracje o zaniechaniu pomocy wojskowej. Szybko okazało się że bierność wobec poczynań wojennych Rosji rozzuchwiała ją do poziomu dążeń do podboju całej Ukrainy. Późniejsza pomoc wojskowa w postaci wyposażenia w USA, zadeklarowana na poziomie kilkudziesięciu miliardów dolarów, miała okazać się decydująca w zepchnięciu ofensywy rosyjskiej do zawężonego obszaru Donbasu i odzyskaniu części zajętych terytoriów (m.in. na północ od Kijowa). Na przełomie 2022 i 2023 nie nastąpiło rozstrzygnięcie wojny o status Ukrainy i jej granice, a część obserwatorów przepowiadała wieloletni niezamrożony konflikt pozycyjny na wzór działań wojennych w Donbasie prowadzonych od 2014 roku.

Dzięki dostawom systemów rakietowych wysokiej mobilności (*High Mobility Artillery Rocket System*, HIMARS M142)² Ukraina podjęła w lipcu 2022 roku kontrofensywę na kierunku południowym, której celem było odzyskanie do września strategicznego miasta Chersoń i częściowe zdobycie

¹ Commander, Naval Surface Force Atlantic (Surflant), *United States European Phased Adaptive Approach (EPAA)*, <https://www.surflant.usff.navy.mil/Organization/Supporting-Commands/US-Aegis-Ashore-Missile-Defense-System-Poland/About-Us/> (dostęp 10.03.2023); Steven Hildreth, Carl Ek, *Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe*, Congressional Research Service, 26.04.2010, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL34051> (dostęp 3.03.2023), s. 1, 24.

² Unites States Army Acquisition Support Center, *High Mobility Artillery Rocket System (HIMARS) – M142*, <https://asc.army.mil/web/portfolio-item/ms-himars-m142/> (dostęp 3.03.2023).

odcinkowej inicjatywy operacyjnej na południu Ukrainy, a także odciążenia frontu donbaskiego, gdzie Kijów w czasie ofensywy rosyjskiej drugiego etapu wojny ponosił straty terytorialne w okolicach Łysyczańska i Słowiańska³. Część obserwatorów przypisywało strategiczne znaczenie sukcesowi ukraińskiej kontrofensywy podjętej na początku września 2022 roku z rejonu Charkowa w kierunku wschodnim, która doprowadziła do wyzwolenia z rąk rosyjskich zajętych uprzednio przez agresora logistycznie ważnych centrów, w tym miast Kupiańsk i Izjum (do 11 września 2022 roku)⁴. Kontrofensywa ta, następująca po umożliwionych przez dostawy HIMARS próbach wyzwolenia okolic Chersonia na froncie południowym, mogła zyskiwać znaczenie strategiczne w poszukiwaniach dyplomatycznego zakończenia konfliktu – do 14 września strona ukraińska mogła mówić o wyzwoleniu z rąk okupanta aż 8 tysięcy km² (w tym ośrodków większych, Kupiańsk, Izjum i Bałaklija)⁵.

Decydujące dla ukraińskich zdolności obronnych okazało się wsparcie z USA wynoszące od rozpoczęcia wojny do połowy września 2022 roku około 15 miliardów dolarów (licząc samą pomoc w zakresie bezpieczeństwa)⁶. Pomoc zachodnia, w tym amerykańskie wyrzutnie HIMARS oraz wyrzutnie raketowe obrony przeciwlotniczej z USA, Niemiec i Wielkiej Brytanii okazały się kluczowe w równoważeniu katastrofalnych skutków przewagi ostrzału raketowego przeciwnika. Wielkie szkody spowodowały także ataki irańskich dronów

³ Por. *Via Euronews: Ukraine war: What you need to know this Tuesday*, „Euronews”, 1.08.2022, <https://www.euronews.com/2022/08/01/ukraine-war-five-latest-developments-linked-to-russias-invasion> (dostęp 11.11.2022); Brett Forrest, Bojan Panchevsky, *Russia Redeploys Troops as Focus of Conflict Turns South*, „The Wall Street Journal”, 1.08.2022, <https://www.wsj.com/articles/russia-redeploys-troops-in-ukraine-as-focus-of-conflict-turns-south-11659352602> (dostęp 11.11.2022).

⁴ Ivana Kottasova et al., *Ukrainian forces enter key city of Izyum in a sign Kyiv's new offensive is working*, CNN, 11.09.2022, <https://edition.cnn.com/2022/09/10/europe/ukraine-kharkiv-advances-intl-hnk/index.html> (dostęp 11.11.2022). Zakres terytorium odzyskanego przez Ukrainę w tej kontrofensywie obejmował ok. 3 tys. km². Hugo Bachega, Orla Guerin, Matt Murphy, *Kharkiv offensive: Ukrainian army says it has tripled retaken area*, BBC, 11.09.2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-62867560> (dostęp 11.11.2022).

⁵ Tom Balmforth, *Ukraine pushes counteroffensive*, Reuters, 14.09.2022, <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-pushes-counter-offensive-biden-sees-long-haul-2022-09-14/> (dostęp 11.11.2022); Hanna Duggal, *Ukraine's Counteroffensive Explained in Maps*, „Al Jazeera”, 13.09.2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/13/ukraines-counteroffensive-explained-in-maps> (dostęp 11.11.2022).

⁶ U.S. Department of Defense, *Pentagon Press Secretary Air Force Brig. Gen. Pat Ryder Holds an On-Camera Press Briefing*, 16.09.2022, <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/3161477/pentagon-press-secretary-air-force-brig-gen-pat-ryder-holds-an-on-camera-press/> (dostęp 11.11.2022).

Rosji na obiekty cywilne. W efekcie kontrofensywy podjętej na wschodnim odcinku frontu jesienią 2022 roku Ukraina zachowała szanse na odzyskanie sił w Donbasie poprzez wypchnięcie sił wroga z regionu charkowskiego oraz dalsze próby kontrofensywy w obwodach ługańskim i donieckim. Najważniejszym osiągnięciem kontrofensywy ukraińskiej były postępy na froncie południowym, umożliwiające, za sprawą decyzji Putina o ewakuacji Chersonia, odzyskanie tego kluczowego miasta portowego o strategicznym znaczeniu, otwierającego drogę do planowanej przez prezydenta Zeleńskiego próby odzyskania Krymu z dniem 11 listopada 2022 roku⁷.

Strategiczne i geopolityczne znaczenie wojny o Ukrainę

W dyskusji o nowej zimnej wojnie i konflikcie strategicznym dotyczącym geopolitycznej przynależności Ukrainy najważniejszym obszarem niepewności pozostawały dalsze konsekwencje agresji rosyjskiej dla bezpieczeństwa wschodniej flanki NATO. W tym kontekście celowość wieloletnich inwestycji UE w relacje gospodarcze z Rosją, w tym czołowy niemiecko-rosyjski projekt gazociągu Nordstream, tworzą wrażenie polityki życzeniowej, opartej na złudzeniach dotyczących pokojowych intencji Rosji (której oczekiwania gospodarcze były przez UE spełniane). W trakcie konfliktu wojennego roku 2022 stało się bardziej niż pewne, że zbrojne kroki Rosji będą dotyczyć kolejnych państw, czego dowodem było zamienienie niepodległej Białorusi w rosyjską bazę wojskową zajmowaną na czas nieokreślony.

Trine Flockhart i Elena Korostoleva podkreśliły, że zamach na niepodległość i całowładność Ukrainy podjęty przez agresję wojskową Putina 24 lutego 2022 roku potwierdzał trwałość eurazjatyckiej wizji imperialnej w polityce zewnętrznej Rosji, której początek datować można na 2007 rok, kiedy w słynnym przemówieniu monachijskim Putin zakwestionował dotychczasowy porządek międzynarodowy z przywódczą pozycją USA. Nowa wizja rosyjskiej hegemonii miała opierać się na podbojach i sile militarnej, narzucaniu swojego prymatu w obszarze poradzieckim oraz współpracy z ChRL wymierzonej w przewagę

⁷ Jonathan Landay, Jonathan Spicer, *Zelenskiy, visiting Kherson, vows to drive Russia from all of Ukraine*, Reuters, 15.11.2022, <https://www.reuters.com/world/europe/donetsk-battles-are-hell-ukraines-zelenskiy-says-kherson-mops-up-2022-11-13/> (dostęp 10.03.2023); John Micklethwait, Daryna Krasnolutska, *Zelenskiy Says No Peace Until Ukraine Gets Crimea, Donbas Back*, Bloomberg, 17.11.2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-11-17/zelenskiy-says-no-peace-until-ukraine-gets-crimea-donbas-back> (dostęp 3.03.2023).

Stanów Zjednoczonych⁸. Elias Götz i Jørgen Staun oceniali, że wpływ na decyzję Rosji o ataku na Ukrainę miały (niejasne) obawy dotyczące tego, że stowarzyszenie Ukrainy z Unią Europejską mogło być pierwszym zawaalowanym krokiem do członkostwa w NATO, a kultura strategiczna Rosji zakładająca zagrożenie ze strony Zachodu i potrzebę dominacji w sąsiedztwie podpartą eurazjatycką wizją imperialną, prowadziła do rozwiązywania konfliktów poprzez użycie siły militarnej⁹.

Edward Lucas, przepowiadając kryzys ładu międzynarodowego w formule nowej zimnej wojny, zaznaczył, że sprzeciwiowi Rosji wobec planów rozmieszczenia w Europie amerykańskiej obrony przeciwrakietowej z czasów G. W. Busha towarzyszyło odchodzenie od rygorów traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (*Conventional Forces Europe, CFE*), w którym Rosja upatrywała ograniczenie dla swojej przewagi konwencjonalnej w sąsiedztwie. Niemniej, prace nad kontynuacją porozumień o redukcji zbrojeń strategicznych (*Strategic Arms Reduction Treaty, START*) poparte przez Rosję potwierdzały jej chęć utrzymania tego fundamentu pozimnowojennej kontroli zbrojeń¹⁰. Sukcesem prób podtrzymywania tego ładu były porozumienia praskie Nowy START dotyczące dalszej redukcji arsenałów strategicznych, wspierane przez głoszoną przez Obamę dalekosiężną wizję rezygnacji z broni nuklearnej. Robert Legvold wyróżnił wśród oznak trwałości ładu pozimnowojennego do połowy drugiej dekady XXI wieku (pomimo kryzysu ukraińskiego) współpracę dawnych supermocarstw w układzie Nowy START, porozumienia dotyczące ograniczenia irańskiego programu nuklearnego, zgodę Rosji na przemieszczanie się przez jej terytorium wycofywanych z Afganistanu wojsk USA i NATO (do maja 2015 roku) oraz wspólną realizację programów kosmicznych¹¹. Letnie niepowodzenia armii ukraińskiej w Donbasie w 2014 roku, kiedy nie udało się skutecznie stłumić postępów wspieranej przez Rosję separatystycznej rebelii, tłumaczone niskimi stanami osobowymi, niskim morale (dezercjami), słabym dowodzeniem i kryzysem legitymizacji państwa po rewolucyjnych zmianach Majdanu,

⁸ Trine Flockhart, Elena Korosteleva, *War in Ukraine: Putin and the multi-order world*, „Contemporary Security Policy”, 24.06.2022, s. 6, <https://doi.org/10.1080/13523260.2022.2091591> (dostęp 11.11.2022).

⁹ Elias Götz, Jørgen Staun, *Why Russia attacked Ukraine: Strategic culture and radicalized narratives*, „Contemporary Security Policy” 2022, Vol. 43. No. 3, s. 483-484, 487.

¹⁰ Edward Lucas, *The New Cold War. Putin's Threat to Russia and the West*, Bloomsbury, London 2014 (Kindle edition), s. 249-250.

¹¹ Robert Legvold, *Return to Cold War*, Polity Press, Cambridge 2016 (Kindle edition), s. 38.

mogły być odczytywane jako zachęta dla Rosji do przygotowania operacji na szerszą skalę, tj. takiej jak ta zrealizowana w 2022 roku¹².

Głębsze korzenie kryzysu nowozimnowojennego na obszarze poradzieckim ukazywał, jak omawiał Mark MacKinnon, spór o „kolorowe rewolucje” (i ewentualne wsparcie z USA dla tych przemian, w tym Narodowy Fundusz na rzecz Demokracji), a zwłaszcza o pomarańczową rewolucję Wiktora Juszczenki i Julii Tymoszenko, która podważyła imperialne ambicje Rosji w dawnym bloku wschodnim¹³. Dodatkowym bodźcem dla Rosji do prób odtwarzania wpływów poradzieckich były wyraźniej akcentowane przez Ukrainę i Gruzję po „kolorowych rewolucjach” dążenia do wspólnoty euroatlantyckiej, w tym – jak pisali Rajan Menon i Eugene Rumer – wymienienie tych państw wśród członków przyszłości NATO (bez MAP) na szczycie w Bukareszcie w 2008 roku. Wobec rosnącego sprzeciwu Kremla dotyczącego ekspansji sojuszu mogło to zwiększyć presję na szybkie wciągnięcie Ukrainy ponownie na orbitę rosyjską¹⁴. Kiedy po protestach na Majdanie i obaleniu Janukowycza Rosja zdecydowała się na nielegalną aneksję Krymu w kontekście wcześniejszej interwencji w Syrii i wpływów w Wenezueli Maduro, takie postępy oraz ofensywa wspieranych przez Rosję separatystów w Donbasie mogły tworzyć wrażenia prowadzenia polityki zbrojnej i międzynarodowej na miarę ZSRR.

Jak pisali Fiona Hill i Clifford Gaddy, krymskie przemówienie Putina z sierpnia 2014 roku nie oznaczało próby przywracania zimnowojennego jałtańskiego podziału Europy, ale bardziej stonowane gospodarcze i geopolityczne dążenia do uzyskania dla Rosji korzystniejszego miejsca w światowym układzie sił¹⁵. Choć same wizyty i przemówienia Putina na nielegalnie anektowanym Krymie były uznawane przez opinię zachodnią za prowokujące, jego wystąpienia (sierpień 2014 roku) mogły robić wrażenie koncyliacyjnych¹⁶. Przedłużenie

¹² Zob. o niepowodzeniach Ukrainy w Donbasie w sierpniu 2014 r. – Paul Robinson, *Explaining the Ukrainian Army's defeat in Donbass in 2014*, [w:] J. L. Black, Michael Johns, Alanda Theriault (red.), *The Return of the Cold War. Ukraine, the West and Russia*, Routledge, London 2016 (Kindle edition), Loc 3459, 3473, 3487 (3300-3778).

¹³ Mark MacKinnon, *The New Cold War. Revolutions, Rigged Elections and Pipeline Politics in the Former Soviet Union*, Vintage Canada, Toronto 2008 (Kindle edition), Loc 4606, 4619.

¹⁴ Rajan Menon, Eugene Rumer, *Conflict in Ukraine. The Unwinding of the Post-Cold War Order*, The MIT Press, Cambridge 2015 (Kindle edition), Loc 753-759.

¹⁵ Fiona Hill, Clifford Gaddy, *New and Expanded Mr. Putin. Operative in the Kremlin*, Brookings Institution Press, Washington D.C. 2015 (Kindle edition), Loc 7250.

¹⁶ Voice of America, *Putin Strikes Conciliatory Tone in Crimea Speech*, 14.08.2014, <https://www.voanews.com/a/putin-russia-should-build-itself-up-not-fence-itself-off/2412999.html> (dostęp 10.03.2023); Carl Schreck, Luke Johnson, *Kremlin Mutes Putin's Big Crimea Speech*, Radio Free Europe/Radio Liberty, 14.08.2014, <https://www.rferl.org/a/kremlin-mutes-putin-crimea-speech/26531148.html> (dostęp 11.11.2022).

sporu o Donbas w warunkach zamrożonego konfliktu okazało się możliwe za sprawą formuły Mińsk II wspartej przez format normandzki rozmów z poparciem Francji i Niemiec, ale nie oznaczało to wyraźnego kroku do trwałego porozumienia¹⁷. Jak pokazały wydarzenia 2022 roku, Putin wykorzystał czas zamrożenia konfliktu na przygotowania do wojny napastniczej, na którą mocarstwa zachodnie nie przygotowały adekwatnej odpowiedzi. Podporą dla tej agresji stał się reżim A. Łukaszenki, który wykorzystywał nierozwiązany kryzys ukraiński do umocnienia swojej pozycji, stosując także presję w postaci eskalowania kryzysów migracyjnych (popychając imigrantów z Bliskiego Wschodu do przedostawania się przez polską granicę)¹⁸. Oprócz bazowania wojsk rosyjskich atakujących Ukrainę, Białoruś zawarła z Rosją ugodę w sprawie otrzymania taktycznej broni nuklearnej, podpisaną 25 maja 2023 roku, pierwszą o tym charakterze od rozpadu ZSRR – była to poważna zmiana układu sił, rzutująca na zdolności odstraszenia państw wschodniej flanki NATO¹⁹.

Niedobrym z punktu widzenia międzynarodowej kontroli zbrojeń krokiem Rosji związanym z przedłużającą się wojną napastniczą na Ukrainie było zawieszenie od 2023 r. udziału w porozumieniach Nowy START o redukcji broni nuklearnych, ograniczających ilość rozmieszczonych środków przenoszenia głowic jądrowych do 1550 nośników dla każdej ze stron (USA i Rosji), podpisanych w roku 2010²⁰.

Ramy budżetowe obrony wschodniej flanki NATO

NATO składa deklaracje polityczne, takie jak gwarancje bezpieczeństwa dla Ukrainy, sugerowane podczas oficjalnych wizyt przez Jensa Stoltenberga²¹, ale jest organizacją wojskową o niskim budżecie, który nie pozwala na realizację

¹⁷ Balazs Jarabik, *What Did Minsk II Actually Achieve*, Carnegie Moscow, 13.02.2015, <https://carnegiemoscow.org/commentary/59059> (dostęp 11.11.2022).

¹⁸ BBC, *Belarus border crisis: How are migrants getting there?*, 26.11.2021, <https://www.bbc.com/news/59233244> (dostęp 4.06.2023).

¹⁹ Guy Faulconbridge, *Russia moves ahead with deployment of tactical nukes in Belarus*, Reuters, 26.05.2023 (dostęp 26.05.2023).

²⁰ Heather Williams, *Russia Suspends New START and Increases Nuclear Risks*, 23.02.2023, <https://www.csis.org/analysis/russia-suspends-new-start-and-increases-nuclear-risks>; U.S. Department of State, *New START Treaty*, <https://www.state.gov/new-start/> (dostęp 3.03.2023).

²¹ *Joint press point by NATO Secretary General Jens Stoltenberg with the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 16.12.2021, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_190292.htm (dostęp 3.03.2023).

bieżących ambitnych zadań odpowiadających wyzwaniom II zimnej wojny. Wedle oficjalnych danych NATO, ta organizacja otrzymuje (2022) zaledwie trzy dziesiąte procent wydatków obronnych jej członków, co stanowiło około 2,5 miliarda euro i ta skromna kwota miała wystarczyć na utrzymanie pionu dowódczego sojuszu oraz jego infrastruktury wojskowej²². Niedomagania sojuszniczej obronności doby kryzysu wojennego w Europie miały uzupełnić zwiększone nakłady zbrojeniowe członków. Wśród państw zapowiadających raptowny wzrost budżetu i stanu liczebnego sił zbrojnych znalazły się (m.in.) Niemcy i Polska. W Niemczech uwagę wzbudziły nagłe dodatkowe środki w wysokości aż 100 miliardów euro na wyposażenie armii, która nie zdecydowała się (wedle politycznego układu sił) na przekazanie znaczących ilości sprzętu Ukrainie w wojnie obronnej przeciw Rosji²³. Podobne reakcje Polski dotyczyły powołania pod broń 300 tysięcy żołnierzy w miejsce dotychczasowego stanu sił zbrojnych liczących 145 tysięcy personelu²⁴.

Budżet Europejskiej Inicjatywy Odstraszania prowadzonej przez Stany Zjednoczone miałyby wynieść wedle założeń z 2022 roku ok. 4,2 miliarda dolarów w następnym roku budżetowym²⁵. Łączne budżetowe zasoby obronne USA na 2023 rok przewidziane przez administrację Joe Bidena (przed rozstrzygnięciami budżetowymi Kongresu) opiewały na 773 miliardy dolarów²⁶. Według danych NATO, łączne wydatki budżetowe krajów sojuszu na obronność w 2021 roku wyniosły 1,17 biliona dolarów, z czego 811 miliardów dolarów stanowiły wydatki Stanów Zjednoczonych Ameryki²⁷. Pomoc wojskowa

²² *Funding NATO*, 1.04.2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm#:~:text=NATO%20common-funded%20budgets%20and,its%20commands%20and%20military%20infrastructure (dostęp 12.07.2022).

²³ Ralf Bosen, *Germany's military upgrade hampered by bureaucracy*, „Deutsche Welle”, 7.06.2022, <https://www.dw.com/en/germanys-military-upgrade-hampered-by-bureaucracy/a-62046032> (dostęp 12.07.2022).

²⁴ *Poland to ramp up defence spending, army as Ukraine war rages*, Reuters, 4.03.2022, <https://www.euronews.com/2022/03/04/uk-ukraine-crisis-poland-parliament> (dostęp 12.07.2022).

²⁵ *European Deterrence Initiative*, Department of Defense Budget FY 2023, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2023/FY2023_EDJ_JBook.pdf (dostęp 12.07.2022), s. 2.

²⁶ *The Department of Defense Releases the President's Fiscal Year 2023 Defense Budget*, 28.03.2022, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/2980014/the-department-of-defense-releases-the-presidents-fiscal-year-2023-defense-budg/> (dostęp 12.07.2022).

²⁷ NATO, *Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2021)*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/220331-def-exp-2021-en.pdf (dostęp 12.07.2022), s. 7.

i humanitarna z USA dla Ukrainy od lutego do początku lipca 2022 roku wyniosła ponad 7 miliardów dolarów²⁸. Zatwierdzony w maju 2022 roku przez Kongres pakiet dodatkowej pomocy dla Ukrainy z USA wyniósł około 40 miliardów dolarów (do dalszych pakietów przygotowywanych na potrzeby wojenne, oprócz wcześniej udzielonej pomocy)²⁹. Wydatkowanie tych środków zostało zaplanowane do 30 września 2022 roku, czyli do końca roku budżetowego³⁰.

Szansą na wzmocnienie wspólnego planowania obronnego państw UE, jak pisał Daniel Fiott, w okresie wzmożonych inwestycji budżetowych o charakterze wojskowym związanych z zagrożeniem rosyjskim był nowy Europejski Fundusz Obrony (European Defence Fund, EDF), którego zasoby na okres do 2027 roku (od 2021) wyniosły 8 miliardów euro, a w 2024 roku można było się spodziewać dyskusji o dodatkowych środkach na perspektywę budżetową 2028-2035³¹. Jednym z głównych inwestorów zbrojeniowych II zimnej wojny stała się Polska, dla której napaść Rosji na Ukrainę była bodźcem do przyspieszenia i zwiększenia zakupów broni, w tym z USA (kontrakty dotyczące pozyskania czołgów Abrams, wyrzutni HIMARS, samolotów F-35, baterii Patriot), a także z Korei Południowej – rekordowy kontrakt ogłoszony na początku sierpnia 2022 roku dotyczył pozyskania aż 1600 pojazdów pancernych (czołgów K2 i artylerii samobieżnej) oraz 50 samolotów kosztem prawdopodobnie kilkunastu miliardów dolarów³². Według ustaleń z końca sierpnia 2022 roku, Polska miała zakupić 180 czołgów K2 Black Panther od firmy Hyundai Rotem, a także samodzielne haubice K9 od Hanwha Corporation w ramach pierwszej transzy kontraktu za ponad 5 mld dolarów³³.

²⁸ Amanda Macias, *U.S. to send 15th military package to Ukraine, bringing total aid in Russia war to \$7 billion*, CNBC, 8.07.2022, <https://www.cnn.com/2022/07/08/us-to-send-15th-military-package-to-ukraine-bringing-total-aid-in-russia-war-to-7-billion-.html> (dostęp 12.07.2022).

²⁹ Patricia Zengerle, *After delay, U.S. Senate overwhelmingly approves \$40 billion in Ukraine aid*, 20.05.2022, <https://www.reuters.com/world/us/after-delay-congress-sends-40-billion-ukraine-aid-package-biden-2022-05-19/> (dostęp 12.07.2022).

³⁰ Mark F. Cancian, *What Does \$40 Billion in Aid to Ukraine Buy?*, 23.05.2022, <https://www.csis.org/analysis/what-does-40-billion-aid-ukraine-buy> (dostęp 12.07.2022).

³¹ Daniel Fiott, *The Fog of War: Russia's War on Ukraine, European Defence Spending and Military Capabilities*, „Intereconomics” 2022, Vol. 57, No. 3, s. 154 (152-156).

³² Josh Smith, *Analysis: With massive Polish arms deal S.Korea steps closer to Ukraine war*, Reuters, 29.07.2022, <https://www.reuters.com/world/with-massive-polish-arms-deal-skorea-steps-closer-ukraine-war-2022-07-28/> (dostęp 14.11.2022).

³³ Hyonhee Shin, *South Korea Sign 58 billion tank and howitzer contract*, Reuters, 27.08.2022, <https://www.reuters.com/world/south-korea-poland-sign-58-billion-tank-howitzer-contract-2022-08-27/> (dostęp 14.11.2022).

19 października 2022 roku MON ogłosił dodatkowo zakupienie od Korei Południowej zestawów artylerii raketowej w liczbie 288 wyrzutni Chunmoo K239³⁴.

Dodatkowe kontyngenty wojskowe

Przełomem w wieloletnich sporach dotyczących stacjonowania stałych kontyngentów USA w Europie Wschodniej (w dawnych państwach Układu Warszawskiego, które od 1999 roku dołączały do sojuszu z zastrzeżeniami Rosji powstrzymującymi nowe stałe instalacje wojskowe NATO na ich terytorium) była decyzja Joe Bidena o ulokowaniu w Polsce stałej siedziby dowództwa 5. korpusu Armii Stanów Zjednoczonych³⁵. W okresie administracji Baracka Obamy Europejska Inicjatywa Reasekuracji doprowadziła do historycznego przełomu dotyczącego wprowadzenia do Polski amerykańskiej brygady pancerniej, ale stacjonowanie tych wojsk miało charakter rotacyjny, tym samym bariera psychologiczna i militarna dotyczące stałej oficjalnie zadeklarowanej obecności sił zbrojnych USA w nowych państwach NATO nie została jeszcze przekroczona. Zastrzeżenia te mogły (choć nie było to oficjalnie potwierdzone ani sugerowane) opóźnić w sposób trudny do ukrycia oddanie do użytku przekazanej NATO bazy obrony przeciwraкетowej Aegis w Redzikowie. Podobna baza w rumuńskim Deveselu stała się jednak operacyjna w 2016 roku³⁶. W 2020 roku opóźnienia w oddaniu do użytku bazy w Redzikowie były szacowane na kolejne dwa lata (ze względu na niekończące się trudności konstrukcyjne tej niedrogiej i niewielkiej instalacji, zrealizowanej bez przeszkód w Rumunii)³⁷. W marcu 2022 roku portal Departamentu Obrony USA informował, że baza jest bliska użyteczności, której można było oczekiwać w bliskim niesprecyzowanym dokładnie

³⁴ *Systemy raketowe z Korei Południowej dla Polski. Szef MON Mariusz Błaszczak zatwierdził umowę na zakup artylerii*, TVN 24, 19.10.2022, <https://tvn24.pl/swiat/systemy-raketowe-z-korei-poludniowej-dla-polski-szef-mon-mariusz-blaszczak-zatwierdzil-umowe-na-zakup-artylerii-6170203> (dostęp 14.11.2022).

³⁵ Tamara Keith, *Biden is boosting U.S. troops in Europe because of Russia's war in Ukraine*, NPR, 29.06.2022, <https://www.npr.org/2022/06/29/1108536666/biden-is-boosting-u-s-troops-in-europe-because-of-russias-war-in-ukraine> (dostęp 14.11.2022).

³⁶ Alison Mutler, *NATO Shows Off Missile Base In Romania, Calling It 'Purely Defensive'*, REF/RL, 25.11.2019, <https://www.rferl.org/a/nato-shows-off-missile-base-in-romania-calling-it-purely-defensive-/30291193.html> (dostęp: 14.11.2022).

³⁷ Rich Abbott, *Delayed Poland Aegis Ashore Site Needs Two More Years*, „Defense Daily”, 12.02.2020, <https://www.defensedaily.com/delayed-poland-aegis-ashore-site-needs-two-years/navy-usmc/> (dostęp 14.11.2022).

terminie³⁸. Tym samym opóźnienia w oddaniu bazy w Redzikowie względem dokładnie takiej samej bazy Aegis Ashore zrealizowanej w Rumunii przekroczyły sześć lat (sic!).

Europejskie Podejście Adaptacyjne (*European Phased Adaptive Approach*) ze względu na niejasne opóźnienia, osłabiające obronność i zdolności odstraszenia NATO w czasie decydującej próby przekonania Rosji do rezygnacji z podboju Ukrainy, było kontynuacją ambitniejszego założenia inwestycyjnego dotyczącego budowy bazy strategicznej obrony przeciwrakietowej USA w Polsce i radaru w Czechach, których koszty w latach 2009–2013 miały sięgać nawet 4 miliardów dolarów, ale plany te porzuciła we wrześniu 2009 roku administracja Baracka Obamy, by nie drażnić Rosji³⁹. Baza w Redzikowie stała się częścią podarowanej przez USA NATO morskiej obrony przeciwrakietowej teatru działań wojennych w programie Europejskiego Etapowego Podejścia Adaptacyjnego, składającego się z radaru w tureckiej miejscowości Kurecik, bazy okrętów Aegis w Rota w Hiszpanii oraz baz Aegis Ashore w Rumunii i w Polsce⁴⁰. Spornym fragmentem prac nad bazą obrony przeciwrakietowej w Polsce było to, czy pociski Aegis powinny być doprowadzone do poziomu deklarowania obrony przed pociskami międzykontynentalnymi (zamiast pocisków *Ground-based Midcourse Defense*, które taką zdolność deklarują, ale jest ich niewiele i mają skuteczność na poziomie 50–60%). W 2020 roku informacje ze strony Missile Defense Agency wskazywały na możliwość prowadzenia w dalszym ciągu takich prac (w kierunku obrony przed ICBM) dla pocisków SM-3 Block IIA, co miałyby charakter powrotu przez administrację Donalda Trumpa do konceptu trzeciej lokalizacji (po Fort Greely i Vandenberg) obrony przeciwrakietowej USA zasięgu strategicznego umieszczonej w Europie Wschodniej, z oficjalnym uzasadnieniem dotyczącym wzrostu zagrożeń rakietowych ze strony Iranu i Korei Północnej⁴¹.

³⁸ Jen Judson, *Construction of Aegis Ashore in Poland nearing completion*, „Defense News”, 9.03.2022, <https://www.defensenews.com/pentagon/2022/03/09/construction-of-aegis-ashore-in-poland-nearing-completion/> (dostęp 14.11.2022).

³⁹ John Pendleton, *Ballistic Missile Defense. Actions Needed to Improve Planning and Information on Construction and Support Costs for Proposed European Sites*, United States Government Accountability Office Report to Congressional Requesters, August 2009, s. 1, <https://www.gao.gov/assets/gao-09-771.pdf> (dostęp 14.11.2022).

⁴⁰ U.S. Embassy & Consulate in Poland, *United States and Poland Start Construction of Redzikowo Missile Defense Facility*, 18.05.2016, <https://pl.usembassy.gov/facility/> (dostęp 14.11.2022).

⁴¹ Megan Eckstein, MDA, *Army Withholding Pay as Aegis Ashore Poland Construction Still Drags*, 12.03.2020, <https://news.usni.org/2020/03/12/mda-army-withholding-pay-as-aegis-ashore-poland-construction-still-drags> (dostęp 14.11.2022).

Olbrzymie nakłady USA na potrzeby obrony przeciwrakietowej w XXI wieku po wypowiedzeniu traktatu ABM w grudniu 2001 roku obrazują dane biura obrachunkowego rządu Stanów Zjednoczonych, tj. ponad 162 miliardy dolarów za lata 2002–2019 dla Agencji Obrony Przeciwrakietowej (MDA) i dodatkowo 45 miliardów dolarów na lata 2020–2024⁴². Uzupełnieniem komponentów Aegis mają być pociski dłuższego krótkiego zasięgu THAAD (z radarem w Turcji) oraz obrona krótkiego zasięgu Patriot⁴³. W realiach II zimnej wojny Polska zdecydowała się na ogłoszony w maju 2022 roku zakup sześciu dodatkowych baterii Patriot względem zatwierdzonego wcześniej za kwotę 4,75 mld dolarów zakupu dwu baterii takich rakiet z ich niezbędnym wyposażeniem radarowym i telekomunikacyjnym⁴⁴. Baterie Patriot obsługiwane przez ok. 90 żołnierzy, stację radarową i kontroli oraz osiem wyrzutni wyprowadzających po cztery pociski okazały się bardzo potrzebne napadniętej przez Rosję Ukrainie, ale administracja Joe Bidena opóźniła udostępnienie ich⁴⁵. W grudniu 2022 roku Departament Obrony USA potwierdził przekazanie Patriot Ukrainie⁴⁶.

W kwietniu 2022 roku ogłoszone zostało oficjalne podpisanie zapowiadanej wcześniej umowy o zakupie przez Polskę 250 czołgów Abrams, wcześniej niedostępnych dla sojuszników wschodnioeuropejskich (Polska otrzymała natomiast w ramach korzystnych finansowo umów niemieckie czołgi Leopard)⁴⁷. Bardzo ważnym zakupem zbrojeniowym planowanym przez Polskę i negocjowanym od wielu lat jest kontrakt na dostawę wyrzutni pocisków taktycznych HIMARS, dostarczanych także przez USA walczącej w obronie przed Rosją Ukrainie – w czerwcu 2022 roku ogłoszone zostało zapytanie ofertowe polskiego

⁴² John D. Sawyer, *Missile Defense. Fiscal Year 2020 Delivery and Testing Progressed, but Annual Goals Unmet*, United States Government Accountability Office Report to Congressional Committees, April 2021, <https://www.gao.gov/assets/gao-21-314.pdf> (dostęp 14.11.2022), s. 1.

⁴³ Daryl Kimball, *The European Phased Adaptive Approach at a Glance*, March 2022, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Phasedadaptiveapproach> (dostęp 14.11.2022).

⁴⁴ Jarosław Adamowski, Jen Judson, *Poland requests six additional Patriot batteries from the United States*, 24.05.2022, <https://www.defensenews.com/global/europe/2022/05/24/poland-requests-six-additional-patriot-batteries-from-the-united-states/> (dostęp 14.11.2022).

⁴⁵ Tara Copp, Marcus Weisgerber, *Why the US Won't Give Patriot Interceptors to Ukraine*, 10.03.2022, <https://www.defenseone.com/threats/2022/03/why-us-wont-give-patriot-interceptors-ukraine/363042/> (dostęp 14.11.2022).

⁴⁶ David Vergun, *Ukraine Getting Patriot Battery, Other Defense Weapons*, 21.12.2022, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3253206/ukraine-getting-patriot-battery-other-defense-weapons/> (dostęp 3.03.2023).

⁴⁷ *Poland signs deal for purchase of 250 Abrams tanks*, Reuters, 5.04.2022, <https://www.reuters.com/world/europe/poland-signs-deal-purchase-250-abrams-tanks-2022-04-05/> (dostęp 14.11.2022).

ministerstwa obrony dotyczące dostarczenia 500 wyrzutni tego typu⁴⁸. Najważniejszym zakupem zbrojeniowym Polski pozostał kontrakt dotyczący 32 samolotów F-35, otwarty w styczniu 2020 roku (list intencyjny akceptujący ofertę USA w tym zakresie opiewającą na ok. 4,6 miliarda dolarów)⁴⁹.

Kluczową rolę w zakończeniu konfliktu na Ukrainie w sposób korzystny dla zaatakowanej strony może odegrać ogłoszona podczas szczytu G7 w Hiroszimie decyzja administracji Joe Bidena o dostarczeniu stronie ukraińskiej samolotów wielozadaniowych F-16. Wedle stanu na początek czerwca 2023 roku samoloty te miały dotrzeć na Ukrainę we wrześniu, zatem już po rozpoczęciu długozapowiadanej ostatniej kontrofensywy, a szkolenie pilotów mogło potrwać nawet do 18 miesięcy⁵⁰.

Problemy energetyczne

Rosja utrzymywała do czasu agresji przeciw Ukrainie status głównego dostawcy surowców energetycznych do Europy, podkreślony za sprawą rozbudowy Nord Stream i jego drugiej nitki, pomimo sprzeciwów Polski oraz USA. Jak pisał Piotr Bajor, kolejnym elementem przewagi Rosji na rynkach energii (gazu) w Europie miał być zbudowany na dnie Morza Czarnego South Stream, nad którym prace przerwane zostały po rewolucji na Majdanie, a jego miejsce zajął gazociąg budowany we współpracy z Turcją⁵¹.

Ze względu na wstrzymanie dostaw gazu z Rosji do Polski i Bułgarii w kwietniu 2022 roku szczególne znaczenie zyskały negocjowane przez Polskę umowy dotyczące zakupu z USA małych reaktorów jądrowych, których zdolności operacyjne mogłyby być uzyskane przed końcem dekady (2029 rok)⁵². Realizowana przez firmę Westinghouse z USA budowa elektrowni atomowych w Polsce, wedle porozumienia zawartego w styczniu 2022 roku, ma potrwać

⁴⁸ Joe Saballa, *Poland to Acquire 500 HIMARS from US*, „The Defense Post”, 7.06.2022, <https://www.thedefensepost.com/2022/06/07/poland-himars-us/> (dostęp 14.11.2022).

⁴⁹ *Poland's Purchase of F-35 Fighters*, 31.01.2020, https://pl.usembassy.gov/purchase_f35/ (dostęp 14.11.2022).

⁵⁰ „The Economist”, *Ukraine gets its F-16s*, 1.06.2023.

⁵¹ Piotr Bajor, *Conditions and Implementation of the Energy Policy of the Russian Federation*, [w:] P. Bajor, A. Gruszcak (red.), *Między wiedzą a władzą*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019, s. 265, 261-270.

⁵² *The first small nuclear reactors in Poland as early as 2029. KGHM has signed a contract with NuScale*, 14.02.2022, <https://media.kghm.com/en/news-and-press-releases/the-first-small-nuclear-reactors-in-poland-as-early-as-2029-kghm-has-signed-a-contract-with-nuscale#:~:text=The%20Polish%20copper%20giant%20has,representatives%20of%20the%20American%20administration> (dostęp 14.11.2022).

do 2043 roku, kiedy planowane sześć jednostek (z operacyjną pierwszą uruchamianą w 2033 roku o mocy 1,6 gigawata energii) dostarczyć powinno ok. 6–9 gigawatów energii elektrycznej⁵³. Budowa reaktorów typu AP1000 w Polsce miała następować we współpracy z firmami konstrukcyjnymi z Polski i Czech⁵⁴.

Gazprom ogłosił wstrzymanie dostaw gazu do Polski i Bułgarii 27 kwietnia 2022 roku podając jako pretekst brak zgody kontrahentów na uiszczenie opłaty za dostawy energii w rublach, a faktycznie była to odpowiedź na sankcje gospodarcze UE przeciw Rosji związane z jej agresją przeciw Ukrainie⁵⁵.

Odpowiedzią na trudności Polski w znalezieniu remedium na nowe zagrożenia energetyczne doby sporu z Rosją o Ukrainę postępującego od czasu nielegalnej aneksji Krymu w 2014 roku, które były częściowo łagodzone za sprawą inwestycji w terminal LNG w Świnoujściu i umowy o dostawach tego surowca z Kataru, była zawarta przez rząd (Orlen) umowa o sprzedaży Lotosu saudyjskiej firmie Aramco i węgierskiemu koncernowi MOL (styczeń 2022 r.), powiązana z zakupem ropy od Aramco na poziomie 200-337 tys. baryłek dziennie⁵⁶. Efekty gospodarcze sankcji niekorzystne dla rosyjskiej gospodarki mogły dotyczyć – jak zauważył S. Markus – ograniczeń w dostępie do importu zaawansowanych technologii z krajów Europy Zachodniej i USA oraz (m.in.) emigracji wykwalifikowanych pracowników oraz zepsucia współpracy z zachodnimi koncernami, które realizowały w Rosji inwestycje bezpośrednie⁵⁷. Obok rynków energii, po-

⁵³ Priyanka Shrestha, *Westinghouse signs deals to support Poland's first nuclear new build*, 25.01.2022, „Energy Live News”, <https://www.energylivenews.com/2022/01/25/westinghouse-signs-deals-to-support-polands-first-nuclear-new-build/> (dostęp 14.11.2022).

⁵⁴ *Westinghouse signs agreements to supply nuclear technology to Poland*, 25.01.2022, <https://notesfrompoland.com/2022/01/25/westinghouse-signs-agreements-to-supply-nuclear-technology-to-poland/> (dostęp 14.11.2022); Wybranymi przez Westinghouse do współpracy polskimi firmami były Rafako, ZKS Ferrum, KB Pomorze, Mostostal Kraków, OMIS, GP Baltic, Polimex Mostostal S.A., Fogo, Zarmen Group, Protea Group. *Westinghouse Signs Strategic Partnerships in Poland to Build Country's First AP1000® Nuclear Plant*, 21.01.2022, <https://info.westinghousenuclear.com/news/westinghouse-strategic-partnerships-poland> (dostęp 14.11.2022).

⁵⁵ Joanna Kakissis, *Russia halts gas exports to Poland and Bulgaria, hitting back at Europe over sanctions*, NPR, 27.04.2022, <https://www.npr.org/2022/04/27/1094995330/putin-gas-rubles-poland-bulgaria> (dostęp 14.11.2022).

⁵⁶ Anna Koper, Anna Banacka, *Poland refiner PKN to sell Lotos assets to Aramco, MOL to complete takeover*, Reuters, 12.01.2022, <https://www.reuters.com/business/energy/pkn-orlens-agrees-deals-sell-grupa-lotos-assets-aramco-mol-unimot-rossi-bio-fuel-2022-01-12/#:~:text=Saudi%20Aramco%20will%20buy%20a,stakes%20in%20two%20other%20units> (dostęp 14.11.2022).

⁵⁷ Stanislav Markus, *Long-term business implications of Russia's war in Ukraine*, „Asian Business & Management”, 21.05.2022, <https://doi.org/10.1057/s41291-022-00181-7> (dostęp 14.11.2022).

ważne zaburzenia międzynarodowe spowodowało szkodliwe dla obu stron sporu zakłócenie dostaw zbóż z Rosji i Ukrainy na światowe rynki spowodowane wojskową presją ze strony agresora rosyjskiego⁵⁸.

Wiosną 2023 roku nadal trwały niedające ostatecznych konkluzji śledztwa (państw skandynawskich) dotyczące wysadzenia nitek gazociągu Nordstream we wrześniu 2022 roku – nie było jasnych odpowiedzi dotyczących podłoża przerwania tej głównej magistrali gazowej, szwedzcy śledczy nadal podejrzewali podmioty państwowe⁵⁹.

Wnioski

Do połowy 2023 roku było już jasne, że mocarstwa zachodnie uzyskały wysoki poziom mobilizacji militarnej i cywilnej wobec zagrożenia spowodowanego przez agresję Rosji przeciw Ukrainie, dostarczając zaatakowanemu państwu niemal każdą z wymaganych kluczowych kategorii uzbrojenia (lotniczą, pancerną, obrony przeciwrakietowej, artylerii rakietowej). Zagrożenie spowodowane przez wojskową agresję Rosji na Ukrainie w 2022 roku ze względu na dążenie Kremla do podboju tego największego w jednoczącej się Europie państwa (kandydata do UE) i potencjalnie największego z członków Unii Europejskiej nie bez kozery można przyrównać do II wojny światowej. Choć Putin wytknął, z częściowym powodzeniem, zagrożenia faszystowskie widoczne w ruchach nacjonalistycznych nowej Ukrainy, nie wspominał o tym, że o wiele większe zagrożenie o tym charakterze powstało w Rosji, i stało się widoczne w jej ruchu narodowym, konserwatywnym i antysemitycznym, który od lat 80. XX wieku buduje nowe imperium na gruzach ZSRR. Ważne z perspektywy skuteczności polityk odstraszenia w Europie postępy wojskowe Rosji na Ukrainie obejmują jej faktyczne odcięcie od Morza Czarnego za sprawą zajęcia Krymu w 2014 roku oraz dalszych postępów w 2022 roku, odcięcia od Morza Azowskiego (poprzez zdobycie Mariupola) oraz zajęcie wielkiej części wybrzeża czarnomorskiego w obwodzie chersońskim. Kontrofensywa ukraińska, umożliwiona poprzez dostawy HIMARS w odcinku chersońskim oraz w ograniczonym zakresie na terytorium Donbasu, usiłowała uzyskać dalszy postęp w odzyskiwaniu terytorium po zatrzymaniu głównych natarć rosyjskich w okolicach Kijowa i Charkowa. Faktyczne zajęcie Białorusi na potrzeby

⁵⁸ Thomas Glauben, Miranda Svanidze, Linde Gotz et altera, *The War in Ukraine. Agricultural Trade and Risks to Global Food Security*, „Intereconomics” 2022, Vol. 57, No. 3, s. 157-163.

⁵⁹ Charlie Cooper, *Swedish investigators: ‘Difficult’ to confirm who blew up Nord Stream*, „Politico”, 6.04.2023 (dostęp 4.06.2023).

wojskowe Rosji oraz wojska stacjonujące w Naddniestrzu umożliwiają przy blokadzie czarnomorskiej utrzymywanie Ukrainy w okrążeniu. Tym samym nie może ona odgrywać roli bufora odgradzającego Europę od przeważających liczebnie i technologicznie wojsk rosyjskich. Niekorzystnym dla Europy osłabieniem jest prorosyjskie uwikłanie reżimu Orbana oraz liczne oznaki poparcia dla Rosji w Czechach. Polska jako kraj zbrojący się do poziomu zachodniego państwa średniej wielkości ze względu na położenie strategiczne (zagrożenie atakiem raketowym z Kaliningradu i konwencjonalnym z Białorusi) nie jest w stanie odgrywać roli buforującej. Zakupy uzbrojenia tego nie zmieniają. Jedyłą szansą na powstrzymanie agresji Rosji przeciw Europie jest nowa doktryna odstraszenia, zakładająca silniejszą posturę obronną wobec działań wojennych Rosji na Ukrainie i na Białorusi. Cywilny wymiar II zimnej wojny unaocznili jej gospodarcze skutki, w tym wstrzymanie przepływu surowców przez wysadzone nitki gazociągu Nordstream. Wojskowe konsekwencje tego konfliktu widać na przykładzie błyskawicznej akcesji Finlandii do NATO, przyspieszonej obsługi Patriot i F-16 dla Ukrainy, zabiegów o przyłączenie do Sojuszu Północnoatlantyckiego Szwecji oraz nowych nakładów zbrojeniowych jego europejskich członków.

Bibliografia

Dokumentacja urzędowa (państw i organizacji międzynarodowych)

Commander, Naval Surface Force Atlantic (Surflant), *United States European Phased Adaptive Approach (EPAA)*, <https://www.surflant.usff.navy.mil/Organization/Supporting-Commands/US-Aegis-Ashore-Missile-Defense-System-Poland/About-Us/> (dostęp 10.03.2023).

The Department of Defense Releases the President's Fiscal Year 2023 Defense Budget, 28.03.2022, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/2980014/the-department-of-defense-releases-the-presidents-fiscal-year-2023-defense-budg/> (dostęp 12.07.2022).

European Deterrence Initiative, Department of Defense Budget FY 2023, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2023/FY2023_EDJ_JBook.pdf (dostęp 12.07.2022).

NATO, *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/220331-def-exp-2021-en.PDF (dostęp 12.07.2022).

Pendleton, John, *Ballistic Missile Defense. Actions Needed to Improve Planning and Information on Construction and Support Costs for Proposed European Sites*, United States Government Accountability Office Report to Congress-

- sional Requesters, August 2009, <https://www.gao.gov/assets/gao-09-771.pdf> (dostęp 14.11.2022).
- Poland's Purchase of F-35 Fighters*, 31.01.2020, https://pl.usembassy.gov/purchase_f35/ (dostęp 14.11.2022).
- Sawyer, John D., *Missile Defense. Fiscal Year 2020 Delivery and Testing Progressed, but Annual Goals Unmet*, United States Government Accountability Office Report to Congressional Committees, April 2021, <https://www.gao.gov/assets/gao-21-314.pdf> (dostęp 14.11.2022).
- United States Army Acquisition Support Center, *High Mobility Artillery Rocket System (HIMARS) – M142*, <https://asc.army.mil/web/portfolio-item/ms-himars-m142/> (dostęp 3.03.2023).
- U.S. Department of Defense, *Pentagon Press Secretary Air Force Brig. Gen. Pat Ryder Holds an On-Camera Press Briefing*, 16.09.2022, <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/3161477/pentagon-press-secretary-air-force-brig-gen-pat-ryder-holds-an-on-camera-press/> (dostęp 11.11.2022).
- U.S. Embassy & Consulate in Poland, *United States and Poland Start Construction of Redzikowo Missile Defense Facility*, 18.05.2016, <https://pl.usembassy.gov/facility/> (dostęp 14.11.2022).

Monografie

- Bajor, Piotr, *Conditions and Implementation of the Energy Policy of the Russian Federation*, [w:] P. Bajor, A. Gruszczyk (red.), *Między wiedzą a władzą*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019, s. 261-270.
- Hill, Fiona; Gaddy, Clifford, *New and Expanded Mr. Putin. Operative in the Kremlin*, Brookings Institution Press, Washington D.C. 2015.
- Legvold, Robert, *Return to Cold War*, Polity Press, Cambridge 2016.
- Lucas, Edward, *The New Cold War. Putin's Threat to Russia and the West*, Bloomsbury, London 2014.
- MacKinnon, Mark, *The New Cold War. Revolutions, Rigged Elections and Pipeline Politics in the Former Soviet Union*, Vintage Canada, Toronto 2008.
- Robinson, Paul, *Explaining the Ukrainian Army's defeat in Donbass in 2014*, [w:] J. L. Black, Michael Johns, Alanda Theriault (red.), *The Return of the Cold War. Ukraine, the West and Russia*, Routledge, London 2016 (Kindle edition), Loc 3300-3778.

Artykuły naukowe

- Fiott, Daniel, *The Fog of War: Russia's War on Ukraine, European Defence Spending and Military Capabilities*, „Intereconomics” 2022, Vol. 57, No. 3, s. 152-156.

- Flockhart, Trine; Korosteleva, Elena, *War in Ukraine: Putin and the multi-order world*, „Contemporary Security Policy”, 24.06.2022, <https://doi.org/10.1080/13523260.2022.2091591> (dostęp 11.11.2022).
- Glauben, Thomas; Svanidze, Miranda; Gotz, Linde et al., *The War in Ukraine. Agricultural Trade and Risks to Global Food Security*, „Intereconomics” 2022, Vol. 57, No. 3, s. 157-163.
- Götz, Elias; Staun, Jørgen, *Why Russia attacked Ukraine: Strategic culture and radicalized narratives*, „Contemporary Security Policy” 2022, Vol. 43, No. 3, s. 482-497.

Raporty i publikacje prasowe

- Abbott, Rich, *Delayed Poland Aegis Ashore Site Needs Two More Years*, „Defense Daily”, 12.02.2020, <https://www.defensedaily.com/delayed-poland-aegis-ashore-site-needs-two-years/navy-usmc> (dostęp 14.11.2022).
- Adamowski, Jaroslaw; Judson, Jen, *Poland requests six additional Patriot batteries from the United States*, 24.05.2022, <https://www.defensenews.com/global/europe/2022/05/24/poland-requests-six-additional-patriot-batteries-from-the-united-states/> (dostęp 14.11.2022).
- Bachega, Hugo; Guerin, Orla; Murphy, Matt, *Kharkiv offensive: Ukrainian army says it has tripled retaken area*, BBC, 11.09.2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-62867560> (dostęp 11.11.2022).
- Balmforth, Tom, *Ukraine pushes counteroffensive*, „Reuters”, 14.09.2022, <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-pushes-counter-offensive-biden-sees-long-haul-2022-09-14/> (dostęp 11.11.2022).
- BBC, *Belarus border crisis: How are migrants getting there?*, 26.11.2021, <https://www.bbc.com/news/59233244> (dostęp 4.06.2023).
- Bosen, Ralf, *Germany's military upgrade hampered by bureaucracy*, „Deutsche Welle”, 7.06.2022, <https://www.dw.com/en/germanys-military-upgrade-hampered-by-bureaucracy/a-62046032> (dostęp 12.07.2022).
- Cancian, Mark F., *What Does \$40 Billion in Aid to Ukraine Buy?*, 23.05.2022, <https://www.csis.org/analysis/what-does-40-billion-aid-ukraine-buy> (dostęp 12.07.2022).
- Cooper, Charlie, *Swedish investigators: 'Difficult' to confirm who blew up Nord Stream*, „Politico”, 6.04.2023 (dostęp 4.06.2023).
- Copp, Tara; Marcus, Weisgerber, *Why the US Won't Give Patriot Interceptors to Ukraine*, 10.03.2022, <https://www.defenseone.com/threats/2022/03/why-us-wont-give-patriot-interceptors-ukraine/363042> (dostęp 14.11.2022).
- Duggal, Hanna, *Ukraine's Counteroffensive Explained in Maps*, „Al Jazeera”, 13.09.2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/13/ukraines-counteroffensive-explained-in-maps> (dostęp 11.11.2022).

- Eckstein, Megan, MDA, *Army Withholding Pay as Aegis Ashore Poland Construction Still Drags*, 12.03.2020, <https://news.usni.org/2020/03/12/mda-army-withholding-pay-as-aegis-ashore-poland-construction-still-drags> (dostęp 14.11.2022).
- Faulconbridge, Guy, *Russia moves ahead with deployment of tactical nukes in Belarus*, Reuters, 26.05.2023 (dostęp 26.05.2023).
- The first small nuclear reactors in Poland as early as 2029. KGHM has signed a contract with NuScale*, 14.02.2022, <https://media.kghm.com/en/news-and-press-releases/the-first-small-nuclear-reactors-in-poland-as-early-as-2029-kghm-has-signed-a-contract-with-nuscale#:~:text=The%20Polish%20copper%20giant%20has,representatives%20of%20the%20American%20administration> (dostęp 14.11.2022).
- Forrest, Brett; Panchevsky, Bojan, *Russia Redeploys Troops as Focus of Conflict Turns South*, „The Wall Street Journal”, 1.08.2022.
- Hildreth, Steven; Ek, Carl, *Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe*, Congressional Research Service, 26.04.2010, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL34051> (dostęp 3.03.2023).
- Jarabik, Balazs, *What Did Minsk II Actually Achieve*, Carnegie Moscow, 13.02.2015, <https://carnegiemoscow.org/commentary/59059> (dostęp 11.11.2022).
- Judson, Jen, *Construction of Aegis Ashore in Poland nearing completion*, „Defense News”, 9.03.2022, <https://www.defensenews.com/pentagon/2022/03/09/construction-of-aegis-ashore-in-poland-nearing-completion> (dostęp 14.11.2022).
- Kakissis, Joanna, *Russia halts gas exports to Poland and Bulgaria, hitting back at Europe over sanctions*, NPR, 27.04.2022, <https://www.npr.org/2022/04/27/1094995330/putin-gas-rubles-poland-bulgaria> (dostęp 14.11.2022).
- Keith, Tamara, *Biden is boosting U.S. troops in Europe because of Russia's war in Ukraine*, NPR, 29.06.2022, <https://www.npr.org/2022/06/29/1108536666/biden-is-boosting-u-s-troops-in-europe-because-of-russias-war-in-ukraine> (dostęp 14.11.2022).
- Kimball, Daryl, *The European Phased Adaptive Approach at a Glance*, March 2022, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Phasedadaptiveapproach> (dostęp 14.11.2022).
- Koper, Anna; Banacka, Anna, *Poland refiner PKN to sell Lotos assets to Aramco, MOL to complete takeover*, Reuters, 12.01.2022.
- Kottasova, Ivana et al., *Ukrainian forces enter key city of Izyum in a sign Kyiv's new offensive is working*, CNN, 11.09.2022, <https://edition.cnn.com/2022/09/10/europe/ukraine-kharkiv-advances-intl-hnk/index.html> (dostęp 11.11.2022).

- Landay, Jonathan; Spicer, Jonathan, *Zelenskiy, visiting Kherson, vows to drive Russia from all of Ukraine*, Reuters, 15.11.2022, <https://www.reuters.com/world/europe/donetsk-battles-are-hell-ukraines-zelenskiy-says-kherson-mops-up-2022-11-13/> (dostęp 10.03.2023).
- Macias, Amanda, *U.S. to send 15th military package to Ukraine, bringing total aid in Russia war to \$7 billion*, CNBC, 8.07.2022, <https://www.cnbc.com/2022/07/08/us-to-send-15th-military-package-to-ukraine-bringing-total-aid-in-russia-war-to-7-billion-.html> (dostęp 12.07.2022).
- Markus, Stanislav, *Long-term business implications of Russia's war in Ukraine*, „Asian Business & Management”, 21.05.2022.
- Menon, Rajan; Rumer, Eugene, *Conflict in Ukraine. The Unwinding of the Post-Cold War Order*, The MIT Press, Cambridge 2015.
- Micklethwait, John; Krasnolutska, Daryna, *Zelenskiy Says No Peace Until Ukraine Gets Crimea, Donbas Back*, Bloomberg, 17.11.2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-11-17/zelenskiy-says-no-peace-until-ukraine-gets-crimea-donbas-back> (dostęp 3.03.2023).
- Mutler, Alison, *NATO Shows Off Missile Base In Romania, Calling It 'Purely Defensive'*, REF/RL, 25.11.2019, <https://www.rferl.org/a/nato-shows-off-missile-base-in-romania-calling-it-purely-defensive-/30291193.html> (dostęp: 14.11.2022).
- Poland signs deal for purchase of 250 Abrams tanks*, Reuters, 5.04.2022, <https://www.reuters.com/world/europe/poland-signs-deal-purchase-250-abrams-tanks-2022-04-05/> (dostęp 14.11.2022).
- Poland to ramp up defence spending, army as Ukraine war rages*, Reuters, 4.03.2022, <https://www.euronews.com/2022/03/04/uk-ukraine-crisis-poland-parliament> (dostęp 12.07.2022).
- Saballa, Joe, *Poland to Acquire 500 HIMARS from US*, „The Defense Post”, 7.06.2022, <https://www.thedefensepost.com/2022/06/07/poland-himars-us/> (dostęp 14.11.2022).
- Shin, Hyonhee, *South Korea Sign 58 billion tank and howitzer contract*, „Reuters”, 27.08.2022, <https://www.reuters.com/world/south-korea-poland-sign-58-billion-tank-howitzer-contract-2022-08-27/> (dostęp 14.11.2022).
- Shrestha, Priyanka, *Westinghouse signs deals to support Poland's first nuclear new build*, „Energy Live News”, 25.01.2022, <https://www.energylivenews.com/2022/01/25/westinghouse-signs-deals-to-support-polands-first-nuclear-new-build/> (dostęp 14.11.2022).
- Smith, Josh, *Analysis: With massive Polish arms deal S. Korea steps closer to Ukraine war*, Reuters, 29.07.2022.
- Systemy rakietowe z Korei Południowej dla Polski. Szef MON Mariusz Błaszczak zatwierdził umowę na zakup artylerii*, TVN 24, 19.10.2022, <https://>

- tvn24.pl/swiat/systemy-rakietowe-z-korei-poludniowej-dla-polski-szef-mon-mariusz-blaszczak-zatwierdzil-umowe-na-zakup-artylerii-6170203 (dostęp 14.11.2022).
- Ukraine gets its F-16s*, „The Economist”, 1.6.2023.
- Vergun, David, *Ukraine Getting Patriot Battery, Other Defense Weapons*, 21.12.2022, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3253206/ukraine-getting-patriot-battery-other-defense-weapons/> (dostęp 3.03.2023).
- Via *Euronews: Ukraine war: What you need to know this Tuesday*, „Euronews”, 1.08.2022, <https://www.euronews.com/2022/08/01/ukraine-war-five-latest-developments-linked-to-russias-invasion> (dostęp 11.11.2022).
- Voice of America, *Putin Strikes Conciliatory Tone in Crimea Speech*, 14.08.2014, <https://www.voanews.com/a/putin-russia-should-build-itself-up-not-fence-itself-off/2412999.html> (dostęp 10.03.2023).
- Westinghouse signs agreements to supply nuclear technology to Poland*, 25.01.2022, <https://notesfrompoland.com/2022/01/25/westinghouse-signs-agreements-to-supply-nuclear-technology-to-poland/> (dostęp 14.11.2022).
- Westinghouse Signs Strategic Partnerships in Poland to Build Country's First AP1000® Nuclear Plant*, 21.01.2022, <https://info.westinghousenuclear.com/news/westinghouse-strategic-partnerships-poland> (dostęp 14.11.2022).
- Williams, Heather, *Russia Suspends New START and Increases Nuclear Risks*, 23.02.2023, <https://www.csis.org/analysis/russia-suspends-new-start-and-increases-nuclear-risks> (dostęp 3.03.2023).
- Zengerle, Patricia, *After delay, U.S. Senate overwhelmingly approves \$40 billion in Ukraine aid*, 20.05.2022, <https://www.reuters.com/world/us/after-delay-congress-sends-40-billion-ukraine-aid-package-biden-2022-05-19/> (dostęp 12.07.2022).

Przemysław Piotr Damski

Uniwersytet Łódzki

 0000-0001-6308-9733

Ewolucja koncepcji „szczególności Arktyki” w kontekście wpływu wojny rosyjsko-ukraińskiej na sytuację międzynarodową na Dalekiej Północy (luty–grudzień 2022)

Abstrakt

Przez trzydzieści lat od zakończenia zimnej wojny Arktyka i obowiązujące tam reżimy międzynarodowe były charakteryzowane jako „szczególne”. Definicji „szczególności Arktyki” było jednak wiele i trudno o wskazanie jednej, pod którą podpisałyby się wszystkie państwa regionu. Jednocześnie koncepcja ta zmieniała się w czasie i adaptowała do nowych warunków, aż po agresję rosyjską na Ukrainę z 24 lutego 2022 roku. Kluczowe znaczenie miała tu polityka Rosji oraz Stanów Zjednoczonych, jedynych mocarstw globalnych będących państwami arktycznymi, które do czasu wojny w Ukrainie respektowały wypracowane dla Arktyki normy i zasady oparte na zaufaniu. Agresja na Ukrainę podważyła wiarygodność Rosji i unaoczniała, jak rozbieżnie poszczególni gracze arktyczni pojmowali „szczególność”. W rezultacie państwa zachodnie zaczęły gromadzić się wokół USA i izolować Rosję pozbawiając ją, przynajmniej na pewien czas, jej „terytorium negocjacji”. W odpowiedzi spotkały się z demonstracjami militarnymi mającymi skłonić je do powrotu do *status quo ante bellum*. Nie przyniosło to jednak oczekiwanych rezultatów, doprowadziło do wzmocnienia pozycji USA w regionie oraz poddało wątpliwość dalsze funkcjonowanie „szczególności” w obecnym kształcie.

Słowa kluczowe: Arktyka, Rosja, Stany Zjednoczone, wojna rosyjska-ukraińska, NATO, państwa nordyckie

Wstęp

Agresja Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku stała się katalizatorem zmian w globalnych stosunkach międzynarodowych. Uwypukliła istniejące wcześniej różnice między mocarstwami angażującymi się w popieranie obu beligerentów. Dotyczyło to również Arktyki, która po zakończeniu zimnej wojny pod wieloma względami była stabilna, z rzadka przyciągając uwagę incydentami oraz narracją o jej „rozszarpywaniu” w poszukiwaniu surowców¹. Mówiło się o „szczegółności” regionu (*Arctic exceptionalism*), którą po lutym 2022 roku kwestionowano. W artykule przedstawiłem ewolucję koncepcji „szczegółności Arktyki” na tle zmieniających się realiów międzynarodowych poczynawszy od zakończenia zimnej wojny po wpływ jaki wywarła na nią wojna w Ukrainie. Przyjmuję, że nie nawiązuje ona wyłącznie do kwestii bezpieczeństwa, lecz stanowi także koncept kulturowy odwołujący się do wartości i idei, które pomagały tworzyć reżim arktyczny. W związku z tym wpierym scharakteryzowałem region arktyczny oraz zarysowałem relacje tamtejszych aktorów, by następnie przyrzeć się różnym interpretacjom konceptu arktycznej „szczegółności” oraz jego praktycznej ewolucji pod wpływem zmieniającej się sytuacji międzynarodowej aż po rosyjską pełnoskalową agresję na Ukrainę z 24 lutego 2022 roku. Na potrzeby niniejszego omówienia skoncentrowałem się przede wszystkim na aktywności Rosji oraz USA, jako jedynych mocarstw globalnych będących jednocześnie państwami arktycznymi. Pozwala to lepiej zaobserwować, jak polityka tych dwóch podmiotów międzynarodowych oraz ich wzajemne stosunki wpływają na sytuację na Dalekiej Północy.

Charakterystyka regionu arktycznego

Arktyka to obszar położony wokół bieguna północnego, zawierający Ocean Arktyczny z przyległościami lądowymi oraz akwenami stanowiącymi przedmiot zainteresowania Rady Arktycznej². Częściowo położone są w nim

¹ Zob. np. Richard Sale, Eugene Potapov, *The scramble for the Arctic. Ownership, exploitation and conflict in the far North*, London, Lincoln 2010; Arne Lietz, *The scramble for the Arctic*, „IPS Journal”, 27.12.2019, <https://www.ips-journal.eu/regions/global/the-scramble-for-the-arctic-3966/> (dostęp 28.12.2022); Klaus Dodds, Mark Nuttall, *The Scramble for the Poles. The Geopolitics of the Arctic and Antarctic*, John Wiley & Sons, New York 2016.

² Nie ma jednej definicji Arktyki (zob. np. Arctic Centre, *What and Where is Arctic?*, <https://www.arcticcentre.org/EN/arcticregion> (dostęp 28.12.2022)), dlatego niektórzy badacze kwestionują jej istnienie jako regionu, wskazując, że nie ma on wyraźnych granic politycznych. Gunhild Hoogensen Gjörv, Kara K. Hodgson, „*Arctic Exceptionalism*” or „*comprehensive security*”? *Understanding security in the Arctic*, „The Arctic Yearbook” 2019, s. 3–4.

terytoria należące do Danii, Finlandii, Islandii, Kanady, Norwegii, Rosji, Stanów Zjednoczonych i Szwecji określanych w Deklaracji Ottawskiej z 1996 roku jako państwa arktyczne³.

Ponieważ przez prawie cały rok większa część oceanu jest skuta lodem, żegluga odbywa się tam głównie dzięki lodołamaczom, a eksploatacja bogatych złóż surowców naturalnych jest utrudniona. Najważniejszymi z nich są gaz i ropa. Szacuje się, że odpowiednio 30% i 13% ogółu ich nieodkrytych światowych zasobów znajduje się na Dalekiej Północy⁴. Ten najszybciej ocieplający się region świata⁵ ma być jednak wolny od lodu do 2035 roku⁶. Ułatwi to dostęp do wspomnianych surowców oraz otworzy perspektywy dla rozwoju już istniejących szlaków morskich, takich jak Przejście Północno-Zachodnie (North-West Passage, NWP) oraz Północna Droga Morska (Northern Sea Route, NSR), a w dłuższej perspektywie powstania nowych⁷. Obok tej szansy pojawiają się też wyzwania związane z negatywnymi konsekwencjami ocieplającego się klimatu⁸ oraz eksploatacji podmorskich złóż dla środowiska

³ W deklaracji zapisano: „Przedstawiciele rządów Kanady, Danii, Finlandii, Norwegii Federacji Rosyjskiej oraz Stanów Zjednoczonych (dalej określane jako państwa arktyczne) [...]” Arctic Council Repository, *Declaration of the Establishment of the Arctic Council*, Ottawa, Canada, 19.09.1996, https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/85/EDOCS-1752-v2-ACMMCA00_Ottawa_1996_Founding_Declaration.PDF?sequence=5&isAllowed=y (dostęp 24.06.2022).

⁴ Donald L. Gautier, Kenneth J. Bird, Ronald R. Charpentier, Arthur Grantz, David W. Houseknecht, Timothy R. Klett, Thomas E. Moore, Janet K. Pitman, Christopher J. Schenk, John H. Schuenemeyer, Kai Sørensen, Marilyn E. Tennyson, Zenon C. Valin, Craig J. Wandrey, *Assessment of undiscovered oil and gas in the Arctic*, „Science” 2009, Vol. 324, No. 5931, s. 1175–1179.

⁵ Mika Rantanen, Alexey Yu Karpechko, Antti Lipponen, Kalle Nordling, Otto Hyvärinen, Kimmo Ruosteenoja, Timo Vihma, Ari Laaksonen, *The Arctic has warmed nearly four times faster than the globe since 1979*, „Communications Earth & Environment” 2022, Vol. 3, No. 1, s. 1–10.

⁶ Maria-Vittoria Guarino, Louise C. Sime, David Schröder, Irene Malmierca-Vallet, Erica Rosenblum, Mark Ringer, Jeff Ridley, Danny Feltham, Cecilia Bitz; Eric J. Steig, Eric Wolff, Julianne Stroeve, Alistair Sellar, *Sea-ice-free Arctic during the Last Interglacial supports fast future loss*, „Nature Climate Change” 2020, Vol. 10, No. 10, s. 928–932.

⁷ Malte Humpert, Andreas Raspotnik, *The Future of Arctic Shipping Along the Transpolar Sea Route*, „The Arctic Yearbook” 2012, s. 281–307.

⁸ Zob. Vincent F. Warwick, *Arctic Climate Change: Local Impacts, Global Consequences, and Policy Implications*, [w:] Ken S. Coates, Crain Holroyd (red.), *The Palgrave Handbook of Arctic Policy and Politics*, Palgrave MacMillan, Cham 2020, s. 507–526.

naturalnego⁹. Istnieją wreszcie wyzwania związane z roszczeniami terytorialnymi oraz polityką poszczególnych aktorów międzynarodowych w Arktyce¹⁰.

Aktorzy arktyczni

Podstawowymi aktorami w regionie jest grupa sześciu państw posiadających bezpośredni dostęp do tamtejszego oceanu. Są to Dania (Grenlandia, i Wyspy Owcze), Islandia, Kanada, Norwegia, Rosja i Stany Zjednoczone (Alaska). Do państw arktycznych zalicza się także Finlandię i Szwecję, których część terytoriów znajduje się na kole podbiegunowym. W 1996 roku w powołały one do życia Radę Arktyczną (Arctic Council, AC) deklarując swoje „zaangażowanie w zrównoważony rozwój regionu Arktyki, włączając rozwój ekonomiczny i społeczny, poprawę warunków zdrowotnych oraz dobrostanu kulturowego”¹¹. Szczególny nacisk położono na ochronę ludności zamieszkującej region, ich kulturę oraz środowisko naturalne¹². Rada nie jest organizacją międzynarodową i zapadające tam ustalenia nie wiążą prawnie jej członków¹³. Z tego powodu występujące między państwami spory starano się regulować odwołując się do argumentów naukowych i prawa międzynarodowego, zwłaszcza Konwencji

⁹ Zob. Leendert Vergeynst, Susse Wegeberg, Jens Aamand, Pia Lassen, Ulrich Gosewinkel, Janne Fritt-Rasmussen, Kim Gustavson, Anders Mosbech, *Biodegradation of marine oil spills in the Arctic with a Greenland perspective*, „The Science of the Total Environment” 2018, Vol. 626, s. 1243–1258.

¹⁰ Więcej patrz w: Krzysztof Kubiak, *Interesy i spory państw w Arktyce w pierwszych dekadach XXI wieku*, Warszawa, Wydawnictwo TRIO 2012; Michał Łuszczuk (red.), *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013; Heather Exner-Pirot, *The Arctic in International Affairs*, [w:] Ken S. Coates, Crain Holroyd (red.), *op. cit.*, s. 307–318.

¹¹ Arctic Council Repository, *op. cit.*

¹² *Ibidem*.

¹³ Więcej zob.: Douglas C. Nord, *The changing Arctic. Consensus building and governance in the Arctic Council*, Palgrave MacMillan, New York 2016; Magdalena Madej, *Arctic Council and the ecosystem-based management approach*, [w:] Krzysztof Migąła, Piotr Owczarek, Marek Kasprzak, Mateusz C. Strzelecki (red.), *New perspective in polar research*, Wrocław 2014, s. 9–17; Zdzisław Śliwa, *The Arctic Council as a Forum for Peaceful Cooperation in the Arctic*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2020, Vol. 14, nr 2, s. 214–237.

o Prawie Morza (UNCLOS III)¹⁴, która do roku 2022 w znaczącym stopniu spełniała swoją rolę¹⁵.

O znaczeniu AC oraz regionu świadczy zainteresowanie nimi różnych państw już w latach 90. XX wieku. Do 2000 roku status obserwatora w Radzie uzyskały Francja, Niemcy, Polska i Wielka Brytania¹⁶. Gdy w 2008 roku opublikowano szacunkowe dane o zasobności Arktyki w ropę i gaz, kolejne państwa i organizacje

¹⁴ Jedynie USA nie są stroną UNCLOS III. Problem z jej ratyfikacją pojawił się w 1983 roku. Wówczas to administracja prezydenta Ronalda Reagana zgłosiła zastrzeżenia do części XI Konwencji, dotyczącej statusu i wykorzystywania dna morskiego znajdującego się poza wodami terytorialnymi lub specjalną strefą ekonomiczną państwa. Zobowiązały się natomiast przestrzegać konwencji w pozostałych jej postanowieniach. Pomimo przyjęcia w latach 90. XX wieku porozumienia wychodzącego naprzeciw wątpliwościom amerykańskim w Senacie brakowało 2/3 wymaganych głosów do ratyfikowania konwencji. Zob.: Janusz Symonides, *Konwencja Narodów Zjednoczonych o Prawie Morza – W 30 lat od jej przyjęcia*, „Prawo Morskie” 2012, t. XXVIII, s. 12–14. W ostatnich latach powstało ponadpartyjne porozumienie senatorów z Alaski, Hawajów i Wirginii oraz kongresmenów z Connecticut i Alaski lobbujących za podpisaniem UNCLOS III. Zob. *With an eye towards Donald Trump, Stephane Dion says Russian sanctions must be upheld*, „Global News”, 11.11.2016, <https://globalnews.ca/news/3062596/with-an-eye-towards-donald-trump-stephane-dion-says-russian-sanctions-must-be-upheld/> (dostęp 6.08.2020); Lisa Murkowski, *Murkowski, Hirono, Kaine Call on the Senate to Ratify UN Convention on the Law of the Sea*, 18.05.2021, <https://www.murkowski.senate.gov/press/release/murkowski-hirono-kaine-call-on-the-senate-to-ratify-un-convention-on-the-law-of-the-sea> (dostęp 02.12.2022); Mazie K. Hirono, *Senators Hirono, Murkowski, Kaine Introduce Resolution Calling on the Senate to Ratify UN Convention on the Law of the Sea*, 18.05.2021, <https://www.hirono.senate.gov/news/press-releases/senators-hirono-murkowski-kaine-introduce-resolution-calling-on-the-senate-to-ratify-un-convention-on-the-law-of-the-sea> (dostęp 02.12.2022).

¹⁵ Znamienne, że wielokrotnie pojawiały się doniesienia o rywalizacji mocarstw w regionie, także wśród części specjalistów. Tymczasem, jak słusznie wskazały Elizabeth Buchanan i Bec Strating, sprawy w Arktyce były w znacznej mierze czytelne. Przestrzeganie przez państwa regionu UNCLOS pozwalało na pokojowe wytyczenie Specjalnych Stref Ekonomicznych, w czym pomagało odwołanie się do badań naukowych. Na przeszkodzie nie stawał nawet brak ratyfikacji UNCLOS przez USA, gdyż od czasu rewolucji łąpkowej straciły one większe zainteresowanie kosztownym wydobyciem surowców w Arktyce. Por.: Andrey Bondarev, Robert Huebert, Heather Exner-Pirot, *Great Power Competition in the Arctic*, Woodrow Wilson Center, 29.07.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=FwI-XUFhjYI> (dostęp 29.04.2020). Elizabeth Buchanan, Bec Strating, *Why the Arctic is not the 'next' South China Sea?*, „War on the Rocks”, 05.11.2020, <https://warontherocks.com/2020/11/why-the-arctic-is-not-the-next-south-china-sea/> (dostęp 02.12.2022)

¹⁶ Arctic Council, *Arctic Council Observers*, <https://www.arctic-council.org/about/observers/> (dostęp 24.11.2022).

występowały z wnioskami o status obserwatora. Otrzymały go m.in. Chiny, Japonia czy Indie¹⁷. Te pierwsze ogłosiły się z czasem „państwem okołopółnocnym” (*near-Arctic state*)¹⁸ i podjęły szereg inicjatyw (np. Polarny Szlak Jedwabny), które mają uczynić z nich „mocarstwo polarne”¹⁹. Zainteresowanie regionem zdradza także UE. Troje jej członków to państwa arktyczne, a siedem ma status obserwatora w AC. Ponieważ sama UE nie posiada dostępu do Oceanu Arktycznego (Grenlandia i Wyspy Owcze do niej nie należą), zależy jej na internacjonalizacji NWP i NSR, aby zwiększyć dostępność tych szlaków dla swych członków²⁰.

¹⁷ W latach 2013–2017 siedem państw uzyskało status obserwatora. Wcześniej uzyskało go sześć państw. *Ibidem*.

¹⁸ The State Council: The People’s Republic of China, *White Paper: China’s Arctic Policy*, 26.01.2018, http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm (dostęp 06.01.2022).

¹⁹ Więcej patrz: Anne-Marie Brady, *China as a Polar Great Power*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.

²⁰ Spośród państw UE bez dostępu do Oceanu Arktycznego morskie lodołamacze posiadały: Estonia (2), Finlandia (8), Łotwa (1), Niemcy (4), Szwecja (5). Pojedyncze jednostki posiadają także państwa położone nad Oceanem Atlantyckim i Morzem Śródziemnym: Francja (1), Hiszpania (1), Włochy (1), które realizują misje głównie naukowe w Antarktyce. Wielka Brytania, choć nie jest już członkiem UE, to wciąż ma zbieżne z nią interesy w kwestii swobody żeglugi. Posiada ona 2 lodołamacze. Większość tych okrętów ma charakter jednostek naukowych lub, jak np. w Szwecji i Finlandii, są to jednostki asystujące okrętom handlowym w pokonywaniu skutych lodem obszarów morskich. Aker Arctic, *List of operational icebreakers* 28.11.2016 https://baltice.org/app/static/pdf/operational_icebreakers.pdf (dostęp 21.11.2022); Baltic Icebreaking Management, *Baltic Sea Icebreaking Report 2020-2021*, <https://baltice.org/app/static/pdf/BIM%20Report%202020-2021.pdf> (dostęp 21.11.2022); *PLV Project*, Navaliber, 12.12.2018, <https://www.navaliber.com/references/plv-project-polar-logistic-vessel> (dostęp 09.12.2022); Unidad de Tecnología Marina, *R/V Hespérides*, <http://www.utm.csic.es/en/instalaciones/hes> (dostęp 09.12.2022); *HMS Protector (A173)*, <https://www.royalnavy.mod.uk/our-organisation/the-fighting-arms/surface-fleet/survey/antarctic-patrol-ship/hms-protector> (dostęp 09.12.2022); Istituto di Scienze Polari, *R/V Laura Bassi*, 12.10.2020, <https://www.isp.cnr.it/index.php/en/infrastructures/r-v-laura-bassi> (dostęp 09.12.2022); British Antarctic Survey, *British Antarctic Survey takes delivery of RRS Sir David Attenborough*, 02.12.2020 <https://www.bas.ac.uk/media-post/british-antarctic-survey-takes-delivery-of-rrs-sir-david-attenborough/> (dostęp 09.12.2022). O rosnącym zainteresowaniu UE Arktyką świadczy m.in. uruchomienie jej oficjalnego biura w Nuuk na Grenlandii Arctic Circle Assembly, *European Union’s Policy for the Arctic*, YouTube, 20.10.2022, https://youtu.be/YgXSN4IN_GE (dostęp 29.10.2022); H. Bye, *The EU Strengthens Its Presence in Greenland*, „High North News”, 28.09.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/eu-strengthens-its-presence-greenland> (dostęp 29.12.2022).

Między innymi z tego powodu, kontrolujące obie drogi, Kanada i Rosja zablokowały jej wnioski o status obserwatora w AC²¹.

Na uwagę zasługuje fakt, że przed 2022 rokiem pięć spośród ośmiu państw regionu było członkami NATO, dwa współpracowały w ramach NORAD²², pięć pozostawało zrzeszonych w NORDEFECO²³. Przedmiotem działania tych podmiotów jest współpraca militarna i obrona ich członków, także na wypadek zagrożenia w Arktyce. Z tego powodu przeprowadzają one tam regularnie i okazjonalne manewry wojskowe²⁴, lecz dotychczas dbano o to, aby NATO nie angażowało się w regionie²⁵. Rosja była poza tymi strukturami, choć zapraszano ją na ćwiczenia w charakterze obserwatora²⁶. Jednak, gdy spotkały ją sankcje za aneksję Krymu, odrzuciła zaproszenie do obserwowania ćwiczeń Trident Juncture, oskarżając NATO o prowokację²⁷. Przestała uczestniczyć w zebraniach Arctic

²¹ W tym przypadku należy wspomnieć o czynnikach dodatkowych. Rosja nie chciała dopuścić do wzmocnienia pozycji państw europejskich w Arktyce. Z kolei Kanada broniła interesów ludności zamieszkującej jej północne terytoria, których produkty nie mogły być sprzedawane na terenie UE ze względu na restrykcyjną politykę UE; Tiziana Melchiorre, *The European Union and the Arctic. An Inextricable Connubium?*, „High North News”, 31.05.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/european-union-and-arctic-inextricable-connubium> (dostęp 24.11.2022).

²² North American Defense and Aerospace Command – wspólna, amerykańsko-kanadyjska jednostka zapewniająca system wczesnego ostrzegania oraz kontrolę przestrzeni powietrznej USA i Kanady.

²³ Nordic Defense Cooperation – porozumienie Danii, Finlandii, Islandii, Norwegii i Szwecji o współpracy w dziedzinie obronności i produkcji uzbrojenia.

²⁴ Od 2006 roku ćwiczenia Cold Response przeprowadza NATO. W ramach NORDEFECO od 2009 odbywały się wspólne ćwiczenia przygraniczne. Od 2013 roku we współpracy włączono USA i Wielką Brytanię jednak później ze względu na kolidujące zobowiązania w ramach NATO, były zawieszane, a od 2017 roku ćwiczenia obrony przygranicznej państw NORDEFECO odbywały się w ramach natowskich ćwiczeń Cold Response; Page Wilson, Ísak Kári Kárasón, *Vision accomplished? A decade of NORDEFECO*, „Global Affairs” 2020, Vol. 6, No. 4–5, s. 481–501; A.-S. Dahl, *NORDEFECO and NATO. „Smart Defence” in the North?*, „NATO Defense College Research Paper” 2014, No. 101, s. 1–12.

²⁵ George Soroka twierdzi, że NATO nie ma jasnego mandatu do działania na Dalekiej Północy. George Soroka, *A Reluctant Arctic Power No More? The United States’ Evolving Engagement with the High North*, [w:] Anastasia Likhacheva (red.), *Arctic Fever: Political, Economic & Environmental Aspects*, Springer Nature Singapore Singapore 2022, s. 211.

²⁶ Zaproszono ją np. do udziału w ćwiczeniach Pomor w latach 2010–2013. Od 2015 r. prowadziła wspólne ćwiczenia z Norwegią. Pavel Devyatkin, *Russia’s Arctic Strategy: Military and Security (Part II)*, 02.28.2020, <https://www.thearcticinstitute.org/russias-arctic-military-and-security-part-two/> (dostęp 30.04.2020).

²⁷ Jack Watling, *NATO’s Trident Juncture 2018 Exercise: Political Theatre with a Purpose*, 20.11.2018, <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/natos-trident-juncture-2018-exercise-political-theatre-purpose> (dostęp 25.06.2022).

Chiefs of Defence Staff oraz Arctic Security Forces Roundtable²⁸. Jednocześnie od 2007 roku systematycznie remilitaryzowała Arktykę²⁹, gdy inne państwa regionu, zwłaszcza USA przejawiały ograniczone zainteresowanie zwiększaniem swojej obecności militarnej.

Koncepcja „szczegółności Arktyki”

Pomimo skomplikowania stosunków międzynarodowych w Arktyce, aż do 2022 roku nie doszło pomiędzy tamtejszymi aktorami do poważniejszych konfliktów, co tłumaczono rzekomą „szczegółnością”³⁰. Początki tej narracji sięgają przemówienia Michaiła Gorbaczowa. Sowiecki przywódca na początku października 1987 roku nawoływał do utworzenia na tym obszarze „strefy pokoju”³¹. Odwilż w relacjach między USA i ZSRR, późniejszy rozpad tego drugiego i zakończenie zimnej wojny umożliwiły wcielenie tej idei w życie.

„Szczegółność Arktyki” definiuje się określając region „strefą pokoju”, ale i „terytorium dialogu” oddzielonego od globalnych zawirowań. W tej bańce możliwe było zarządzanie regionalne, funkcjonalna kooperacja oraz pokojowa koegzystencja³². Można „szczegółność” utożsamiać także z narzuceniem na siebie przez poszczególne państwa ograniczeń, których celem była minimalizacja występowania napięć w regionie, co znalazło wyraz np. w norweskiej polityce „High North, low tension”³³.

²⁸ George Soroka, *op. cit.*, s. 211.

²⁹ Początkowo wznowiono loty patrolowe dalekiego zasięgu oraz regularne odwiedzi-ny regionu przez Flotę Północną. W kolejnych latach przeprowadzano reaktywację sowieckich baz oraz zwiększano liczbę żołnierzy w regionie. Pavel Devyatkin, *op. cit.* Zob. też: Agnieszka Legucka, *Polityka Rosji wobec Arktyki*, „Biuletyn PISM”, 26.06.2020, https://www.pism.pl/publikacje/Polityka_Rosji_wobec_Arktiki (dostęp 24.07.2020).

³⁰ Juha Käpylä, Harri Mikkola, *On Arctic Exceptionalism. Critical Reflections in the Light of the Arctic Sunrise Case and Crisis in Ukraine*, FIIA Working Papers, s. 4.

³¹ Por. *Gorbachev Calls For Peace, Cooperation in Arctic*, „Associated Press”, 02.10.1987, <https://apnews.com/article/ed8452a6d9b7a62f5138a73a9de89432> (dostęp 02.12.2022); Kristian Åtland, *Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic*, „Cooperation and Conflict” 2008, Vol. 43, No. 3, s. 289–311; Benjamin Schaller, *The Forgotten Spirit of Gorbachev*, „Arctic Yearbook” 2019, s. 1–2.

³² Juha Käpylä, Harri Mikkola, *op. cit.*, s. 4.

³³ Andreas Østhagen, *Norway's Arctic Policy. High North, Low Tension?*, [w:] Anastasia Likacheva (red.), *op. cit.*, s. 277–304; James Stavridis, *High North or High Tension?*, „Foreign Policy”, 22.10.2013, <https://foreignpolicy.com/2013/10/21/high-north-or-high-tension/> (dostęp 28.12.2022); Ken S. Coates, Crain Holroyd, *Europe's North. The Arctic*

Według Orana R. Younga i Gail Osherenko „szczegółność” wynikała ze specyfiki klimatu i środowiska, piękna i niesamowitości Dalekiej Północy, będącej pełną możliwością i ryzyka ostatnią granicą³⁴. Uważali, że brak zacieklej rywalizacji w regionie w przeszłości oraz apel Gorbaczowa pozwoliły na zdefiniowanie wspólnych interesów we „wspólnym regionie”³⁵. W tym ujęciu postrzegano Arktykę jako obszar testowy rozwiązań, które mogłyby być zastosowane gdzie indziej³⁶.

Większość badaczy zgadzała się jednak, że „szczegółność” to izolowanie Arktyki od napięć politycznych w innych częściach globu³⁷. Według Heather Exner-Pirot „pomimo bardzo poważnych problemów w relacjach Rosji z Zachodem gdzie indziej współpraca w Arktyce była nieskazitelna”³⁸. Nie przeszkadzała temu nawet rosnąca militaryzacja regionu. W rezultacie wspólne interesy pozwoliły nie tylko utrzymać, ale wręcz wzmocnić współpracę³⁹.

Takiej wizji „szczegółności Arktyki” sprzeciwiały się Gunhild Hoogensen Gjørvi oraz Kara K. Hodgson. Ich zdaniem „[a]rktyczna szczegółność to narracja, która próbuje zdefiniować jak mówić o bezpieczeństwie w regionie” i jako taka zawodzi, gdyż indywidualne cele poszczególnych aktorów wciąż dominują. Nie wytrzymuje też porównania z innymi częściami świata, gdzie również dochodzi do rozwiązywania sporów w wybranych kwestiach. W związku z tym należałoby raczej mówić o kompleksowej polityce bezpieczeństwa poszczególnych państw, obejmującej Daleką Północ⁴⁰.

Hoogensen Gjørvi i Hodgson mają rację podkreślając słabość definiowania „szczegółności Arktyki” w kategoriach regionalnego bezpieczeństwa. Same jednak wpadają w pułapkę, polegającą na próbie zdefiniowania jej w jednakowy sposób dla wszystkich aktorów regionu. Polityka USA

Policies of Sweden, Norway, and Finland, [w:] Ken S. Coates, Crain Holroyd (red.), *op. cit.*, s. 283–303.

³⁴ Gail Osherenko, Oran R. Young, *Age of Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities*, Cambridge University Press, Cambridge–New York 2005, s. 5–6 (pierwsze wydanie w 1989 r.).

³⁵ *Ibidem*, s. 12.

³⁶ Clive S. Thomas, *Intergovernmental Relations in Alaska. Development, Dynamics and Lessons*, „The Northern Review” 2001, No. 23, s. 17.

³⁷ P. Whitney, Lackenbauer, Ryan Dean, *Arctic Exceptionalisms*, [w:] Kristina Spohr, Daniel S. Hamilton, Jason C. Moyer (red.), *The Arctic World Order*, Johns Hopkins University, Washington D.C. 2020, s. 329.

³⁸ Heather Exner-Pirot, *The Arctic in International Affairs*, [w:] Ken S. Coates, Crain Holroyd (red.), *op. cit.*, s. 309, 316–317.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Gunhild Hoogensen Gjørvi, Kara K. Hodgson, „Arctic Exceptionalism” or „comprehensive security”?, „The Arctic Yearbook” 2019, s. 1–13.

w stosunku do Arktyki nosiła znamiona kompleksowego bezpieczeństwa. Była wpisana w szerszą strategię USA i uwzględniała pozamilitarne narzędzia bezpieczeństwa. Jeżeli jednak spojrzeć na Rosję, to starała się ona wyraźnie rozgraniczyć swoją politykę arktyczną od tej w innych częściach świata. To jej minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow mówił o Dalekiej Północy jako „terytorium negocjacji”⁴¹. Jak zauważa Soroka, strategia arktyczna Rosji nie jest, w przeciwieństwie do USA, elementem większej strategii, ale *de facto* osobną strategią⁴². Jeżeli dołożyć do tego norweską narrację o „High North, low tension” wyłania się obraz różnorodnego podejścia do Arktyki i jej „szczególności”, dlatego P. Whithney Lackenbauer oraz Ryan Dean są raczej skłonni mówić o wielu „arktycznych szczególnościach” (*Arctic exceptionalisms*)⁴³.

Lassi Heininen zwracał uwagę, że w przypadku „szczególności” pośród innych wskazanych już czynników istotne są „wartości niematerialne”⁴⁴. Znajduje to odzwierciedlenie w dokumentach strategicznych poszczególnych państw. W 2013 roku USA odwoływały się do „porządku opartego na zasadach”⁴⁵, które nie są li tylko spisaniem prawem, ale bazują na wartościach lub wyobrażeniu o tym, czym one są. Ich kolejna strategia arktyczna mówi o wartościowym „unikatowym duchu międzynarodowej współpracy”⁴⁶. Dla minister spraw zagranicznych Islandii, Þórdís Kolbrún Reykjavíkur Gylfadóttir, kluczowa wartość to, będąca podstawą współpracy, wiarygodność⁴⁷. Podobnie wypowiadały się także ambasadorki Norwegii i Danii⁴⁸. Warto zwrócić uwagę, że w tych przy-

⁴¹ *Arctic has no potential for any conflict, says Lavrov*, „TASS”, 11.05.2017, <https://tass.com/politics/945543> (dostęp 13.12.2022).

⁴² George Soroka, *op. cit.*, s. 212.

⁴³ P. Whithney Lackenbauer, Ryan Dean, *op. cit.*, s. 343–348.

⁴⁴ Lassi Heininen, *Future Security of the Global Arctic. State Policy, Economic Security and Climate*, Palgrave Macmillan UK, London 2016, s. 7; idem, *Special Features of Arctic Geopolitics. A Potential Asset for World Politics*, [w:] Matthias Finger, Lassi Heininen (red.), *The Global Arctic handbook*, Springer, Cham 2019, s. 217–218.

⁴⁵ White House, *National Strategy for the Arctic Region*, Washington D.C., 10.05.2013 https://storage.googleapis.com/arcticgov-static/publications/related/nat_arctic_strategy.pdf (dostęp 20.06.2020).

⁴⁶ White House, *National Strategy for the Arctic Region*, Washington D.C., 07.10.2022 <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf> (dostęp 10.11.2022), s. 13.

⁴⁷ Woodrow Wilson Center, *Arctic Cooperation in the Shadow of Russian Aggression*, YouTube, 21.04.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=q-u8v47ubsI&t=1419s> (dostęp 24.06.2022).

⁴⁸ Woodrow Wilson Center, *Nordic Security Perspectives in the Arctic* YouTube, 06.05.2022 <https://www.youtube.com/watch?v=O5pYOSrd370&t=2468s> (dostęp 24.06.2022).

padkach identyfikuje się „szczególność” ze współpracą w ramach AC. Według niektórych komentatorów, partycypacja w niej oznacza wierność „wartościom i zasadom” Rady oraz daje możliwość piętnowania ich naruszenia⁴⁹. Czyni to ze „szczególności Arktyki” trudno uchwytny konstrukt kulturowy, będący bazą do tworzenia norm i sposobów postępowania w regionie. Z tego powodu mógł być on definiowany odmiennie przez każdego z aktorów arktycznych ze względu na jego własną kulturę, interesy narodowe oraz wypracowane indywidualnie metody postępowania⁵⁰.

Praktyka i ewolucja „szczególności” do 2022 roku

Różnorodnie pojmowana „szczególność” (szczególności?) naznaczyła arktyczne stosunki międzynarodowe oraz ich ewolucję. Arktyka wykazywała swoiste cechy polityczne już w trakcie zimnej wojny, co przejawiało się w izolowaniu regionu przez USA i Związek Sowiecki od występujących między nimi napięć⁵¹.

Okres postzimnowojenny to czas bezprecedensowego entuzjazmu i optymizmu w stosunkach międzynarodowych i „arktycznej euforii”⁵². Dzięki wcześniejszej izolacji i apelowi Gorbaczowa, istniały dogodne ramy dla rozwijania współpracy, a w konsekwencji do powstania AC. Państwa arktyczne stały się za pośrednictwem AC dostarczycielami norm dla desekurytyzującego się regionu oraz państw i organizacji nim zainteresowanych⁵³. Zamy-

⁴⁹ Barry Scott Zellen, *The world needs the Arctic Council now more than ever*, „The Barents Observer”, 19.04.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/opinions/2022/04/world-needs-arctic-council-now-more-ever> (dostęp 09.06.2022).

⁵⁰ Szczególnie dużo na temat roli wartości i wspólnych interesów pisali badacze skupieni wokół szkoły angielskiej stosunków międzynarodowych. Zob.: Andrew Hurrell, *On global order. Power, values and the constitution on International Society*, Oxford University Press New York 2007; Victoria Herrmann, Mieke Coppes, *First Past the Pole. Harper, Trudeau, and Canada's Arctic Values*, „The Arctic Institute – Center for Circumpolar Security Studies”, 30.10.2015, <https://www.thearcticinstitute.org/first-past-the-pole-harper-trudeau/> (dostęp 28.12.2022).

⁵¹ Hoogensen Gjørvi i Hodgson nazywają to negatywnym pokojem; Gunhild Hoogensen Gjørvi, Kara K. Hodgson, *op. cit.*, s. 2.

⁵² Zob. Geir Hønneland, *Arctic Euphoria and International High North Politics*, Springer Singapore, Singapore 2017.

⁵³ George Soroka, *op. cit.*, s. 204–205; Piotr Graczyk, Timo Koivurova, *The Arctic Council*, [w:] Leif Christian Jensen, Geir Hønneland (red.), *Handbook of the Politics of the Arctic*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2015, s. 298–327; Piotr

kano amerykańskie i rosyjskie bazy wojskowe oraz zmniejszono tamtejszą aktywność militarną⁵⁴.

Koniec okresu euforii to proces rozłożony na lata 2001–2008. Zapoczątkowało go wnioskowanie przez Rosję do Komisji Granicy Szelfu Kontynentalnego o uznanie grzbietów Łomonosowa i Mendelejewa za przedłużenie jej szelfu kontynentalnego⁵⁵. Wiązało się to z podejrzeniem występowania w regionie bogatych złóż ropy i gazu⁵⁶. Komisja odrzuciła roszczenia z powodu braku dostatecznych dowodów⁵⁷. W 2007 roku Rosja mimo to zatknęła na dnie oceanu flagę, sugerując że nie akceptuje tej decyzji⁵⁸. Rozpoczęła także reaktywację swoich baz wojskowych i zwiększyła obecność Floty Północnej w regionie⁵⁹.

Graczyk, Svein Vigeland Rottem, *The Arctic Council. Soft actions, hard effects?*, [w:] Gunhild Hoogensen Gjørsv, Marc Lanteigne, Horatio Sam-Aggrey (red.), *Routledge Handbook of Arctic Security*, Routledge, Abingdon–New York 2020, s. 221–233.

⁵⁴ Zagadnieniu sekurytyzacji regionu uwagę poświęcili między innymi badacze skupieni wokół kopenhaskiej szkoły bezpieczeństwa. Na proces desekurytyzacji jako następstwie apelu Gorbaczowa uwagę zwrócił Kristian Åtland. K. Åtland, *Mikhail Gorbachev...*, s. 289–311.

⁵⁵ Janusz Symonides, *Konwencja Narodów Zjednoczonych...*, s. 18.

⁵⁶ Uznanie roszczeń rosyjskich pozwoliłoby na rozszerzenie jej wyłącznej strefy ekonomicznej (Exclusive Economic Zone, EEZ) w Arktyce maksymalnie o dodatkowe 60 mil morskich. Internetowa baza tekstów prawnych OpenLEX [dalej: OpenLEX], Narody Zjednoczone, *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza i Porozumienie w sprawie implementacji części XI Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z dnia 10 grudnia 1982 r.*, Część VII, Artykuł 76, § 7 i 8, Montego Bay i Nowy Jork, 10.12.1982 i 28.07.1994 <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/konwencja-narodow-zjednoczonych-o-prawie-morza-montego-bay-1982-12-10-16959103> (dostęp 09.12.2022), UNCLOS III pozwala państwom nadbrzeżnym na wyznaczenie EEZ do 200 mil morskich od linii podstawowych. Mają one prawo do wyłącznej eksploatacji EEZ, budowy oraz wydawania koncesji na budowę konstrukcji służących celom naukowym i gospodarczym. Państwo nadbrzeżne nie może jednak w EEZ ograniczać swobody żeglugi, co odróżnia ją od wód terytorialnych. OpenLEX, Narody Zjednoczone, *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza...*, Część V (dostęp 09.12.2022)

⁵⁷ Małgorzata Rzeszutko-Piotrowska, *Aktywność Federacji Rosyjskiej w regionie Arktyki. Wybrane problemy rywalizacji mocarstw*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, t. 8, nr 1, s. 53.

⁵⁸ *Russia North Pole explorers dismiss their critics*, „Reuters Media”, 7.08.2007, <https://www.reuters.com/article/us-russia-arctic-idUSL0785133420070807> (dostęp 28.12.2022); *Russia defends North Pole flag-planting*, „NBC News”, 08.08.2007, <https://www.nbc-news.com/id/wbna20169307> (dostęp 28.12.2022).

⁵⁹ Więcej na temat remilitaryzacji rosyjskiej Arktyki w: Pavel Devyatkin, *op. cit.*; Agnieszka Legucka, *op. cit.*; Mathieu Boulègue, *Russia's Military Posture in the Arctic. Managing Hard Power in a „Low Tension” Environment*, „NATO Defense College Research Paper” 2019, No. 4, s. 1–57.

Kanada protestowała przeciw tej polityce faktów dokonanych i zainwestowała w infrastrukturę militarną na Dalekiej Północy⁶⁰. Opublikowanie rok później wyników badań na temat szacunkowych zasobów ropy i gazu w Arktyce wzmoгло zainteresowanie nią państw spoza regionu.

Napięcia te okazały się jednak chwilowe. „Arktyczna szczegółowość” została zaadoptowana do nowych warunków. Charakteryzowała ją rosnąca militaryzacja rosyjskiej części regionu⁶¹, przy jednoczesnym uznawaniu przez pozostałe państwa, iż był to element polityki wewnętrznej Federacji Rosyjskiej, bo w AC postępowała ona według przyjętych wartości, norm i prawa międzynarodowego⁶².

Nie bez pewnych podstaw utrzymywano narrację o wspólnych interesach państw arktycznych. Ponieważ Kanada zabiegała o uznanie NWP za swoje wody wewnętrzne sprzyjała tożsamej polityce Rosji wobec NSR⁶³. Wszystkie państwa regionu nalegały na współpracę w zakresie klimatu, ochrony środowiska oraz bezpieczeństwa ludności zamieszkującej Daleką Północ⁶⁴. Stało się to szczególnie istotne dla Kanady, która pod rządami liberałów dążyła (razem z USA) do ograniczenia wydobycia ropy w Arktyce⁶⁵ oraz porzuciła część inwestycji militarnych konserwatystów⁶⁶.

⁶⁰ Petra Dolata, *A New Canada in the Arctic? Arctic Policies under Harper*, „Études canadiennes / Canadian Studies. Revue interdisciplinaire des études canadiennes en France” 2015, No. 78; V. Herrmann, M. Coppes. *First Past the Pole; Stephen Harper Arctic trip: Military spending in the North 'critical'*, „The National Post”, 24.08.2012, <https://nationalpost.com/news/canada/arctic-defence> (dostęp 28.12.2022).

⁶¹ Pavel Devyatkin, *op. cit.*; Agnieszka Legucka, *op. cit.*

⁶² Troy Bouffard, Andrea Charron, Jim Fergusson, *A Tale of „Two” Russias?*, [w:] P. Whitney Lackenbauer, Suzanne Lalonde, *Breaking the Ice Curtain?: Russia, Canada and Arctic Security in a Changing Circumpolar World*, Canadian Global Affairs Institute 2019, s. 61–73.

⁶³ Suzanne Lalonde, *The Northwest Passage and Northern Sea Route. Sovereignty and responsibilities*, [w:] Elena Conde, Sara Iglesias Sanchez (red.), *Global challenges in the Arctic region. Sovereignty, environment and geopolitical balance*, Milton Park, Routledge, Abingdon, Oxon, New York 2017, s. 42–74.

⁶⁴ Przynajmniej w warstwie deklaratywnej, gdyż rezultaty były połowiczne. Heather Exner-Pirot, *Friend or faux? Trudeau, Indigenous issues and Canada's brand*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2018, Vol. 24, No. 2, s. 165–181.

⁶⁵ *Trudeau announces review of Arctic strategy, joint drilling ban with U.S.*, „CBC”, 21.12.2016, <<https://www.cbc.ca/news/politics/trudeau-obama-arctic-1.3905933> (dostęp 29.12.2022); Timothy Gardner, Valerie Volcovici, *US, Canada permanently ban all new oil, gas drilling in the Arctic Ocean*, „Australian Financial Review”, 20.12.2016, <https://www.afr.com/companies/energy/us-canada-permanently-ban-all-new-oil-gas-drilling-in-the-arctic-ocean-20161221-gtfgwi> (dostęp 29.12.2022).

⁶⁶ Adam Lajeunesse, P. Whitney Lackenbauer, *Defence Policy in the Canadian Arctic: From Jean Chrétien to Justin Trudeau*, [w:] *Canadian Defence Policy in Theory and Practice*: Palgrave Macmillan, Cham 2020, s. 365–382.

Zagrożen dla „szczegółności” regionu zaczęto upatrywać w większym stopniu od 2014 roku. Käpyla i Mikkola zauważyli wówczas, że aneksja Krymu przez Rosję stworzyła nietypową sytuację⁶⁷. W akcie protestu przeciw polityce Moskwy, USA i Kanada chciały doprowadzić do bojkotu Rosji w AC, lecz spotkały się z opozycją państw nordyckich, dążących do utrzymania regionu w bańce⁶⁸. Administracja Obamy rozpoczęła stopniowe wzmocnianie swojej pozycji w regionie, dlatego wznowiła działalność bazy w islandzkim Keflaviku⁶⁹. Pomimo to działania USA i NATO były ograniczone i reaktywne w stosunku do stale wzmocniającej się Rosji, która kontynuując przyjętą wcześniej narrację obronną, identyfikowała ćwiczenia NATO jako wrogie⁷⁰.

Wpływ polityki USA na „szczegółność Arktyki”

Narracja o „szczegółności Arktyki” utrzymywała się dzięki ambiwalentnej polityce USA. Powszechnie mówiło się o nich jako „niechętnym mocarstwie arktycznym” (*reluctant Arctic power*)⁷¹. Odwrotnie niż w innych częściach świata, USA nie wykorzystywały osłabienia Rosji do wzmocnienia swojej pozycji na Dalekiej Północy. Dopiero w 2013 roku zaprezentowały narodową strategię arktyczną oraz strategię US Coast Guard dla Arktyki. Oba dokumenty określały Daleką Północ jako podstawowy element (*core component*) bezpieczeństwa USA, jednak podkreślano kwestię poszanowania zasad i współpracy w regionie⁷². Pomimo

⁶⁷ Zob. zwłaszcza: J. Käpyla; H. Mikkola, *On Arctic Exceptionalism...*, s. 12–17.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 15; *Canada boycotts Arctic Council Moscow meeting over Ukraine*, „CBC”, 16.04.2014, <https://www.cbc.ca/news/canada/north/canada-boycotts-arctic-council-moscow-meeting-over-ukraine-1.2611964> (dostęp 6.08.2020).

⁶⁹ Trude Pettersen, *U.S. military returns to Iceland*, „The Barents Observer”, 10.02.2016, <https://thebarentsobserver.com/en/security/2016/02/us-military-returns-iceland> (dostęp 29.12.2022).

⁷⁰ Minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow uznał ćwiczenia sojuszu Trident Juncture z 2018 r. za „wyjątkowo agresywne”. Jack Watling, *NATO’s Trident Juncture 2018 Exercise...*; *NATO invites Russia to monitor Trident Juncture military drills*, „TASS”, 02.10.2018, <https://tass.com/world/1023931> (dostęp 5.04.2020); *Russia urges contacts at level of Arctic states’ military experts*, TASS, 09.04.2019 <https://tass.com/politics/1052764> (dostęp 14.05.2019).

⁷¹ Christian Zur, *America can’t afford to be the reluctant Arctic power*, „The Seattle Times”, 28.10.2019, <https://www.seattletimes.com/opinion/america-cant-afford-to-be-the-reluctant-arctic-power/> (dostęp 16.12.2022); R. Huebert, *United States Arctic Policy. The Reluctant Arctic Power*, „SPP Briefing Papers” 2009, Vol. 2, No. 2, s. 1–27.

⁷² U.S. Coast Guard, *United States Coast Guard Arctic Strategy*, Washington, May 2013, https://www.uscg.mil/Portals/0/Strategy/cg_arctic_strategy.pdf (dostęp 01.12.2022); White House, *National Strategy for the Arctic Region 2013...*

próby bojkotu obrad AC oraz reaktywacji bazy w Keflaviku nie podejmowano aktywnych prób pozyskania przeciw Rosji pozostałych państw regionu. Można zatem uznać, że „szczegółność Arktyki” utrzymywała się pomimo remilitaryzacji Rosji, dzięki dobrej woli państw nordyckich i Kanady⁷³ oraz wobec braku aktywnej polityki Waszyngtonu.

Gdy w 2018 roku Chiny ogłosiły się „państwem okołarktycznym”⁷⁴, skłoniło to USA, uznające je za swego głównego globalnego rywala, do zmiany swej polityki arktycznej. W 2019 roku Stany Zjednoczone opublikowały *Department of Defence Arctic Strategy*. Poza deklaracją chęci budowania „bezpiecznego i stabilnego regionu”, wskazano na zmieniające się realia, co wymogło na USA opowiedzenie się za równowagą sił w Arktyce. Moskwę i Pekin uznano za strategicznych rywali Waszyngtonu w regionie oraz podkreślono rolę partnerów i sojuszników⁷⁵. Była to nowa jakość w amerykańskim myśleniu o Arktyce, które traktowało tamtejszą aktywność militarną Rosji jako potencjalne zagrożenie w razie wyczerpania przez nią kroków prawnych do zaspokojenia swych roszczeń⁷⁶. Podkreślanie zmieniających się realiów było w istocie votum nieufności wobec reżimu opartego o multilateralizm i AC. Uznano bowiem, że służyły one interesom Moskwy. Dlatego wiosną 2019 roku sekretarz stanu Mike Pompeo na szczycie AC w Rovaniemi ostrzegł przed Rosją. USA nie doceniły jednak przywiązania, zwłaszcza państw nordyckich, do konceptu „szczegółności”, które uznały, że ostrzeżenia amerykańskie wynikały z partykularnych interesów Waszyngtonu zagrażających AC. Stąd też wystąpienie Pompeo spotkało się z krytyką⁷⁷.

⁷³ Kanada po fiasku bojkotu AC była skłonna obrać tzw. „racjonalny kurs” ukierunkowany na współpracę z Rosją w regionie. M.-D. Smith, *Trudeau government announces 'rational' shift in Arctic policy, will seek to work with Russia*, „National Post”, 01.10.2016, <https://nationalpost.com/news/politics/trudeau-government-announces-rational-shift-in-arctic-policy-will-look-to-work-with-russia> (dostęp 29.12.2022).

⁷⁴ Jeszcze w 2015 roku Chiny pokusiły się o manifestację w Arktyce. Wówczas to chińska flota prowadziła ćwiczenia i pojawiła się manifestacyjnie w pobliżu Alaski, gdy przebywał tam z wizytą prezydent Barack Obama. Jeremy Page, Gordon Lubold, *Chinese Navy Ships Came Within 12 Nautical Miles of U.S. Coast*, „The Wall Street Journal”, 4.09.2015, <https://www.wsj.com/articles/chinese-navy-ships-off-alaska-passed-through-u-s-territorial-waters-1441350488> (dostęp 06/03/2020)

⁷⁵ Office of the Under Secretary of Defense for Policy, *Department of Defense Arctic Strategy*, 12.06.2019, <https://media.defense.gov/2019/Jun/06/2002141657/-1/-1/1/2019-DOD-ARCTIC-STRATEGY.PDF> (dostęp 02.12.2022), s. 4–6.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 4.

⁷⁷ Andrew Chater, *Takeaways from the 11th Arctic Council Ministerial Meeting in Rovaniemi*, „The Polar Connection”, 09.10.2019, <http://polarconnection.org/arctic-council-ministerial-rovaniemi/> (dostęp 07.06.2020); The Arctic Institute: Center for Circumpolar Security Studies, *The Arctic Institute's Reaction to Secretary of State Mike Pompeo's speech*

Izolacja USA nie była kompletna ze względu na współpracę z Kanadą, Danią i Norwegią w ramach NATO. Epidemia koronawirusa Covid-19 spowodowała jednak wstrzymanie arktycznych ćwiczeń sojuszu aż do 2022 roku⁷⁸. Do tego czasu Amerykanie powoli zwiększali nakłady na inwestycje związane z bezpieczeństwem w regionie⁷⁹, lecz nie planowali jednocześnie zwiększenia liczby żołnierzy przed 2025 rokiem⁸⁰.

Agresja rosyjska na Ukrainę

Państwa nordyckie przestały postrzegać czynnik amerykański za zagrożenie dla „szczegółowości Arktyki” po tym, jak Joe Biden wygrał wybory prezydenckie w USA. Uznano to za powrót do multilateralizmu. Z kolei agresję Rosji na Ukrainę uznano za zamach na ideę międzynarodowego porządku opartego na zasadach, tj. także fundamentach, na których oparta była współpraca na Dalekiej Północy. Utrata wiarygodności przez Moskwę skutkowałą zawieszeniem w marcu prac AC⁸¹, a gdy w czerwcu je wznowiono, zastrzeżono kontynuowanie tylko tych projektów, które nie wymagały współpracy z Moskwą⁸². Państwa nordyckie wzmocniły współpracę w zakresie bezpieczeństwa, zwłaszcza w NORDEF⁸³.

in Rovaniemi ahead of the AC Ministerial Meeting, 07.06.2019, <https://www.thearticinstitute.org/reaction-secretary-state-mike-pompeos-speech-rovaniemi-finland-arctic-council-ministerial-meeting/> (dostęp 07.06.2020).

⁷⁸ Peter B. Danilov, *Cold Response 2020 Cancelled*, „High North News”, 11.03.2020, <https://www.highnorthnews.com/en/cold-response-2020-cancelled> (dostęp 24.06.2022).

⁷⁹ Paweł Markiewicz, *Polityka USA wobec Arktyki*, „Biuletyn PISM”, 09.06.2020, https://www.pism.pl/publikacje/Polityka_USA_wobec_Arkyty (dostęp 24.07.2020).

⁸⁰ Malte Humpert, *U.S. Will Not Increase Presence in Arctic Until 2025*, „High North News”, 23.05.2019, <https://www.highnorthnews.com/en/us-will-not-increase-presence-arctic-until-2025> (dostęp 24.06.2022).

⁸¹ Hilde-gunn Bye, *Joint Declaration from Arctic States: Pausing Arctic Council Meetings*, „High North News”, 04.03.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/joint-declaration-arctic-states-pausing-arctic-council-meetings> (dostęp 24.06.2022).

⁸² Trine Jonassen, *The Arctic Council: The Arctic 7 Resume Limited Work Without Russia*, „High North News”, 08.06.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/arctic-council-arctic-7-resume-limited-work-without-russia> (dostęp 24.06.2022).

⁸³ Woodrow Wilson Center, *Nordic Security...*; Astri Edvardsen, *Nordic Defense Ministers: Will Increase Future Military Presence in the Nordic Countries*, „High North News”, 25.05.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/nordic-defense-ministers-will-increase-future-military-presence-nordic-countries> (dostęp 19.12.2022).

Zaczęto manifestować poparcie dla polityki amerykańskiej⁸⁴, a Finlandia i Szwecja zgłosiły akces do NATO⁸⁵.

W świetle wcześniejszego konsekwentnego izolowania regionu działania te sprawiały wrażenie radykalnego zerwania z ideą „szczególności”. Izolacja Arktyki, choć była z pewnością istotnym elementem tego konceptu, to nie jedynym. Wspomniałem już wcześniej o tym, że Islandia, Norwegia i Dania podkreślały wagę wiarygodności jako kluczowej dla współpracy w regionie. Ponieważ AC to forum międzynarodowe, a podejmowane przezeń konsensualnie decyzje nie są wiążące, wiarygodność była kluczowa dla całego reżimu arktycznego, i tego, jak państwa zachodnie postrzegają „szczególność”. Tym samym wystąpiły one w obronie „szczególności” lub tych jej elementów, które uznały za najistotniejsze.

W ten sposób Rosja utraciła swe „terytorium negocjacji”. Rosyjską Arktykę poważnie dotknęły sankcje międzynarodowe⁸⁶, a izolowanie jej na Dalekiej Północy, zwłaszcza w okresie, gdy przewodniczyła AC było dla niej ciosem prestiżowym. Zakwestionowano budowaną na tożsamości „szczególności” z izolacją dotychczasową politykę Moskwy. W odwecie Rosja oskarżyła pozostałe państwa regionu o sztuczne wiązanie sprawy ukraińskiej z Arktyką⁸⁷. Jednocześnie, chcąc skłonić je do odstąpienia od podjętych kroków, wywierała presję przez zwiększanie ilości swych oddziałów na pół. Kola, zwłaszcza przy granicy z Finlandią⁸⁸, oraz jednostek Floty Północnej, a także przeprowadzała

⁸⁴ Arktyczna siódemka (tj. państwa regionu bez Rosji) spotkała się, w kwietniu, aby przedyskutować dalszą politykę. Do rangi symbolu urasta wybór na miejsce obrad Anchorage na Alasce, wskazujący wyraźnie na jednoczenie się wokół USA. Yereth Rosen, *Arctic leaders gathered in Anchorage ponder a path forward without Russia*, „Arctic Today”, 14.04.2022, <https://www.arctictoday.com/arctic-leaders-gathered-in-anchorage-ponder-a-path-forward-without-russia/> (dostęp 24.06.2022).

⁸⁵ *Finland and Sweden confirm intention to join NATO*, „The Guardian”, 15.05.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/may/15/finland-formally-confirms-intention-to-join-nato-russia> (dostęp 24.06.2022).

⁸⁶ Chodzi przede wszystkim o wycofanie się kapitału europejskiego z kluczowej dla Rosji inwestycji LNG Arktika 2. Malte Humpert, *Western Sanctions Delay Opening of Arctic LNG 2 Project by One Year*, „High North News”, 9.09.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/western-sanctions-delay-opening-arctic-lng-2-project-one-year> (dostęp 29.12.2022); Evgeny Gontmakher, *Russia's Arctic economy is heading for decline*, „Geopolitical Intelligence Services AG”, 21.10.2022, <https://www.gisreportsonline.com/r/russia-arctic-economy/> (dostęp 30.12.2022).

⁸⁷ *West unable to ensure sustainable development of Arctic without Russia – diplomat*, „TASS”, 17.04.2022, <https://tass.com/politics/1438863> (dostęp 24.06.2022).

⁸⁸ Thomas Nilsen, *Full speed ahead in rearmament of the Kola Peninsula, Shoigu told military commanders*, „The Barents Observer”, 21.04.2022, <https://thebarentsobserver.com/>

testy nuklearne⁸⁹. Bezskutecznie wytykała także państwu zachodnim rzekome łamanie prawa międzynarodowego w Arktyce⁹⁰. Skutkowało to utwardzeniem stanowiska państw zachodnich. Norwegia zapowiedziała wzmocnienie się w regionie, przeznaczając dodatkowe fundusze na szkolenia wojskowe, a jesienią przeprowadziła manewry w północnej części kraju⁹¹. USA podjęły szereg inicjatyw od utworzenia Ted Stevens Center for Arctic Security Studies, przez wspólne ćwiczenia z Kanadą czy zainwestowanie miliarda dolarów w bazę w Thule na Grenlandii⁹².

Zagrożenie „szczególności Arktyki” oraz niepewna przyszłość AC znalazły wyraz w licznych komentarzach prasowych i politycznych. Początkowo dominowało poczucie szoku, że izolowaną od sporów międzynarodowych Daleką

en/security/2022/04/full-speed-ahead-rearmament-kola-peninsula-shoigu-told-military-commanders (dostęp 24.06.2022).

⁸⁹ Thomas Nilsen, *New study reveals comprehensive buildup of nuclear missile test-ground at Novaya Zemlya*, „The Barents Observer”, 18.09.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/09/new-study-reveals-comprehensive-buildup-nuclear-missile-test-ground-novaya-zemlya> (dostęp 29.12.2022); idem, *Russia tested all legs of nuclear triad over the Arctic*, „The Barents Observer”, 26.10.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/10/russia-tested-all-legs-nuclear-triad-over-arctic> (dostęp 29.12.2022).

⁹⁰ Chodzi przede wszystkim o kwestię rzekomego złamania przez Norwegię traktatu svalbardzkiego oraz twierdzeń, że zawieszenie prac AC było nielegalne. Atle Staalesen, *Top Russian legislators question Norwegian sovereignty over Svalbard*, „The Barents Observer”, 29.06.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/life-and-public/2022/06/top-russian-legislators-question-norwegian-sovereignty-over-svalbard> (dostęp 29.12.2022).

⁹¹ Astri Edvardsen, *Kick-Off in the North for the Norwegian Army's Biggest Exercise This Fall*, „High North News”, 18.11.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/kick-north-norwegian-armys-biggest-exercise-fall> (dostęp 30.12.2022); eadem, *Defence Minister goes from Ramstein to Kirkenes, says Norway must get stronger in the North*, „The Barents Observer”, 27.04.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/04/defence-minister-goes-ramstein-kirkenes-says-norway-must-get-stronger-north> (dostęp 30.12.2022).

⁹² Ted Stevens Center jest został założony przez Departament Obrony i ma być jego zapleczem intelektualnym w kwestiach dotyczących Arktyki. Elisabeth Bergquist, *USA Surprises Denmark and Greenland with Billion Dollar Investments in Thule Air Base*, „High North News”, 25.05.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/usa-surprises-denmark-and-greenland-billion-dollar-investments-thule-air-base> (dostęp 24.06.2022); Krestia DeGeorge, *A new U.S. Arctic security studies center opens in Anchorage*, „Arctic Today”, 12.08.2022, <https://www.arctictoday.com/a-new-u-s-arctic-security-studies-center-opens-in-anchorage/> (dostęp 30.12.2022); *Canada and US announce Arctic military exercises amid Russia tensions*, „The Guardian”, 16.03.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/16/canada-us-arctic-military-exercises-russia> (dostęp 30.12.2022). Szczególnie dużo inwestycji podjęła także Finlandia wzmacniając swoją granicę z Rosją.

Północ dotknęła globalna rywalizacja. Część komentatorów wskazywała także na istotne wspólne cele, które jednoczyły dotychczas wszystkie państwa regionu, które nie znikają pod wpływem zmieniającej się sytuacji geopolitycznej. Podkreślano zatem rolę, jaką może odegrać AC w stabilizowaniu napięć regionalnych⁹³. Podczas konferencji eksperckiej *think tanku* Northern Frontiers powszechnie mówiło się o końcu „szczególności”, lub wręcz o „iluzji szczególności”⁹⁴. Pojawiały się jednak i komentarze, iż ideał współpracy w obliczu wspólnych problemów i wartości przyświecających AC mogą stanowić ramy, które pozwoliłyby kontrolować i piętnować Rosję⁹⁵. Tym samym Rada staje się w tej narracji ostatnim bastionem „szczególności” regionu. Zdaje się ona pozostawać w zgodzie ze stanowiskami np. Danii, Islandii i Norwegii, które nie kwestionują potrzeby istnienia AC, a jedynie wskazują na konieczność przemyślenia jej działania. Sceptyczne wcześniej wobec Rady USA również podkreślają istotność tego forum dla spraw regionu⁹⁶. Niepewny status „szczególności” został jednak wzmocniony przez deklarację szefa Komitetu Wojskowego NATO adm. Roba Brauera, że nie ma powrotu do „business as usual”, co w kwestii Dalekiej Północy poddawało w wątpliwość przyszłość „szczególności Arktyki”⁹⁷.

Wnioski

Powyższe rozważania pozwalają na sformułowanie następujących wniosków. „Szczególność Arktyki” nie była zjawiskiem interpretowanym jednakowo przez wszystkie państwa regionu. Jakkolwiek koncept ten był zakorzeniony w narracji dotyczącej bezpieczeństwa, to wykraczał on poza nią stając się integralną częścią kultury w zakresie myślenia o Dalekiej Północy. Owa odmienność

⁹³ B. S. Zellen. *op. cit.*

⁹⁴ Tiziana Melchiorre, *The Illusion of the Arctic „Exceptionalism”*, „High North News”, 29.06.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/illusion-arctic-exceptionalism> (dostęp 22.12.2022); Mariia Kobzeva, *The Need for New Arctic Exceptionalism?*, „High North News”, 23.05.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/need-new-arctic-exceptionalism> (dostęp 24.06.2022).

⁹⁵ Barry Scott Zellen, *op. cit.*

⁹⁶ Trine Jonassen, *op. cit.*; Astri Edvardsen, *USA’s Arctic Coordinator: „We Do Not Want to Change the Structure or Membership of the Arctic Council”*, „High North News”, 18.05.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/usas-arctic-coordinator-we-do-not-want-change-structure-or-membership-arctic-council> (dostęp 24.06.2022); Woodrow Wilson Center, *Nordic Security...*; Astri Edvardsen, *Arctic Cooperation...*

⁹⁷ Arctic Circle Assembly, *NATO and the Arctic*, YouTube, 19.10.2022 https://www.youtube.com/watch?v=6n6GEuO0_dM&ab_channel=ArcticCircle (dostęp 29.10.2022).

w rozumieniu „szczegółności” unaoczniała się w obliczu problemu ukraińskiego, zwłaszcza po agresji rosyjskiej z 24 lutego 2022 roku. W warstwie deklaratywnej sojusznicy i partnerzy USA podkreślają na ogół brak możliwości dotychczasowej współpracy z Rosją ze względu na utratę przez nią wiarygodności, kluczowej dla funkcjonowania arktycznego reżimu. Ona z kolei akcentuje element izolacjonistyczny.

Należy także zauważyć, że „szczegółność” lub „szczegółności” nigdy nie były konceptami statycznymi, ale dynamicznie dostosowywano je do zmieniającej się rzeczywistości. Podczas gdy w pierwszym etapie jego funkcjonowania charakterystyczna była desekurytyzacja regionu, tak już od 2007 roku akceptowano rosnącą jego militaryzację, zwłaszcza ze strony Moskwy. Po agresji rosyjskiej na Ukrainę stosunki międzynarodowe w Arktyce weszły w nową fazę, którą charakteryzuje sceptycyzm wobec przyszłości „szczegółności”. Tym niemniej, pomimo dosyć zgodnych deklaracji regionalnych aktorów, że w regionie będzie dochodziło do napięć, nie wykluczano w dłuższej perspektywie powrotu do jakiejś formy współpracy z Rosją. Taka narracja zdawała się współgrać z ewolucyjnym charakterem idei „szczegółności”, jednak nie odbiegała ona od stanowisk innych państw, gotowych do przyszłej współpracy z Moskwą po spełnieniu przez nią określonych warunków. Pozwalałoby to ostrożnie stwierdzić, że wojna rosyjsko-ukraińska nie tyle pogrzebała „szczegółność”, co usunęła jej fasadę, skrywającą odmienne wartości, które dla poszczególnych aktorów miały rzeczywiste znaczenie.

Jednocześnie wspomniana już ewolucja „szczegółności” następowała pod wpływem polityki mocarstw, a konkretnie ZSRR/Rosji. To jej inicjatywa murmańska zainicjowała proces izolowania regionu od sporów międzynarodowych oraz zmniejszenia tamtejszej aktywności USA. To dokonywana przez nią remilitaryzacja Arktyki spowodowała korektę koncepcji szczegółności, polegającą na akceptowaniu tych działań przez państwa regionu, zwłaszcza te podążające drogą koncepcji *High North, low tension*. Wreszcie, to jej polityka w i poza Arktyką skłoniła USA do stopniowego zwiększania swojej aktywności na Dalekiej Północy, czego najważniejszymi katalizatorami były kolejno aneksja Krymu w 2014 roku oraz agresja na Ukrainę w 2022 roku.

Bibliografia

Dokumenty państw i organizacji międzynarodowych

- Arctic Council, *Arctic Council Observers*, 24.11.2022, <https://www.arctic-council.org/about/observers/> (dostęp 24.11.2022).
- Arctic Council Repository, *Declaration of the Establishment of the Arctic Council*, Ottawa, Canada, 19.09.1996, https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/85/EDOCS-1752-v2-ACMMCA00_Ottawa_1996_Founding_Declaration.PDF?sequence=5&isAllowed=y (dostęp 24.06.2022).
- Boulègue, Mathieu, *Russia's Military Posture in the Arctic. Managing Hard Power in a „Low Tension” Environment*, „NATO Defense College Research Paper” 2019, No. 4, s. 1-57.
- Dahl, Ann-Sofie, *NORDEFCO and NATO. „Smart Defence” in the North?*, „NATO Defense College Research Paper” 2014, No. 101, s. 1-12.
- HMS Protector (A173)*, <https://www.royalnavy.mod.uk/our-organisation/the-fighting-arms/surface-fleet/survey/antarctic-patrol-ship/hms-protector> (dostęp 09.12.2022).
- Internetowa baza tekstów prawnych OpenLEX, Narody Zjednoczone, *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza i Porozumienie w sprawie implementacji części XI Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z dnia 10 grudnia 1982 r.*, Montego Bay i Nowy Jork, 10.12.1982 i 28.07.1994, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/konwencja-narodow-zjednoczonych-o-prawie-morza-montego-bay-1982-12-10-16959103> (dostęp 09.12.2022).
- Office of the Under Secretary of Defense for Policy, *Department of Defense Arctic Strategy*, 12.06.2019, <https://media.defense.gov/2019/Jun/06/2002141657/-1/-1/1/2019-DOD-ARCTIC-STRATEGY.PDF> (dostęp 02.12.2022).
- The State Council: The People's Republic of China, *White Paper: China's Arctic Policy*, 26.01.2018, http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm (dostęp 06.01.2022).
- U.S. Coast Guard, *United States Coast Guard Arctic Strategy*, Washington, May 2013 https://www.uscg.mil/Portals/0/Strategy/cg_arctic_strategy.pdf (dostęp 01.12.2022)
- White House, *National Strategy for the Arctic Region*, Washington D.C., 10.05.2013 https://storage.googleapis.com/arcticgov-static/publications/related/nat_arctic_strategy.pdf (dostęp 20.06.2020).

White House, *National Strategy for the Arctic Region*, Washington D.C., 07.10.2022 <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf> (dostęp 10.11.2022).

Monografie naukowe

- Brady, Anne-Marie, *China as a Polar Great Power*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.
- Dodds, Klaus; Nuttall, Mark, *The Scramble for the Poles. The Geopolitics of the Arctic and Antarctic*, John Wiley & Sons, New York 2016.
- Heininen, Lassi, *Future Security of the Global Arctic. State Policy, Economic Security and Climate*, Palgrave Macmillan UK, London 2016.
- Hønneland, Geir, *Arctic Euphoria and International High North Politics*, Springer Singapore, Singapore 2017.
- Hurrell, Andrew, *On global order. Power, values and the constitution on International Society*, Oxford University Press, New York 2007.
- Kubiak, Krzysztof, *Interesy i spory państw w Arktyce w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2012.
- Łuszczuk, Michał (red.), *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.
- Nord, Douglas C., *The changing Arctic. Consensus building and governance in the Arctic Council*, Palgrave MacMillan, New York 2016.
- Sale, Richard; Potapov, Eugene, *The scramble for the Arctic. Ownership, exploitation and conflict in the far North*, Lincoln, London 2010.

Artykuły naukowe

- Åtland, Kristian, *Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and the Desecuritization of Interstate. Relations in the Arctic*, „Cooperation and Conflict” 2008, Vol. 43, No. 3, s. 289–311.
- Bouffard, Troy; Charron, Andrea; Fergusson, Jim, *A Tale of „Two” Russias?*, [w:] P. Whithney Lackenbauer, Suzanne Lalonde (red.), *Breaking the Ice Curtain?: Russia, Canada and Arctic Security in a Changing Circumpolar World*, Canadian Global Affairs Institute 2019, s. 61–73.
- Coates, Ken S.; Holroyd, Crain, *Europe’s North. The Arctic Policies of Sweden, Norway, and Finland*, [w:] Coates Ken S., Holroyd Crain (red.), *The Palgrave Handbook of Arctic Policy and Politics*, Palgrave MacMillan 2020, s. 283–303.
- Dolata, Petra, *A New Canada in the Arctic? Arctic Policies under Harper*, „Études canadiennes / Canadian Studies. Revue interdisciplinaire des études canadiennes en France” 2015, No. 78, s. 131–154.

- Exner-Pirot, Heather, *Friend or faux? Trudeau, Indigenous issues and Canada's brand*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2018, Vol. 24, No. 2, s. 165–181.
- Exner-Pirot, Heather, *The Arctic in International Affairs*, [w:] Ken S. Coates, Crain Holroyd (red.), *The Palgrave Handbook of Arctic Policy and Politics*, Palgrave MacMillan 2020, s. 307–318.
- Gautier, Donald L.; Bird, Kenneth J.; Charpentier, Ronald R.; Grantz, Arthur; Houseknecht, David W.; Klett, Timothy R.; Moore, Thomas E.; Pitman, Janet K.; Schenk, Christopher J.; Schuenemeyer, John H.; Sørensen, Kai; Tennyson, Marilyn E.; Valin, Zenon C.; Wandrey, Craig J., *Assessment of undiscovered oil and gas in the Arctic*, „Science” 2009, Vol. 324, No. 5931, s. 1175–1179.
- Graczyk, Piotr; Koivurova, Timo, *The Arctic Council*, [w:] Leif Christian Jensen (red.) *Handbook of the Politics of the Arctic*, Edward Elgar Publishing 2015, s. 298–327.
- Graczyk, Piotr; Vigeland, Rottem Svein, *The Arctic Council. Soft actions, hard effects?*, [w:] Gunhild Hoogensen Gjørsv, Marc Lanteigne, Horatio Sam-Aggrey (red.), *Routledge Handbook of Arctic Security*, Routledge, Abingdon-New York 2020, s. 221–233.
- Guarino, Maria-Vittoria; Sime, Louise C.; Schröder, David; Malmierca-Valle, Irene; Rosenblum, Erica; Ringer, Mark; Ridley, Jeff; Feltham, Danny; Bitz, Cecilia; Steig, Eric J.; Wolff, Eric; Stroeve, Julianne; Sellar, Alistair, *Sea-ice-free Arctic during the Last Interglacial supports fast future loss*, „Nature Climate Change” 2020, Vol. 10, No. 10, s. 928–932.
- Heininen, Lassi, *Special Features of Arctic Geopolitics. A Potential Asset for World Politics*, [w:] Matthias Finger, Lassi Heininen (red.), *The Global Arctic Handbook*, Springer, Cham, Switzerland 2019, s. 215–234.
- Hoogensen, Gjørsv Gunhild; Hodgson, Kara K., „Arctic Exceptionalism” or „comprehensive security”? *Understanding security in the Arctic*, „The Arctic Yearbook” 2019, s. 1–13.
- Humpert, Malte; Raspotnik, Andreas, *The Future of Arctic Shipping Along the Transpolar Sea Route*, „The Arctic Yearbook” 2012, s. 281–307.
- Lackenbauer, P. Whitney; Dean, Ryan, *Arctic Exceptionalisms*, [w:] Kristina Spohr, Daniel S. Hamilton, Jason, C. Moyer (red.), *The Arctic World Order*, Johns Hopkins University, Washington D.C. 2020.
- Lalonde, Suzanne, *The Northwest Passage and Northern Sea Route. Sovereignty and responsibilities*, [w:] Elena Conde, Sara Sanchez Iglesias (red.), *Global challenges in the Arctic region. Sovereignty, environment and geopolitical balance*, Routledge, Milton Park, Abingdon, Oxon, New York, 2017, s. 42–74.

- Lietz, Arne, *The scramble for the Arctic*, „IPS Journal”, 27.12.2019, <https://www.ips-journal.eu/regions/global/the-scramble-for-the-arctic-3966/> (dostęp 28.12.2022).
- Madej, Magdalena, *Arctic Council and the ecosystem-based management approach*, [w:] Krzysztof Migala, Piotr Owczarek, Marek Kasprzak; Mateusz C. Strzelecki (red.), *New perspective in polar research*, Wrocław 2014, s. 9–17.
- Østhagen, Andreas, *Norway's Arctic Policy. High North, Low Tension?*, [w:] Anastasia Likhacheva (red.), *Arctic Fever: Political, Economic & Environmental Aspects*, Springer Nature Singapore, Singapore 2022, s. 277–304.
- Rantanen, Mika; Karpechko, Alexey Yu; Lipponen, Antti; Nordling; Kalle; Hyvärinen, Otto; Ruosteenoja, Kimmo; Vihma, Timo; Laaksonen, Ari, *The Arctic has warmed nearly four times faster than the globe since 1979*, „Communications Earth & Environment” 2022, Vol. 3, No. 1, s. 1–10.
- Rzeszutko-Piotrowska, Małgorzata, *Aktywność Federacji Rosyjskiej w regionie Arktyki. Wybrane problemy rywalizacji mocarstw*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, t. 8, nr 1, s. 51–62.
- Schaller, Benjamin, *The Forgotten Spirit of Gorbachev*, „Arctic Yearbook” 2019, s. 1–2.
- Soroka, George, *A Reluctant Arctic Power No More? The United States' Evolving Engagement with the High North*, [w:] Anastasia Likhacheva (red.), *Arctic Fever: Political, Economic & Environmental Aspects*, Springer Nature Singapore, Singapore 2022, s. 193–240.
- Symonides, Janusz, *Konwencja Narodów Zjednoczonych o Prawie Morza – W 30 lat od jej przyjęcia*, „Prawo Morskie” 2012, t. XXVIII, s. 7–32.
- Śliwa, Zdzisław, *The Arctic Council as a Forum for Peaceful Cooperation in the Arctic*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2020, Vol. 14, nr 2, s. 214–237.
- Thomas, Clive S., *Intergovernmental Relations in Alaska. Development, Dynamics and Lessons*, „The Northern Review” 2001, No. 23, s. 17–37.
- Vergeynst, Leendert; Wegeberg; Susse; Aamand, Jens; Lassen, Pia; Gosewinkel, Ulrich; Fritt-Rasmussen, Janne; Gustavson, Kim; Mosbech, Anders, *Biodegradation of marine oil spills in the Arctic with a Greenland perspective*, „The Science of the Total Environment” 2018, Vol. 626, s. 1243–1258.
- Warwick, Vincent F., *Arctic Climate Change: Local Impacts, Global Consequences, and Policy Implications*, [w:] K. S. Coates, C. Holroyd (red.), *The Palgrave Handbook of Arctic Policy and Politics*, Palgrave MacMillan 2020, s. 507–526.
- Wilson, Page; Kárason, Ísak Kári, *Vision accomplished? A decade of NORDEFCO*, „Global Affairs” 2020, Vol. 6, No. 4-5, s. 481–501.

Media

- Arctic has no potential for any conflict, says Lavrov*, „TASS”, 11.05.2017 <https://tass.com/politics/945543> (dostęp 13.12.2022).
- Bergquist, Elisabeth, *USA Surprises Denmark and Greenland with Billion Dollar Investments in Thule Air Base*, „High North News”, 25.05.2022 <https://www.highnorthnews.com/en/usa-surprises-denmark-and-greenland-billion-dollar-investments-thule-air-base> (dostęp 24.06.2022).
- Buchanan, Elizabeth; Strating, Bec, *Why the Arctic is not the 'next' South China Sea?*, “War on the Rocks”, 05.11.2020, <https://warontherocks.com/2020/11/why-the-arctic-is-not-the-next-south-china-sea/> (dostęp 02.12.2022).
- Bye, Hilde-gunn, *Joint Declaration from Arctic States: Pausing Arctic Council Meetings*, „High North News”, 04.03.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/joint-declaration-arctic-states-pausing-arctic-council-meetings> (dostęp 24.06.2022).
- Bye, Hilde-gunn, *The EU Strengthens Its Presence in Greenland*, „High North News”, 28.09.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/eu-strengthens-its-presence-greenland> (dostęp 29.12.2022).
- Canada and US announce Arctic military exercises amid Russia tensions*, „The Guardian”, 16.03.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/16/canada-us-arctic-military-exercises-russia> (dostęp 30.12.2022).
- Canada boycotts Arctic Council Moscow meeting over Ukraine*, „CBC”, 16.04.2014, <https://www.cbc.ca/news/canada/north/canada-boycotts-arctic-council-moscow-meeting-over-ukraine-1.2611964> (dostęp 06.08.2020).
- Danilov, Peter B., *Cold Response 2020 Cancelled*, „High North News”, 11.03.2020, <https://www.highnorthnews.com/en/cold-response-2020-cancelled> (dostęp 24.06.2022).
- DeGeorge, Krestia, *A new U.S. Arctic security studies center opens in Anchorage*, „Arctic Today”, 12.08.2022, <https://www.arctictoday.com/a-new-u-s-arctic-security-studies-center-opens-in-anchorage/> (dostęp 30.12.2022).
- Edvardsen, Astri, *USA's Arctic Coordinator: „We Do Not Want to Change the Structure or Membership of the Arctic Council”*, „High North News”, 18.05.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/usas-arctic-coordinator-we-do-not-want-change-structure-or-membership-arctic-council> (dostęp 24.06.2022).
- Edvardsen, Astri, *Kick-Off in the North for the Norwegian Army's Biggest Exercise This Fall*, „High North News”, 18.11.2022, <https://www.highnorthnews.com/en/kick-north-norwegian-armys-biggest-exercise-fall> (dostęp 30.12.2022).
- Edvardsen, Astri, *Nordic Defense Ministers: Will Increase Future Military Presence in the Nordic Countries*, „High North News”, 25.05.2022 <https://www.>

- highnorthnews.com/en/nordic-defense-ministers-will-increase-future-military-presence-nordic-countries (dostęp 19.12.2022).
- Finland and Sweden confirm intention to join NATO*, „The Guardian”, 15.05.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/may/15/finland-formally-confirms-intention-to-join-nato-russia> (dostęp 24.06.2022).
- Gorbachev Calls For Peace, Cooperation in Arctic*, „Associated Press”, 02.10.1987, <https://apnews.com/article/ed8452a6d9b7a62f5138a73a9de89432> (dostęp 02.12.2022).
- Humpert, Malte, *U.S. Will Not Increase Presence in Arctic Until 2025*, „High North News”, 23.05.2019, <https://www.highbnorthnews.com/en/us-will-not-increase-presence-arctic-until-2025> (dostęp 24.06.2022).
- Humpert, Malte, *Western Sanctions Delay Opening of Arctic LNG 2 Project by One Year*, „High North News”, 09.09.2022, <https://www.highbnorthnews.com/en/western-sanctions-delay-opening-arctic-lng-2-project-one-year> (dostęp 29.12.2022).
- Jonassen, Trine, *The Arctic Council: The Arctic 7 Resume Limited Work Without Russia*, „High North News”, 08.06.2022, <https://www.highbnorthnews.com/en/arctic-council-arctic-7-resume-limited-work-without-russia> (dostęp 24.06.2022).
- Kobzeva, Mariia, *The Need for New Arctic Exceptionalism?*, „High North News”, 23.05.2022, <https://www.highbnorthnews.com/en/need-new-arctic-exceptionalism> (dostęp 24.06.2022).
- Melchiorre, Tiziana, *The European Union and the Arctic*, „High North News”, 31.05.2022, <https://www.highbnorthnews.com/en/european-union-and-arctic-inextricable-connubium> (dostęp 24.11.2022).
- Melchiorre, Tiziana, *The Illusion of the Arctic „Exceptionalism”*, „High North News”, 29.06.2022, <https://www.highbnorthnews.com/en/illusion-arctic-exceptionalism> (dostęp 22.12.2022).
- NATO invites Russia to monitor Trident Juncture military drills*, „TASS”, 2.10.2018, <https://tass.com/world/1023931> (dostęp 14.05.2020).
- Nilsen, Thomas, *Full speed ahead in rearmament of the Kola Peninsula, Shoigu told military commanders*, „The Barents Observer”, 21.04.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/04/full-speed-ahead-rearmament-kola-peninsula-shoigu-told-military-commanders> (dostęp 24.06.2022).
- Nilsen, Thomas, *New study reveals comprehensive buildup of nuclear missile test-ground at Novaya Zemlya*, „The Barents Observer”, 18.09.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/09/new-study-reveals-comprehensive-buildup-nuclear-missile-test-ground-novaya-zemlya> (dostęp 29.12.2022).

- Nilsen, Thomas, *Russia tested all legs of nuclear triad over the Arctic*, „The Barents Observer”, 26.10.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/10/russia-tested-all-legs-nuclear-triad-over-arctic> (dostęp 29.12.2022).
- Page, Jeremy; Lubold, Gordon, *Chinese Navy Ships Came Within 12 Nautical Miles of U.S. Coast*, „The Wall Street Journal”, 4.09.2015, <https://www.wsj.com/articles/chinese-navy-ships-off-alaska-passed-through-u-s-territorial-waters-1441350488> (dostęp 06.03.2020).
- Pettersen, Trude, *U.S. military returns to Iceland*, „The Barents Observer”, 10.02.2016, <https://thebarentsobserver.com/en/security/2016/02/us-military-returns-iceland> (dostęp 29.12.2022).
- Rosen, Yereth, *Arctic leaders gathered in Anchorage ponder a path forward without Russia* „Arctic Today”, 14.04.2022, <https://www.arctictoday.com/arctic-leaders-gathered-in-anchorage-ponder-a-path-forward-without-russia/> (dostęp 24.06.2022).
- Russia defends North Pole flag-planting* „NBC News”, 08.08.2007, <https://www.nbcnews.com/id/wbna20169307> (dostęp 28.12.2022).
- Russia North Pole explorers dismiss their critics*, „Reuters Media”, 07.08.2007, <https://www.reuters.com/article/us-russia-arctic-idUSL0785133420070807> (dostęp 28.12.2022).
- Russia urges contacts at level of Arctic states' military experts*, „TASS”, 09.04.2019 <https://tass.com/politics/1052764> (dostęp 14.05.2019).
- Smith, Marie-Danielle, *Trudeau government announces 'rational' shift in Arctic policy, will seek to work with Russia*, „National Post”, 01.10.2016, <https://nationalpost.com/news/politics/trudeau-government-announces-rational-shift-in-arctic-policy-will-seek-to-work-with-russia> (dostęp 29.12.2022).
- Staalesen, Atle, *Defence Minister goes from Ramstein to Kirkenes, says Norway must get stronger in the North*, „The Barents Observer”, 27.04.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/04/defence-minister-goes-ramstein-kirkenes-says-norway-must-get-stronger-north> (dostęp 30.12.2022).
- Staalesen, Atle, *Top Russian legislators question Norwegian sovereignty over Svalbard*, „The Barents Observer”, 29.06.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/life-and-public/2022/06/top-russian-legislators-question-norwegian-sovereignty-over-svalbard> (dostęp 29.12.2022).
- Stavridis, James, *High North or High Tension?*, „Foreign Policy”, 22.10.2013, <https://foreignpolicy.com/2013/10/21/high-north-or-high-tension/> (dostęp 28.12.2022).
- Stephen Harper Arctic trip: Military spending in the North 'critical'*, „The National Post”, 24.08.2012, <https://nationalpost.com/news/canada/arctic-defence> (dostęp 28.12.2022).

- Trudeau announces review of Arctic strategy, joint drilling ban with U.S.*, 21.12.2016 <https://www.cbc.ca/news/politics/trudeau-obama-arctic-1.3905933> (dostęp 29.12.2022).
- Volcovici, Valerie; Gardner, Timothy, *US, Canada permanently ban all new oil, gas drilling in the Arctic Ocean*, „Australian Financial Review”, 20.12.2016, <https://www.afr.com/companies/energy/us-canada-permanently-ban-all-new-oil-gas-drilling-in-the-arctic-ocean-20161221-gtfgwi> (dostęp 29.12.2022).
- West unable to ensure sustainable development of Arctic without Russia – diplomat*, „TASS”, 17.04.2022, <https://tass.com/politics/1438863> (dostęp 24.06.2022).
- With an eye towards Donald Trump, Stephane Dion says Russian sanctions must be upheld*, „Global News”, 11.11.2016, <https://globalnews.ca/news/3062596/with-an-eye-towards-donald-trump-stephane-dion-says-russian-sanctions-must-be-upheld/> (dostęp 08.06.2020).
- Zellen, Barry Scott, *The world needs the Arctic Council now more than ever*, „The Barents Observer”, 19.04.2022, <https://thebarentsobserver.com/en/opinions/2022/04/world-needs-arctic-council-now-more-ever> (dostęp 09.06.2022).
- Zur, Christian, *America can't afford to be the reluctant Arctic power*, „The Seattle Times” 28.10.2019 <https://www.seattletimes.com/opinion/america-cant-afford-to-be-the-reluctant-arctic-power/> (dostęp 16.12.2022).

Raporty i materiały think tanków

- Arctic Centre, *What and Where is Arctic?*, 28.12.2022, <https://www.arcticcentre.org/EN/arcticregion> (dostęp 28.12.2022).
- Arctic Circle Assembly, *European Union's Policy for the Arctic*, YouTube, 20.10.2022, https://youtu.be/YgXSN4IN_GE (dostęp 29.10.2022)
- The Arctic Institute: Center for Circumpolar Security Studies, *The Arctic Institute's Reaction to Secretary of State Mike Pompeo's speech in Rovaniemi ahead of the AC Ministerial Meeting*, 07.06.2019, <https://www.thearcticinstitute.org/reaction-secretary-state-mike-pompeos-speech-rovaniemi-finland-arctic-council-ministerial-meeting/> (dostęp 07.06.2020).
- Baltic Icebreaking Management, *Baltic Sea Icebreaking Report 2020-2021*, <https://baltice.org/app/static/pdf/BIM%20Report%202020-2021.pdf> (dostęp 21.11.2022).
- Bondarev, Andrey; Huebert, Robert; Exner-Pirot, Heather, *Great Power Competition in the Arctic*, Woodrow Wilson Center, 04.29.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=FwI-XUFhjiI> (dostęp 29.04.2020).
- British Antarctic Survey, *British Antarctic Survey takes delivery of RRS Sir David Attenborough*, 02.12.2020, <https://www.bas.ac.uk/media-post/britis>

- h-antarctic-survey-takes-delivery-of-rrs-sir-david-attenborough/ (dostęp 9.12.2022).
- Chater, Andrew, *Takeaways from the 11th Arctic Council Ministerial Meeting in Rovaniemi*, „The Polar Connection”, 10.09.2019, <http://polarconnection.org/arctic-council-ministerial-rovaniemi/> (dostęp 7.06.2020).
- Coppes, Mieke; Herrmann, Victoria, *First Past the Pole: Harper, Trudeau, and Canada's Arctic Values*, „The Arctic Institute – Center for Circumpolar Security Studies”, 30.10.2015 <https://www.thearcticinstitute.org/first-past-the-pole-harper-trudeau/> (dostęp 28.12.2022).
- Devyatkin, Pavel, *Russia's Arctic Strategy: Military and Security (Part II)*, 28.02.2020, <https://www.thearcticinstitute.org/russias-arctic-military-and-security-part-two/> (dostęp 30.04.2020).
- Gontmakher, Evgeny, *Russia's Arctic economy is heading for decline*, „Geopolitical Intelligence Services AG”, 21.10.2022, <https://www.gisreportsonline.com/r/russia-arctic-economy/> (dostęp 30.12.2022).
- Huebert, Robert, *United States Arctic Policy. The Reluctant Arctic Power*, „SPP Briefing Papers” 2009, Vol. 2, No. 2, s. 1–27.
- Instituto di Scienze Polari, *R/V Laura Bassi*, 12.10.2020, <https://www.isp.cnr.it/index.php/en/infrastructures/r-v-laura-bassi> (dostęp 09.12.2022).
- Käpylä, Juha; Mikkola, Harri, *On Arctic Exceptionalism. Critical Reflections in the Light of the Arctic Sunrise Case and Crisis in Ukraine*. FIIA Working Papers.
- Legucka, Agnieszka, *Polityka Rosji wobec Arktyki*, „Biuletyn PISM”, 26.06.2020, https://www.pism.pl/publikacje/Polityka_Rosji_wobec_Arkytyki (dostęp 24.07.2020).
- List of operational icebreakers*, 28.11.2016, <https://baltice.org/app/static/pdf/BIM%20Report%202020-2021.pdf> (dostęp 22.11.2022).
- Markiewicz, Paweł, *Polityka USA wobec Arktyki*, „Biuletyn PISM”, 09.06.2020, https://www.pism.pl/publikacje/Polityka_USA_wobec_Arkytyki (dostęp 24.07.2020).
- Unidad de Tecnología Marina, *R/V Hespérides*, <http://www.utm.csic.es/en/instalaciones/hes> (dostęp 09.12.2022).
- Watling, Jack, *NATO's Trident Juncture 2018 Exercise: Political Theatre with a Purpose*, 20.11.2018, <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/natos-trident-juncture-2018-exercise-political-theatre-purpose> (dostęp 25.06.2022).
- Woodrow Wilson Center, *Arctic Cooperation in the Shadow of Russian Aggression*, YouTube, 24.06.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=q-u8v47ubsI&t=1419s> (dostęp 24.06.2022).

Woodrow Wilson Center, *Nordic Security Perspectives in the Arctic*, YouTube, 06.05.2022 <https://www.youtube.com/watch?v=O5pYOSrd370&t=2468s> (dostęp 24.06.2022).

Inne

Hirono, Mazie K., *Senators Hirono, Murkowski, Kaine Introduce Resolution Calling on the Senate to Ratify UN Convention on the Law of the Sea 2021*, 18.05.2021, <https://www.hirono.senate.gov/news/press-releases/senators-hirono-murkowski-kaine-introduce-resolution-calling-on-the-senate-to-ratify-un-convention-on-the-law-of-the-sea> (dostęp 02.12.2022).

Murkowski, Lisa, *Murkowski, Hirono, Kaine Call on the Senate to Ratify UN Convention on the Law of the Sea 2021*, 18.05.2021, <https://www.murkowski.senate.gov/press/release/murkowski-hirono-kaine-call-on-the-senate-to-ratify-un-convention-on-the-law-of-the-sea> (dostęp 02.12.2022).

PLV Project: Polar Logistic Vessel, „Navaliber”, 12.12.2018 <https://www.navaliber.com/references/plv-project-polar-logistic-vessel> (dostęp 09.12.2022).

Magdalena Marczuk-Karbownik

Karol Żakowski

Podsumowanie i wnioski

Studia przypadków opisane w niniejszym tomie pokazują, że formy mocarstwowości we współczesnym świecie podlegają nieustannej ewolucji. O ile w dawnych czasach prawdziwa potęga była kojarzona z ekspansją terytorialną, wielonarodowościowymi imperiami czy kolonializmem, o tyle po drugiej wojnie światowej nastąpiło przewartościowanie w kierunku dominacji gospodarczej i bardziej zawołowanych wpływów politycznych.

Nie oznacza to bynajmniej, że mocarstwowość militarna przestała się liczyć. Potęga wojskowa, nawet jeśli pozostaje nieużyta, stanowi niezbędny atrybut pozwalający na zaliczenie państwa do grona wielkich mocarstw. Agresja Rosji na Ukrainę w 2022 roku pokazuje, że duża asymetria pod względem potencjału militarnego nadal zachęca do szukania rozwiązań siłowych przez stronę dominującą. Zwiększenie wydatków na zbrojenia oraz dyskusja nad nową doktryną odstraszania w Unii Europejskiej i NATO świadczą o zrozumieniu przez kraje Zachodu, że aby zachować swój dotychczasowy status międzynarodowy, nie mogą one pozostać w tyle w światowym wyścigu zbrojeń. Sekurytyzacja i stopniowa militaryzacja Arktyki dowodzi z kolei, jak trudno jest stworzyć „strefę pokoju” w strategicznie ważnych regionach świata. Z drugiej strony, międzynarodowe sankcje nałożone w 2022 roku na Rosję pokazują, że realizowanie celów polityki zagranicznej poprzez brutalną siłę jest obecnie znacznie trudniejsze niż przed 1945 rokiem. Wynika to w dużej mierze ze strachu przed nieprzewidywalnymi następstwami eskalacji konfliktu w związku z posiadaniem coraz bardziej wyszukanych rodzajów broni, zwłaszcza nuklearnej.

Już w erze zimnowojennej niektóre państwa świadomie zrezygnowały z aspiracji do osiągnięcia statusu wielkich mocarstw, zadowolając się rangą „średnich potęg”. Najlepszym przykładem jest Japonia, której elity polityczne podporządkowały się rygorom pacyfizmu narzuconego przez artykuł 9 Konstytucji i ukierunkowały się na rozwój gospodarczy. Wpisując się w logikę

działania „średnich potęg”, po zakończeniu zimnej wojny rząd w Tokio zaczął poszukiwać niszy dyplomatycznej, którą mógłby zagospodarować w polityce klimatycznej, „bezpieczeństwie człowieka” czy wzmacnianiu ładu opartego na prawie międzynarodowym. Podobnie zachowywała się Kanada, która tradycyjnie zwracała dużą uwagę na pomoc rozwojową czy prawa człowieka w polityce zagranicznej. Za rządów Justina Trudeau można jednak dostrzec ewolucję zachowania rządu w Ottawie w kierunku „mocarstwa selektywnego”, które ponad wartości przedkłada interes ekonomiczny. Nie przeczy to wzorcom postępowania „średnich potęg”, których inicjatywy międzynarodowe zawsze są w dużym stopniu podszyte interesem narodowym. Na przykład nacisk na respektowanie prawa międzynarodowego przez Japonię jest wyraźnie skierowany przeciw wzrastającym Chinom, które coraz częściej naruszają japońskie wody na Morzu Wschodniochińskim. Inną strategię wobec Chin przyjęła Korea Południowa, którą w ostatnich dekadach również można zaliczyć do grona „średnich potęg” dzięki jej rosnącemu potencjałowi gospodarczemu. O ile podstawą polityki bezpieczeństwa Seulu pozostaje sojusz ze Stanami Zjednoczonymi, o tyle w dziedzinie ekonomii Korea Południowa coraz bardziej polega na współpracy z ChRL.

Chiny nie są jedynym aktorem stosunków międzynarodowych, który aspiruje do wielkomocarstwowej pozycji. Po przyspieszeniu integracji w latach 90. XX wieku, Unia Europejska zaczęła poszukiwać nowej tożsamości jako trzecia światowa potęga po USA i ChRL. O ile jednak potencjał ekonomiczny, militarny i demograficzny predestynuje Unię do tej roli, o tyle z powodu różnic interesów narodowych między państwami członkowskimi nadal trudno sobie wyobrazić stworzenie przez nią federacji posiadającej autonomię strategiczną. Bardziej prawdopodobny jest awans Indii do statusu mocarstwa światowego. Ten kraj, który osiągnął już podobny potencjał demograficzny jak Chiny, jest zarazem łatwiejszym partnerem dla Stanów Zjednoczonych dzięki częściowo łączącym je wartościom i celom strategicznym.

Analiza potencjału i strategii międzynarodowych wybranych państw w niniejszym tomie pokazuje, że mocarstwo światowe musi posiadać wystarczające zasoby siły we wszystkich kluczowych wymiarach: gospodarczym, militarnym i politycznym. Podczas gdy niektóre państwa, w mniej lub bardziej udany sposób, aspirują do tego statusu, inne zadowolili się rangą „średniej potęgi”. Co prawda *middle power* nie jest w stanie samodzielnie realizować wszystkich celów swojej polityki zagranicznej, ale przynajmniej dysponuje wystarczającymi zasobami, by skutecznie odstraszać potencjalnych agresorów i przewodzić w świecie na wybranych polach aktywności międzynarodowej.

Monografia analizuje mocarstwowość wybranych krajów – militarną, gospodarczą oraz polityczną. Zawiera studia przypadków poświęcone zwłaszcza tym aktorom stosunków międzynarodowych, którzy albo aspirują do roli wielkich mocarstw, albo pogodzili się ze swoją rangą „średniej potęgi”. Potencjał Unii Europejskiej czy Indii predestynuje je do zabiegania o miejsce pośród najbardziej znaczących aktorów na arenie międzynarodowej. Z kolei Japonia, Kanada czy Korea Południowa, zdając sobie sprawę z ograniczeń swojej potęgi, skupiają się raczej na wzmacnianiu istniejącego ładu międzynarodowego bądź balansowaniu między wielkimi mocarstwami.

W WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

🌐 wydawnictwo.uni.lodz.pl
@ ksiegarnia@uni.lodz.pl
☎ (42) 665 58 63

Książka dostępna
jako e-book

e-ISBN 978-83-8331-302-3

9 788383 313023